

НАПРЕДАК

Часопис за политичку теорију и праксу

Издавачи

Фондација „За српски народ и државу“, Београд
Институт за политичке студије, Београд

За издаваче

Мас Љубица Бертовић, директор
Др Миша Стојадиновић, научни саветник, директор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

Проф. др Зоран Јевтовић

Политика

Проф. др Урош Шуваковић
Др Миша Стојадиновић, научни саветник
Проф. др хаб. Ева Бујвид-Курек

Спољна политика и међународни односи

Иван Мркић, амбасадор
Доц. др Александар Врањеш

Европско право и политички систем ЕУ

Проф. др Бранко Ракић
Проф. др Зоран Чупић

Геополитика

Др Љубиша Деспотовић, научни саветник

Одбрана и безбедност

Др Марија Ђорић, научни саветник

Историја

Проф. др Марко Атлагић
Проф. др Далибор Елезовић

Култура

Мр Бојана Борић Брешковић

Екологија

Проф. др Дарко Надић

Медији и друштво

Проф. др Дејан Вук Станковић

Превод текстова на српски језик

Зденка Валент Белић
Милина Склабински
Мартин Пребуђила

Часопис излази три пута годишње.
Први број часописа *Напредак* изашао је
на Видовдан, 28. јуна 2020. године

Тираж: 500 примерака • Штампа: Бирограф, Београд
Адреса Редакције: Палмира Тољатија 5, Београд

<http://fondacijasnd.rs/casopis-napredak/>

Радови се пријављују електронски

Овај тематски број објављујемо на српском, енглеском и словачком језику

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32(497.11)

НАПРЕДАК : часопис за политичку теорију
и праксу / главни и одговорни уредник Зоран Јевтовић. -
[Штампано изд.]. - Vol. 1, no. 1 (2020)- . - Београд :
Фондација „За српски народ и државу“ : Институт за
политичке студије, 2020- (Београд : Бирограф). - 24 cm

Три пута годишње. - Повремено са тематским бр. -
Друго издање на другом медијуму: Напредак (Београд.
Online) = ISSN 2683-6114. - Има издање на другом
језику: Progress (Belgrade) = ISSN 3042-0261
ISSN 2683-6106 = Напредак (Београд)

COBISS.SR-ID 15570185

Vol. VII / No. 1 2026.

Тематски број | Thematic issue

Српско словачке друштвено-културне везе: ТРИ ВЕКА ПРИЈАТЕЉСТВА
Guest-editor Nebojša R. Kuzmanović, PhD
Serbo-Slovak Socio-Cultural Ties:
THREE CENTURIES OF FRIENDSHIP

Садржај | Content

Небојша Р. Кузмановић
Срби и Словаци: од Татри до Грачанице 5
Nebojša R. Kuzmanović
Serbs and Slovaks: from Tatra mountains to Gračanica!

Чланци | Articles

Иван Негришорац / Драган М. Станић
Срби и Словаци, Матица српска и Матица словачка: двовековна искушења и искуства 11
Ivan Negrišorac / Dragan M. Stanić
Serbs and Slovaks, Matica srpska and Matica slovenská: Two centuries of trials and experiences

Маријан Ј. Гешпер
Развијање словачко-српских културних и научних веза: сарадња Матице словачке са Матицом српском и Архивом Војводине. 27
Marián J. Gešper
Development of Slovak-Serbian cultural and scientific ties: Matica slovenská's cooperation with Matica srpska and the Archives of Vojvodina

Лукаш М. Перни
Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре 41
Lukáš M. Perný
Introductory remarks on Serbian-Slovak cultural ties since the 19th century to the present, basic outline

Мирослав Ј. Кмећ
Српско-словачки односи у контексту живота словачке мањине у новоствореној југословенској држави после 1918. године. 71
Miroslav J. Kmeť
Serbian-Slovak relations in the context of the life of the Slovak minority in the newly formed Yugoslav state after 1918

Виктор М. Тимура Генерација "Свеславије" и руски славјанофили	89
Viktor M. Timura The generation of Pan-Slavism and Russian Slavophiles	
Јулијус Ј. Ломенчик Кузмањијева химнична песма „Слава племенитима“ (скице за интерпретацију)	101
Július J. Lomenčík Kuzmány's hymn "Glory to the Noble" (Sketches for interpretation)	
Милина Ј. Склабински Српско-словачке везе у домену музикологије кроз призму музиколошких конференција „Словачка музика у Војводини“	109
Milina J. Sklabinski Serbian-Slovak ties in the field of musicology through the prism of musicological conferences "Slovak Music in Vojvodina"	
Зденка Д. Валент Белић Савремени српско-словачки књижевни дијалог	121
Zdenka D. Valent Belić The Contemporary Serbian-Slovak Literary Dialogue	
Небојша Р. Кузмановић Словачки заноси Светозара Милетића	131
Nebojša R. Kuzmanović Svetozar Miletić's Slovak Enthusiasms	
Франтишек Ф. Јакаб Прилог о чехословачко-југословенским економским односима 20-их година 20. века	137
František F. Jakab A contribution to Czechoslovak-Yugoslav economic relations in the 1920s	
Стево М. Лапчевић Улога Словака у развоју старопазовачког соколства: јединство под словенским стегом	159
Stevo M. Lapčević The role of Slovaks in the development of Sokolism in Stara Pazova: unity under the Slavic banner	

Приказ | Book Review

Љубиша М. Деспотовић Српско-словачки односи кроз векове: друштвена, културна и духовна димензија	177
Ljubiša M. Despotović Serbian-Slovak relations through centuries: social, cultural and spiritual dimension	
Упутство за ауторе	181

Небојша Р. Кузмановић^[1]

Архив Војводине
Нови Сад (Србија)

УДК 316.722(=163.41)

316.722(=162.4)

930.85(497.11:437.6)

Уводник

Примљен: 23.3.2026.

Прихваћен: 27.3.2026.

doi:10.5937/napredak7-65970

Срби и Словаци: од Татри до Грачанице!

Српско словачке везе су по много чему специфичне. Најпре, оне су древне: њихов извор може се и мора тражити у заједничкој словенској отаџбини и пратити кроз ране рукавце сеоба и војевања на границама која су, чини се, словенски историјски усуд. Уз то оне су постојане, сталне, па као такве нису реликвија прошлости, доказ некадашње повезаности, већ жива сила, крвоток који и данас спаја два организма без обзира на чињеницу што су, протоком времена, благодарећи међама великих царстава, подељени најпре на две, а онда и на три вере које су, свака на свој начин, обликовале разумевање света, себе у историји и последично, кројиле путеве којима су два народа пошла у сусрет сопственој судбини.

Српско-словачке везе не траже обнову завета. Оне никада нису биле нарушене, чак ни наружене, будући да није било историјског момента у коме словачка држава није умела правилно да се одреди спрам Срба, њихове судбине и стремљења. Оно што је можда најважније, није никада било момента у коме се словачки народ понашао недолично заједничкој судбини. За нас,

та је чињеница важнија утолико што је могуће да се некада, у турбулентним историјским моментима, појави државна власт која, омађијана „лепим“ мислима, лажним вредностима или просто купљена издајом, самозаљубљена и одвојена од народног генија пресече све везе са сопственим коренима и скрене у мрачне коридоре (барем ми Срби знамо како то изгледа). У таквим моментима, на сцену ступа народни геније, као опомена, као брана и путоказ. Словачки народ и словачка држава у такав раскорак, барем када је реч о односу према Србима (за друге остављамо браћи Словацима да сами разреше) никада нису дошли.

Због свега тога, српско-словачке везе постоје и онда када се не виде. Када се о њима не говори, не пева, када се не „лупа у таламбасе“ о блискости два народа. Оне не зависе од тога да ли ћемо их се сетити или нећемо. Оне се подражавају и дани у којима живимо ту истину можда најбоље потврђују. Мало је држава с којима Србија има тако добре односе као што их има са Словачком и нема ниједне словенске земље која је толико окренута Србима и словенског

[1] kuzmanovic62@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0002-9486-8523>

народа у којем Срби проналазе сигурну луку и подршку (ако изузмемо последичну повезаност Срба с Русима и оно што из тих веза, које су често нерационалне, неухватљиве и тако представљају израз готово дечачке заљубљености, производи).

А можда је управо недостатак те „дечачке заљубљености“ оно што српско-словачке везе чини толико постојаним. Јер сви ми који смо некада били заљубљени (или то још увек јесмо) знамо да у таквом расположењу неретко не видимо оно што је проблем, баш као што смо склони да проблем налазимо и тамо где га нема. У том раскораку, наша љубав се и шири и сужава, расте и опада, замагљује и просветљава, постаје кристално јасна и потпуно недокучива, оптерећена слутњом о томе како ће друга страна протумачити неки наш гест, вољу, намеру...

Тога свега нема у српско-словачким односима. Па ипак, то не значи да су наши односи математички прорачунати, хладни, сведени на то ко ће колико да заради, да профитира, да оствари неки краткорочни циљ. Напротив! Наше су везе слика односа стабилног пара, који је своју заљубљеност тестирао рационалним изазовима наметнутим споља, логиком која није наша, а с којом смо принуђени да се боримо. Из те борбе, изашли смо блискији него што смо били; свесни да могуће разлике нису ту да заљубљају нашу стабилност, већ да послуже као додатни подстрек на међусобну комуникацију, позив на разговор и поновно међусобно упознавање будући да свако од нас ипак има свој пут, своју судбину и жељу да кључеве сопственог спасења држи у сопственим рукама.

Текстови који су пред вама само су мали допринос разговору који траје вековима. Они су

преглед српско-словачке испреплетане судбине, у њему се налази, не скривен, већ јавно доступан, заједнички именитељ који нас чини оним што јесмо – браћом чији дух полази са Татри, надвисује панонску равницу и попут кошаве, преко Авале се успиње ка Ловћену и Динари, спушта на валовити Јадран, а завршава на Косову и Метохији.

Ови радови откривају нешто више и о српско-словачким музичким везама. Из овог тематског броја можемо сазнати да је међу нама, у Војводини, живео и радио Вилијам Фигуш-Бистри, творац *Ђејивана*, прве словачке опере, баш као и Микулаш Шнајдер Трнавски, хоровађа који је, у годинама борбе за пуну националну еманципацију Срба, са доста успеха водио Српско црквено певачко друштво „Беседа“ из Великог Бечкерека.

Читајући ове редове, можемо сазнати и то да је у Срему, у Старој Пазови, настало прво словачко „Соколско друштво“, као и то да су соколи Словаци били једини који су без икаквог проблема 1919–1920. приступили новоформираној јужнословенској соколској организацији. Сазнаћемо и то да су модерне српско-словачке везе успостављене пре свега преко литературе, кроз које су се, захваљујући Колару, Шафарику, Штуру, Вуку, Његошу, Бранку, Матици српској и Матици словачкој, Срби и Словаци најпре препознавали, а онда и упознавали, да су се заједнички, загледи најпре у Шутра, а онда и у његовог ученика Милетића, борили као револуционари против мађаризације, али и као добровољци Великог рата на фронтима од Русије, преко Француске до Солуна... да су коначно, заједно гинули пружајући отпор германизацији и потпуном истребљењу у рату од 1941. до 1945. године.

Па ипак, сви ти редови нису ништа више до само једна у низу манифестних форми дубљих, духовних веза два словенска народа, трајних таман онолико колико је и дух већи и трајнији од свега што се самоодређује материјом. Јер, ако материја и зависи од времена (па отуда настаје, расте, пропада и распада се до коначног нестанка), дух остаје изван времена, изван географије као њихов почетак, као водиља, смерница која у времену дезинтеграције материје показује у ком правцу треба поћи у процесу конструисања нове.

Данас ту материју, као израз јединственог духа, Срби и Словаци стварају на културном пољу, сарадњом Матице словачке са Матицом српском и Архивом Војводине, на пољу културе сећања, борбом за уређење споменика подигнутог 1928. у Старој Пазови, а у част Срба и Словака, јунака Великог рата, и коначно, на политичком пољу, чврстим везама које Република Србија има са Републиком Словачком, пре

свега захваљујући братским односима словачког премијера и српског председника.

Најпосле али никако најмање по значају, Србија изузетно цени то што Словачка никада није признала тзв. „независност“ лажне државе Косово. Зато и данас те братске односе, као и кроз све ове векове, граде Срби и Словаци, „обични“ људи, радници, сељаци, који путујући из једне земље у другу, дружећи се, венчавајући се, певајући и тугујући заједно, сусрећући се на Газиместану, у Грачаници и Дечанима, показују да све велико што се у животу једног народа оствари, своје упориште има у „малим“ везама и „малим“ хтењима на којима се тврдокорно, упркос свим могућим искушењима истрајава, не зато што доносе некакву краткорочну корист, већ зато што представљају израз истине, да је једини прави пут онај на који вас призивају душа и срце!

За Србе и Словаке, то је пут којим се иде у чврстом загрљају!

Братислава и Београд
Фото: Freerik

Чланци | Articles

Иван Негришорац / Драган М. Станић^[1]

Председник Матице српске
Нови Сад (Србија)

УДК 930.85(497.11:437.6)
061:001.32(437.6)
061:001.32(497.113)
Оригинални научни рад
Примљен: 10.3.2026.
Прихваћен: 16.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-65606

Срби и Словаци, Матица српска и Матица словачка: двовековна искушења и искуства

Сажетак: Два словенска народа, Срби и Словаци, Словаци и Срби, добар су пример народа који су блискога порекла и који током свога трајања нису олако заборављали ту чињеницу порекла која чини да се и данас, после много векова, међусобно добро разумеју и да имају једни другима шта да кажу. Развијена свест о заједништву, свест која почива колико на чињеницама порекла, толико и на чињеницама доброг међусобног разумевања, омогућује двама народима не само да се загледају у мутне и неразговетне догађаје из прошлости него и да пројектују сродне представе о будућности: једино у споју те две дубоке и далеке димензије времена, у споју исказаном у пресеку који називамо увек актуелном садашњошћу, требало би градити сопствену колективну, народну судбину и конкретну историјску стварност. А та градња, опет, не би смела да се заснива само на прилагођавању општим, светским, наметнутим околностима него и на активної градњи оног смисла који се једном словенском народу открива као веродостојна вредност људског живота, онаквог какав је могућ у овом времену и на овом свету.

Кључне речи: Срби, Словаци, Матица српска, Матица словачка, Георгије Магарашевић, Павел Јозеф Шафарик, Јан Колар, Светозар Милетић

Два словенска народа, Срби и Словаци, Словаци и Срби, добар су пример народа који су блискога порекла и који током свога трајања нису олако заборављали ту чињеницу порекла која чини да се и данас, после много векова, међусобно добро разумеју и да имају једни другима шта да

кажу. Развијена свест о заједништву, свест која почива колико на чињеницама порекла, толико и на чињеницама доброг међусобног разумевања, омогућује двама народима не само да се загледају у мутне и неразговетне догађаје из прошлости него и да пројектују сродне представе о

[1] dstanic@maticasrpska.org.rs, <https://orcid.org/0009-0006-6385-7070>

будућности: једино у споју те две дубоке и далеке димензије времена, у споју исказаном у пресеку који називамо увек актуелном садашњошћу, требало би градити сопствену колективну, народну судбину и конкретну историјску стварност. А та градња, опет, не би смела само да се заснива на прилагођавању општим, светским, наметнутим околностима него и на активној градњи оног смисла који се једном словенском народу открива као веродостојна вредност људског живота, онаквог какав је могућ у овом времену и на овом свету.

живот сваког човека, па и читавих народа препун искушења, то и није неопходно посебно истицати јер би ту једноставну истину требало да зна сваки човек, па да непрестано покушава да препозна где се налази најопасније камење разноврсних искушења и где то камење може пут учинити тешко проходним.

Оставивши по страни средњовековно, ћирилOMETОДИЈЕВСКО заједништво, можемо рећи да су кључне путеве сарадње Срби и Словаци изградили на самом почетку 19. века, у време када су поједине словенске групе почеле себе да препознају по специфичностима које су захтевале да се не само констатује словенско заједништво него и да се истакну специфичности појединих народа насталих као огранак свесловенске масе спремне да обликује аутономне светове са посебним језицима, вером, историјом, културом и другим специфичностима. У таквим околностима мудро је изградити посебност сваког од словенских народа, али никако не треба изгубити ни свест о заједништву које није тек пуки музејски феномен и заувек прохујала прошлост него је и актуелна, жива стварност коју ваља неговати у непосредној комуникацији припадника двају народа и двеју култура. Нашавши се у оквирима исте државе, у Хабзбуршком царству, у царству које је кроз векове свога стабилизовања све више развијало велике освајачке, империјалне амбиције, Срби и Словаци су постали природно упућени једни на друге јер им је по много чему судбина била веома слична. И један и други народ су у Хабзбуршкој монархији били попут два поточића у некаквом великом језеру где прети реална опасност да се вода тих поточића једноставно

Заједништво у Хабзбуршком царству

Расејани по огромној ширини овога света, Словенима се понекад може учинити да њихова заједничка стварност не постоји или да је израз чисте фикције. Стога је и српски историчар архимандрит Јован Рајић, у свом драгоценом делу *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ* (1794), упозорио на велики број назива који се за Словене користе, па је констатовао да „толико возрасли и умножилися Славенскіи народи, что по раздѣленіи уже и полученіи различныхъ именъ, едва ихъ исчислити можно“ (Рајић, 1794, стр. 68). Многа од тих имена су етноними, а користе се као ознаке за народе и њихове огранке, али су неки од тих назива изведени из назива места и области у којима су живели, па ова топонимијска именовања могу унети доста забуна, погрешних препознавања и неутемељених идентитетских заноса. Да је

улије у велику, империјалну целину и као специфичност сасвим нестане.

Хабзбуршко царство је било велика мешавина народа, а у тој целини је број Словена био одиста огроман. Тако, на пример, у првој частици *Сербске лейтхойиси* (1824) Георгије Магарашевић износи статистичке податке по којима у тренутку изласка прве частице часописа у Аустријском царству Словена има 12,2 милиона, Немаца 5,23, Италијана 4,5, Мађара 3,8 итд. (*Chronicle of Matica srpska*, 2023, str. 37). Другим речима, Словена има нешто мање него Немаца, Италијана и Мађара заједно (13,53). Није никакво чудо што је стога попис у Аустријском царству извођен тако да се на различите начине покушавала прикрити национална структура, као што се и данас, у Европској унији, а под њеним притисцима и у другим државама које се налазе у њеној сфери утицаја, настоји спровести исти поступак империјалних стратегија којима се олакшава асимилација тзв. малих народа. Подаци с почетка 20. века (1907), које износи историчар Ален Тејлор, показују нам да је становништво Аустроугарске било такво да је Словена било 23,5 милиона (45% укупног становништва), Немаца 12, Мађара 10, Румуна три милиона (Taylor, 2001, str. 298-301), при чему је Словена опет било нешто мање од прва три народа – Немаца, Мађара и Румуна (25 милиона), али су притом изостали веома бројни Италијани, који су се, у међувремену, изборили за сопствену, целовиту националну државу.

Да је стратегија асимилационе политике Европске уније веома слична стратегији Хабзбуршког царства, сасвим је очигледно, али је очигледно и то да је Европска унија, за разлику од инспиратора од пре једног века, бар доскора

успевала да понуди далеко примамљивије позитивне стимулације које воде ка асимилационим процесима. Другим речима, малобројни а сродни народи, као што су Срби и Словаци, и те како могу једни другима да помогну у свим овим сложеним историјским догађајима, како некада, тако и сада. Постоји бар једна заједничка, и то кључна дилема свих малобројних народа света, а поготово у таквим мегадржавним творевинама какво је било Хабзбуршко царство или каква је Европска унија, а та дилема гласи: Да ли малобројни народи желе да опстану или да нестану? Јесу ли материјално примамљиви чиниоци довољан разлог да се припадност малобројном народу сасвим заборави и из свести потисне? И посебно, каква је могућа излазна стратегија малобројних народа у оваквим сложеним околностима? Још одређеније запитано, може ли се омогућити материјални напредак малих народа, а да то не изазове ефекат препуштања асимилационим механизмима и да не доведе до процеса нестајања тог народа? Ово су питања која би свакако тражила ваљане одговоре како поводом некадашње, тако и поводом садашње ситуације.

| 13

Дух српско-словачког
заједништва:
Георгије Магарашевић
и Павел Јозеф Шафарик

Старе књиге, али и књижевно-научни часописи дугог, континуираног трајања могу, на путу колективног, националног самоосвешћења, и те како бити корисни извори сазнања и непо-

средних поука. Код Словака је такав часопис, *Slovenské pohľady*, основан 1846, а код Срба *Лейтхойис Мајицие српске*, основан 1824. године. Два часописа дугог, континуираног трајања представљала су, сама по себи, добре мостове преко којих се одвијала размена словачких и српских добара у сфери књижевности, језичке самосвести, филологије и културе у најопштијем смислу. Тако је у покретању *Сербске лейтхойиси*, која је од 1873. преименована у *Лейтхойис Мајицие српске*, осим главног уредника Георгија Магарашевића, активно учествовао и Словак Павел Јозеф Шафарик. Шафарик је у то време био директор и професор Православне гимназије у Новом Саду, а Магарашевић само професор, па су двојица колега присно сарађивала од самих *Лейтхойисових* почетака. Шафарик је написао приличан број текстова о свесловенској, али и српској прошлости, као и прошлости разних словенских народа. Утемељење научног знања о словенском заједништву на страницама *Лейтхойиса* развијано је управо захваљујући Шафарику, па је у периоду 1824–1950. године (према истраживањима и разрешењима шифара Марка Малетина) објављено укупно 27 његових текстова, од којих је неколико њих излазило у више наставака (Videti, Maletin, 1968, str. 401-402). Веза Павела Јозефа Шафарика и Георгија Магарашевића, те Новосадске гимназије и Новог Сада са словачким филологом, представљају једну од најучљивијих веза успостављених између два братска народа (Videti, Šafarik, 1963; Šafarik, 1996). Шафарик је боравио у Новом Саду 1819–1831. године, при чему је то за њега био драгоцен период акумулације знања и непосредног упознавања са старом српском књигом,

како рукописном тако и штампаном. На темељу тог увида и знања он је развио добар део свог славистичког деловања, које ће тек после овог новосадског периода бити обелодањено у књигама и имати пунога одјека у науци.

Већ у првој частици *Сербске лейтхойиси* Шафарик упозорава на забрињавајући тип дискурса какав је у науци тога доба владао, а који је био обележен озбиљним формама расизма: „Свакиј Славенин, који какву нибуд књигу о историји, земљеописанију, ходо- и етнографији, о статистици и политици, страним језиком списану у руке узима – а колико их нема који то сваки дан чине? – морао је заиста са страхоу узимати; јер се он већ напред на то приправити мора да ће у њој наћи и себе и свој народ презрен и поруган. Две треће части свију такви књига, које о тима стварима беседе, не садржавају у себи, ако о Словенима, било то о свима вообщче или само о јединственима ветвама славенским штогод напомињу, ништа друго већ поруганије и уничиженије њиовог националног карактера“ (Šafarik, 1824, str. 101). Из овог Шафариковог текста јасно се може видети да су Словени, без обзира на то којој грани припадали, имали заједнички проблем, а то је да су били предмет не само извесних предрасуда него чак и недвосмислених расистичких идеолошких предубеђења. Због тога је сарадња свих Словена на различитим плановима била не само пожељна него и преко потребна.

Словаци и Срби су се, у том периоду, у првој половини а и током читавог 19. века, највише зближавали током школовања, а сретали су се у Будиму и Пешти, Ђуру, Бечу, Пожуну (Братислави), Прешову, Модри, Банској Бистрици,

Темишвару и другим местима Хабзбуршког царства. То зближавање је настало још у 18. веку, а од Срба – према истраживањима Риста Ковијанића – у томе су учествовали Павле Јулинац, Теодор Јанковић Миријевски, Јован Мушкатиновић, Доситеј Обрадовић, Јоаким Вујић, Атанасије Стојковић и др (Videti, Kovijanić, 1973; Kovijanić, 1979). Током 19. века, осим аутора који су ушли и у овај период (а од побројаних то се једино Јулинцу није десило), појавио се приличан број млађих стваралаца који су школовањем били везани за просторни амбијент где су се одигравали сусрети са Словацима, а поготово са њиховим писцима, делатницима и идеолозима, као што су Јан Колар, Људевит Штур, Франтишек Палацки, Јан Томка Саски и др. Осим изузетног Шафариковог доприноса, не треба заборавити ни учешће неких других Словака у изградњи српског школског и културног система како у Аустријском царству, тако и у кнежевини Србији, па у том погледу треба посебно памтити значај Андреаса Волног и Јанка Шафарика, на пример. Са српске стране појављује се велики број стваралаца различитих профила, а школованих на местима великих сусрета са Словацима: такви значајни школарци били су Светозар Милетић, Ђура Даничић, Јован Јовановић Змај, Јован Грчић Миленко, Јован Бошковић, Коста Трифковић и др. На интелектуалној страни је комуникација Срба и Словака била од изразите, обостране користи, а дуготрајни часописи, са обиљем грађе, аналитичких текстова и књижевних дела,

могу понудити озбиљне и важне оријентире на том путовању малобројних народа кроз овоземаљски простор и одговарајуће време.

Дух словачко-српског заједништва: Јан Колар и Светозар Милетић

Поезија свакако испоставља најсветлије оријентире на овим путањама: песме се, попут каквих свитаца, појављују у најгушћој тами у облику који допушта да некакви путеви светле на начин који доказује да свака нада није бесповратно изгубљена. Један такав свитац свакако јесте скуп трију сонета Јана Колара који је, у преводу Георгија Магарашевића, објављен у *Сербској лейхойиси* 1827. године,^[2] а који на посебан начин указује на словенску сродност као веома занимљив тематски изазов за настањак префињених лирских структура. Колар је многе српске студенте и будуће интелектуалце инспирисао учећи их мислити, те наводећи их на промишљање разноврсних облика сродности унутар човечанства и на препознавање не само менталне блискости него и могуће политичке солидарности.

У првом од поменутих три сонета, а под скупним насловом *Сонетии і. Јоана Колара, йреведени с ческої језика*, песник испоставља лирску рефлексiju о могућности стварања лика (образа) Анђела како у сликању речима, тако и у сликању визуелним средствима: у оба случаја највећа тајна

[2] Сви цитати који следе, *Serbska letopis*, No. 10, 1827, str. 89-91

садржана је у чињеници да, пре свега, треба приказати како нешто чулно неухватљиво и по суштини чисто духовно уопште може постати доступно људским чулима. Стога песник прецизно указује на то да се оваквим поступком, колико сликарским толико и песничким (јер о обе изражајне могућности он овде говори), ово питање стваралачког поступка мора некако решити, те да заиста постане могуће да анђела колико чулно, толико и духовно почнемо опажати: „Његов скоро можеш дух видит / Како кроз јасност прониче тела.“ То назирање неухватљивости духа у извесним аспектима телесности може, по песниковој визији, да почива само на способности да се некако материјализују феномени чисте, позитивне људске душевности, а они долазе највише до изражаја на лицу анђеловом. У том погледу песник издваја пре свега оно, које треба приказати тако да оно светли колико ка небу, толико и ка земљи, а да је његова основна, светлосна супстанца обележена пре свега вером и љубављу: „Око нек светли к небу вером здравом, / Чистом пак љубвом к земљи доле.“ Осим ока, песник издваја још чело и уста, који треба да истовремено изразе како одсуство бриге, тако и лакоћу радости без којих нема анђелскога бића. Стога песник саветује да нема негативних него само позитивних емоција на анђеловом лицу: „Нит ваља да с’ мргоди чело / Кад смеше с’ уста шца шалом.“ Анђели су, дакле, са становишта душевних аспеката, дефинисани као спој вере, љубави и радости, а ова тематска структура је изложена у два катрена првог Коларовог сонета.

У терцетима, у наставку овог сонета, песник се концентрише на два карактеристична мотива. У првом терцету јавља се мотив два венца која

треба да „обвијају власе, / Гди с’ цвеће, као и боје дуге / Свог времена и предела тресе.“ Занимљиво је, дакле, да у овој слици два венца на анђелској глави, доминирају дискретни колористички аспекти чулне стварности, па се јавља слика косе (не каже се да ли је она црна, смеђа или светла), затим слика цвећа (не каже се које је то цвеће нити какве је оно боје), те коначно помињу се „боје дуге“, а ту је већ колористичка структура дугиног спектра знатно јаснија и чулно се може сасвим очигледно представити. Песник притом не каже која и каква су та два венца, али би се сама по себи у асоцијативном пољу могла јавити два, историјски и митолошки добро позната његова облика: једно је венац песничке славе који се, сачињен најчешће од ловора, додељује свакоме ко јесте *poeta laureatus*; други је венац мучеништва који је, сачињен од трнових гранчица, на свом челу понео највећи од свих мученика, Богочовек Исус Христос. Рекло би се да песник настоји да у видном пољу очува оба ова облика венаца на глави, како онај који кроз овоземаљска, друштвена признања води ка вечности, тако и онај који кроз мучеништво бива поштован тек на небу и у вечности. У сваком случају, очигледна је недоумица у коју нас песник уводи с поменутих мотивом венца, недоумица око тога је ли тај венац израз друштвеног признања или страдања, израз нечег наглашено позитивног или негативног, израз радости или патње.

Известан, не до краја једнозначан, али изванредно упечатљив одговор понудиће песник у завршном терцету, а у тој строфи, наиме, биће предочено оно што на пресудан начин указује на анђелску природу приказаног бића: „Али волшебне черте свему том / Удуни нежности сла-

венске, / Вид'ћеш њу у подобију худом.“ Анђеосе, по песниковом мишљењу, не може приказати уколико на његовом лицу, осим поменуте вере, љубави и радости, не буде и „нежности славенске“. Али, где чуда, шта се дешава са том нежношћу славенском, која анђелском лику највише приличи, те јесте у стању да донесе неке драгоцене „волшебне черте“ лику на којем је присутна, али је истовремено она сама таква да се јавља „у подобију худом“. Њено подобије (тј. изглед) јесте 'худо', тј. нелепо, лоше и зло, али упркос таквом стању „нежност славенска“ има ту способност да нешто натприродно, чудесно, бајковито произведе у бићима или ликовима код којих се јавља.

Оваквом лирском структуром и рефлексивним дискурсом Јан Колар отвара многа питања од велике важности за читав словенски свет, како некада, 20-их година 19, тако и с краја 20. или с почетка 21. века. У међувремену, од 19. до 21. века, много тога се изменило како у глобалном свету, тако и у словенском свету или свету појединих словенских народа: ти народи су добили своје државе, они се с почетка 21. века развијају са много више успеха и реалних очекивања да ће услови њиховог постојања да буду окренути даљем просперитету. Но, упркос томе што је процес еманципације словенских народа прилично одмакао у добром, позитивном смеру, сасвим је очигледно да и даље извесни аспекти „подобија худог“ настављају да наружују лице Словена, па то лице није више само по себи лепо, али вероватно и даље има способности да изазива нешто волшебно и чудесно. У том распону од два века, који одвајају онај давни тренутак објаве Коларових песама и овај тренутак објаве нових словачких и српских песника у антологији

Нежност славенска, нешто се изменило, али је нешто остало готово исто: на разне начине се показује како Словени, изразито често, више добра доносе другима него ли сами себи!

Непосредно уочи револуционарних збивања 1848, „младеж српска“ из Пожуна и Пеште, а највише старањем Светозара Милетића, у Будиму 1847. године издала је алманах *Славјанка*. У овој публикацији највише песама имао је Павле Поповић Шапчанин, потом Светозар Милетић, а онда и Јован Ђорђевић, Методије Младеновић, Јован Илић, Никола Вукићевић и Стојан Радонић (Videti, Kovaček, 2006, str. 35-54). У том алманаху је Светозар Милетић, уз пет других песничких прилога, објавио и истоимену песму, „Славјанка“, у којој је приказао како се јутро буди словенским народима, како им изгрева сунце и како их сунце славе обасјава, а све се то дешава на Спасовдан: песма је, судећи по додатној напомени на самом крају, и написана „на Спасовдан“, а има и рефрен који је варирао, али су се у свих десет строфа јављале две варијанте завршног стиха: „Благи данак Спасовдан“ се јавља седам пута, а „Бели данак Спасовдан“ три пута. Мотив благог / белог дана/данка јавља се у свих десет секстина, а у облику анадиплозе на крајевима сваке строфе, али и са варијацијама унутар стихова, тако да завршна два стиха прве строфе гласе: „Зора каже бели дан, / Бели данак Спасовдан“, а иста позиција у завршној строфи гласи: „Свануо ти благи дан – / Благи данак Спасовдан.“ (Miletić, 1999, str. 61-62)

Жанровски песма функционише као права будница, а она је усмерена ка покретању свих словенских народа, а посебно Срба, на велике историјске задатке који Словенима предстоје.

У тој национално будничкој, али и политичкој песми, користећи стиховни образац симетричног осмерца (широко распрострањен у многим словенским фолклорним традицијама) и његовог каталектичког облика у два завршна стиха у секстини као строфном облику, Милетић приказује Слав-гору на којој борави Слава, а која к себи призива Слав-народе, па и младе Србе. Та митска фигура Славе приказана је по подобију оног Анђела о којем говори Јан Колар, а сва је испуњена светлосном енергијом и пропратним духовним слојевима који испуњавају ту светлосну, божанску супстанцу: „Ја кад Слава пред њи ступи: / Од ње гора сва затрепти, / К’о да сунце над њом лебди, / Сва л’ се светлост неба купи: / Да ускори бели дан, / Благи данак Спасовдан.“ А што се изгледа ових духовних супстанци тиче, песник нарочито истиче – љубав, милину, мудрост и Спасење: „Из очију љубав сија, / Груди су јој трон милине, / Ведро чело стан мудрине, / Над њим венац Спасенија: / јер ће славит’ Бели дан, / Благи данак Спасовдан.“ У песми се потом помиње и некаква Књига тајни са Божјим порукама о пореклу светлости небеске („И књижицу тајне чита, / Са небеса снету свише, / Гди Божјом руком пише, / Одкуд свету пада свита: / Кад ли пада бели дан, / Бели данак Спасовдан.“), а онда се указује на значај Слободе и песме која о њој пева, као што се указује и на значај лика Анђела који помаже очувању божанских закона на земљи, те на ницању цвећа као сведочанству о природним ритмовима које божански закони одржавају на снази: „Кад Слобода песму кличе, / Као Анђела лик да труби, / Осмене л’ се – гора пупи, / Иде л’ – за њом цвеће ниче; / И засвита бели дан, / Бели данак Спасовдан.“

Лепота цвећа на овом свету треба, дакле, да нас непрестано подећа на самога Бога и на деловање Божјих закона, па чин брања и даривања цвећа има значење и смисао ширења Божје вере и закона који почива на снази Господовог ауторитета. Зато је оно јато младих Срба, које се упутило ка „Слав-гори“, упућено управо на то да цвеће са те чаробне Словенске горе бере и да га дарива широм света: „Млади Срби беру цвеће, / Што с’ у једну киту свије: / „Ев’ Славјанко! веселије, / Славјан цветак за шлем меће: / Када слави бели дан, / Благи данак Спасовдан.“ Занимљив је тај алегоријски сигнал који указује на то да Словени цвеће стављају баш на шлем, на војну опрему, а не на неки цивилни одевни предмет, као што је шешир, качкет и сл. Као да је тиме наговештено оно што ће уследити само годину дана касније, када ће у револуционарним збивањима 1848. године и Словаци и Срби бити приморани да устану на барикаде да би обезбедили некаква национална права која им нису била омогућена у Хабзбуршком царству, а коју ни мађарски револуционари 1848. године нису били вољни да признају словенским народима.

Спасовдан о којем је певао Светозар Милетић јесте не само дан спаса за Србе него и за све друге Словене: те две перспективе се у српској политичкој мисли нису одвајале једна од друге, а ни у мисли Словака тога доба то се није одвајало. У том огледању Јана Колара у Светозару Милетићу, као и у многим другим ликовима који су спајали културу Словака и Срба, као и културу ова два словенска народа са културама других словенских народа, Срби и Словаци наступали су са становишта грађанских идеала прокламованих идејама Француске револуције, а исказане

у покличу: Слобода, братство, једнакост! Ови програмски ставови нису били допуштени свима у сложеном, многонационалном Хабзбуршком царству, а Словени су били први који су морали да на ту неправду укажу, па да се и побуне против таквога стања. Зато Милетић у својој песми завршну строфу обликује тако као да су идеали о којима говори одиста свеопшти, свечовечански, те да они омогућују сарадњу многих људи и народа света: „И ко братску слогу љуби, / По један му цветак пружи, / Нек на слави њему служи: / Тад нек глас ти славству труби: / Свануо ти благи дан – Благи данак Спасовдан!“ Спасовдан за Србе, за Словаке и све друге Словене замишљен је тада као Спасовдан за све људе света! То је несумњиво облик потврде о универзалности идеала Француске револуције и о специфичности начина на који Словени разумеју и тумаче такве идеале.

Матица српска и Матица словачка: Ка интеркултуралном и транскултуралном дијалогу

Само добро међусобно разумевање, уз пуно поштовање појединих националних култура, може довести до жељеног интеркултуралног дијалога, па и до изградње транскултуралног европског простора који неће настојати да поништи специфичности малих народа. Једино под таквим околностима можемо доћи до изградње заједничке интелектуалне перспективе у којој су културалне разлике схваћене као богатство европског простора, а не као изазов за реализацију мелтинг-пот пројеката у којима се народи схватају као пука етничка маса подобна да буде носилац радног,

потрошног потенцијала, препознатљивог искључиво по линијама кретања међународног капитала. А капитал – то је бар добро позната ствар – сасвим је незаинтересован за могуће визије хуманизације света. То ће трајати бар дотле док се не покаже да би та визија, евентуално, могла послужити за стицање профита, а онда ће он све учинити да ту визију злоупотреби колико год је то могуће и претвори је у чисти извор новог прихода и новог профита. Против таквог, искључиво економистичког и утилитаристичког концепта савременог друштва морамо се заједнички борити и у њему изборити за достојанствени опстанак наших двају народа, Срба и Словака, али и свих других бројчано малих народа.

У складу с таквим циљевима, ваља да наставимо са озбиљном дијалошком праксом и серијом одговорних размена мишљења, а такви напори – ваља се надати – неће дозволити да озбиљност теме буде скрхана под притиском политикантског или економистичког, бирократског или медијски лакомисленог резона. А уз то, ти напори морају бити сачувани од разноврсних облика наметања некаквог мишљења које би долазило из најјачих центара моћи или би било засновано на већинском изгласавању подобних ставова. Жељени разговори морају остати слободни израз слободних људи који хоће да негују установе слободних људских уверења и да граде друштва која слободу појединаца, социјалних слојева и читавих народа сматрају условом свих услова: те норме елементарних слобода јесу основа за друштво отворено ка новим и хуманијим перспективама постојања. Ако тако буде, онда има наде и за све нас, за установе које заступамо, па и за политичке заједнице и

друштва у којима делујемо: реч је о нади да чак и уколико останемо у изразитој гласачкој мањини, ми ипак можемо опстати остајући своји и не угрожавајући друге. Јер слобода има смисла уколико подразумева право на разлику под условом да та разлика не угрожава темељно некога другога и његово право на разлику.

То практично значи да је бомбардовање СР Југославије 1999. године и ратне акције цинично назване „Милосрдни анђео“ немогуће разумети као чин одбране слободе него управо као угрожавање слобода и уништавање редовног грађанског поретка. Уколико се у нашем времену утврђују права маргиналних група (хомосексуалци, лезбејке, трансродне особе, Роми, црнци, припадници колонијалних заједница, мигранти, те различити специфични феномени који припадају области друштвене и културалне квір теорије), не би се са тако огромном лакоћом смеле заборавити и обавезе обезбеђења права читавих народа који се са становишта војнохијерархизованог и државнобирокуратског апарата сматрају помало специфичним и необичним. Поготово се ова обавеза истиче као ургентна уколико такви народи нимало не угрожавају основне норме међународног права. У том контексту то значи и пажљиво бринути о правима Срба и Албанаца, као и свих других мањина у Србији, а треба знати да су та мањинска права, још у социјалистичкој Југославији, тј. у Републици Србији била обезбеђена далеко изнад свих тадашњих и данашњих европских стандарда. Бомбардовати такву Србију јесте злочин над злочинима, а тако нешто се не да правдати никаквом озбиљнијом како морално, тако и правно утемељеном аргументацијом.

Злочин из 1999. године је злокобна назнака врло неизвесне судбине оних који се некаквим јаким и бескрупулозним центрима политичке, државне и војне моћи не свиђају, па би у том смислу судбина читаве Европе у великој мери зависила и од способности да се уважавају таква, елементарна права на разлику оних који су проглашени несимпатичним и непожељним. Уколико буде победио дух војноадминистративног дисциплиновања малих европских народа, то ће довести до пропасти саме идеје Европе која је незамислива без дијалога и суштинског разумевања Другога. У том смислу улога малих народа у изградњи Европе морала би бити веома важна и неупоредиво већа у односу на њихову реалну економску, политичку и војну моћ. Без ослушкивања гласа малих народа, у Европи ће бити уништен онај дух који је до стварања Европске уније и довео, а кад се изневери она почетна суштина и основна идеја, онда можемо реално очекивати многе друге облике изневеравања и озбиљних деформитета. О свим оваквим догађајима и процесима већ се сада води озбиљан дијалог, а биће свакако речи и у годинама и деценијама које долазе.

Неоспорно је то да бавећи се основним питањима која су довела до стварања словенских матица, само чинимо да се онај темељни, почетни и декларативни дух уједињене Европе утврђује и снажи. Осматрајући доприносе наших двеју установа, Матице словачке и Матице српске, културној историји и жељеном снажењу народног бића како Словака, тако и Срба, мислим да су позитивни резултати више него уочљиви. Можда су, уз то, мање видљиви, али су ипак несумњиви и доприноси двеју матица изградњи једне на толеранцији, мултикултуралности и транскултуралности

Две одлуке Велике Народне Скупштине у Новом Саду 12. новембра 1918.

Народна Скупштина Срба, Хрвата, Буњеваца, Словака, Русина и осталих народа из Баната, Бачке и Барање донела је ове одлуке:

И. ОДЛУКА:

1. Молимо владу братске Србије, да на конгресу мира заступа наше интересе.
  2. Придружимо се Краљевини Србији, која својим досадашњим радом и равнотом ујачава слободу, равноправност, напредак, у сваком правцу не само нама, него и свима словенским па и несловенским народима, који с нама заједно живе.
  3. Овај наш захтев хоће да помогне уједно и тежње свију Југословена, јер је и наша искрена жеља, да српска влада удружена са Народним Вешем у Загребу учини све, да дође до остварења јединствене државе, Срба, Хрвата и Словенаца под вођством краља Петра и његове династије.
  4. И зато, да би ова скупштина помогла са своје стране остварити јединствену државу свију Словена, Срба, Хрвата и Словенаца, бира два члана, која ће стајати на услузи српској влади: Јашу Томића (Нови Сад) и Влашка Рајића (Суботица) и бира два члана, која ће стајати на услузи Народном Вешу у Загребу: др. Јована Манојловића (Суботица) и Васу Стајаћа (Нови Сад).
- Несловенски и несловенским народима, који остају у нашим границама, обезбеђује се свако право, који желе, да као мањина очувају и развијају своје народно биће.
- А тако исто захтева скупштина ова, да се ојим Србима, Буњевцима и Шокцима, који и даље остају изван наших граница у другим државама, обезбеди правом заштите мањине њихов народни опстанак и развјатак, као и право, да се ти Срби од нове српске државе могу слободно, културно и економски потпомагати и у том ће се строго држати начела ујачаности (реципроцитета).
- Ово важи нарочито за Србе у Вудимској Епархији и за Буњевце и Шокце изван граница наше државе, који ће остати изван оквира српске земље, и којима се има обезбедити потребни део народно-државног имета, односно прихода досадашње Карловачке Митрополије.

II. ОДЛУКА:

- Банат, Бачка и Барања, у границама, које позиче агитантна балканска војска, проглашује се данас 12. новембра 1918. на Народној Скупштини у Новом Саду, на основу увиђеног начела народног самоодређивања оцепљеним, како у државноправном, тако и у политичком и привредном погледу, од Угарске.
- Због тога Народна Скупштина поставља Велики Народни Савет, којем је извршни орган Народна Управа.
- Народни Савет чине педесет чланова, изабраних из ове Народне Скупштине.
- Народни Савет доноси потребне уредбе и шарџе, поставља Народну управу и врши надзор над њом.
- Народну управу чине ови одосци:
1. Политички послови.	4. Просвета (школа и црква).	7. Привреда.	10. Народно здравље.
2. Унутрашњи послови.	5. Финансије.	8. Превозна и снабдевање.	11. Народна одбрана.
3. Правосуђе.	6. Саобраћај.	9. Социјалне реформе.	
- На челу сваког одоска стоји Народни Повереник са замеником и потребним особљем.
- Народна Управа управљаће означеном територијом на основу начела потпуне слободе и равноправности ва све народе. Сваки грађанин има неоспорно право, да на овом матерњем језику општи са свима властима.
- До коначног организовања нове наше државе Народна Управа управљаће, по могућности, према постојећим законима и законитим наредбама.
- Седиште Великом Народном Савету и Народној Управи је Нови Сад.
- Ако две стотине чланова ове Народне Скупштине, која поставља Народни Савет, ма из којег разлога, у циталњима администрације, затражи поновни сазив Народне Скупштине, дужан је Народни Савет сазвати Народну Скупштину у року од 14 дана.

Председници:

Др. Бабијан Малагурски   Степан Михаљич   Др. Миласт Павлас   Павле Татић
Др. Славко Милетић   Др. Људевит Мичачић   Војислав Поповић   Јован Храниловић

Перовође:

Др. Душан Бошковић   Мита Ворџевић   Др. Јован Латинчић   Душан Тушановић

Две одлуке Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи у Новом Саду од 12. новембра 1918. године о присаједињењу Војводине Краљевини Србији

Фото: Музеј Војводине, Нови Сад

засноване Европе. У том погледу би све словенске матице свакако могле још много више да ураде, а то ће се реално и збити само уколико се међусобне релације ових установа подигну на још већи степен суштинског разумевања и цивилизованог решавања постојећих проблема. Покушај стварања некакве надређене инстанце која би обједињавала постојеће установе није рецепт који доводи до успеха. Он би, напротив, довео до специфичних облика прикривања постојећих проблема и увођења низа мимикријских поступака. Ми који смо прошли искуства тврђих или мање тврђих облика комунистичке државности, сигурно добро можемо проценити како се облици 'кетмана' (Чеслав Милош) могу појавити и у сасвим другачијим и новим, посткомунистичким околностима, које су декларативно против сваког облика лицемерја и социјалних деформитета тога типа, али управо оне постепено све више легализују специфичне облике кетмана као стандардни облик понашања. Критеристика политичке коректности све више отвара просторе за овакве деформисане облике језика и говора, чиновна и понашања људи.

Када размишљамо о путевима сарадње Матице словачке и Матице српске, онда ваља уочити да су ове две установе некако опстале у Хабзбуршком царству, али је у то време њихово елементарно постојање било озбиљно угрожено. Матица словачка је тако имала прекид континуитета у свом раду од готово четири и по деценије: укинута 1875. године, да обнови свој рад морала је да сачека крах Аустроугарског царства, тако да је обновљена 1919, и то у новој држави – Чехословачкој. Најзаслужнија личност за настанак ове државе био је, без сумње, Томаш Гарик Масарик, који је постао и њен први пред-

седник. Није, међутим, незанимљиво констатовати да је Масарик, због своје доследне критике аустроугарске пропаганде усмерене против Краљевине Србије уочи почетка Првог светског рата, као израз накнадног признања изабран 1927. године за почасног члана Матице српске.

Од свог реоснивања 1919. године, Матица словачка у континуитету ради до дана данашњег. Прекиди континуитета у раду Матице српске знатно су краћи, али чешћи. Први прекид био је изазван покушајем угарске администрације да 1836. године, из формалноправних разлога, забрани Матицу српску, али су Матичини челници, после годину и по дана упорног адвокатског рада, 1837. године обновили рад установе. Други прекид настао је током револуционарних збивања у Пешти, 1848–1849, а у том периоду је дошло до крвавог обрачуна између мађарске војске и српског народног покрета. Трећи и четврти прекиди изазвани су Првим (у периоду 1914–1919) и Другим светским ратом (1941–1945), а за озбиљан рад у култури установа је сачекала редовне мирнодопске околности. Добром разумевању Срба и Словака допринели су и одлучни ставови Словака да после Првог светског рата на рушевинама Аустроугарског царства треба формирати нову државу – Чехословачку. На другој страни, територије Бачке, Баната, Барање и Срема припојене су Краљевини Србији, а потом и новоформираној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца: на Великој народној скупштини у Новом Саду, 25. новембра 1918, донесене су управо овакве одлуке, а међу најприсутнијим народима били су управо представници словенских народа – Срба, Буњевца, Словака и Русина. Доброј сарадњи Срба

Оснивачка скупштина Матице словачке, Бачки Петровац, 15. август 1932.

Фото: Музеј војвођанских Словака

и Словака допринело је и оснивање Матице словачке у Бачком Петровцу 1932. године, при чему се показало да су Словаци у Војводини и целој Србији представљали веома добру и поуздану спону између два народа.

Свакако треба и овом приликом истаћи да су те везе између водећих делатника у сфери културе, словенске солидарности, идеологије и политике биле успостављене још знатно раније, у 18. веку, када су српски шајкаши и граничари населили Коморан, а поготово у периоду романтизма када су млади Срби били на студијама у Пожуну (данашња Братислава) или Трнави, док

су понеки млади Словаци долазили у српске гимназије у Сремским Карловцима или Новом Саду да раде. Такође је бивало да су се представници два народа сретали у Будиму, Пешти или Бечу, али су умели веома брзо да пронађу заједнички језик. Било је то време када су односе неговале личности попут Андреаса Волног, Павела Јозефа Шафарика, Јана Колара, Људевита Штура, с једне, те Георгија Магарашевића, Јована Хаџића, Теодора Павловића, Светозара Милетића, с друге стране.

Словаци и Срби се релативно добро познају и суштински међусобно разумеју, а такав однос

траје бар два пуна века. Нама који данас бринемо о Матици словачкој и Матици српској, те који данас доприносимо развоју културе два народа, припада задовољство да не само познајемо ове доприносе великих претходника него и да у нашем времену тим добрим односима дајемо нове садржаје и усмерења. Дубоко уверен у снагу и смиленост оваквих доприноса, уверен сам и у то да Матица српска и Матица словачка данас, у трећој деценији 21. века, не само што умеју да формулишу облике културне политике од користи за народе које заступају него умеју и да дају аутентичне и активне доприносе неопходне за стабилизацију бар овог дела Европе на којем живе Срби и Словаци. Српско и словачко сведочење о мирољубивом и толерантном односу међу народима, те о напо-

рима усмереним ка аутентичним доприносима и изградњи знатно ширег културног и политичког простора данашње Европе, требало би да буду озбиљно узимани у обзир и озбиљно разматрани. Јер ако су Словаци умели да преживе искушења живота у Хабзбуршком царству, а Срби искушења и у Османском и у Хабзбуршком царству, онда ће они свакако умети да преживе и савладају искушења живота у данашњој Европи и Европској унији. За саму Европу и посебно за опстанак Европске уније, много је боље, чак спасоносно, да бројчано мали народи изађу из простора мрака, ћутње и невидљивости. Ако се то не деси, Европа ће порећи онај најбољи део сопствене традиције, а завладаће онај њен део којег бисмо се сви морали стидети и избегавати га по сваку цену.

References/Литература

- Chronicle of Matica srpska: First issue [*Letopis Matice srpske: Objavlenije i Prva častica*] (1823–1824). Facsimile edition (ed. I. Negrišorac). Novi Sad: Matica srpska, 2023. [In Serbian]
- Chronicle of Matica srpska: Second and third issue [*Letopis Matice srpske: Druga i treća častica*] (1825). Facsimile edition (ed. I. Negrišorac). Novi Sad: Matica srpska, 2024. [In Serbian]
- Eliáš, M. (2010). From the history of Slavic Maticas of nations. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Kovaček, B. (2006). Jovan Đorđević. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Kovijanić, R. (1973). Serbian writers in Bratislava and Modra in the 18th century. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Kovijanić, R. (1979). Serbian romanticists in Slovakia. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Maletin, M. (1968). Content of the Chronicle of Matica srpska 1825–1950: Content by authors. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Miletić, S. (1999). Collected works, vol. I (eds. Č. Popov & D. Mikavica). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. [In Serbian]
- Milisavac, Ž. (1986). History of Matica srpska: Part I: 1826–1864. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Milisavac, Ž. (1992). History of Matica srpska: Part II: 1864–1880. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Milisavac, Ž. (2001). History of Matica srpska: Part III: 1880–1918. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Negrišorac, I. (2026). The Vow of Matica srpska: A guide to the oldest cultural institution. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Pamätnica – Spomentnica – Pamjatnaja kniga: 4. kongres matić a inštitúcií slovanských národov (2020). (eds. M. Gešper & Z. Pavelcová). Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Pavel Jozef Šafarik (1795–1861) (1963). (ed. Đ. Sp. Radojičić). Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Pavel Jozef Šafarik: Life and work (1996). (ed. M. D. Stefanović & M. Harpanj). Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Popov, D. (2001). History of Matica srpska: Part IV: 1918–1941. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Rajić, J. (2002). History of various Slavic peoples, especially Bulgarians, Croats and Serbs, vol. I–IV (ed. I. Negrišorac). Novi Sad: Matica srpska – Orfeus. [In Bulgarian]
- Serbske letopisi, No. 10. (1827). [In Serbian]
- Šafarik, P. J. (1824). Character of the Slavic people in general. Serbske letopisi, prva častica, vol. 1, 64–99. [In Serbian]
- Taylor, A. J. (2001). The Habsburg Monarchy 1809–1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary (translation M. Nikolajević). Beograd: Clio. [In Serbian]
- That Way, Not Otherwise (*Tako, a ne inače*): Commemorative volume on the 150th anniversary of the transfer of Matica srpska from Pest to Novi Sad (2014). (eds. D. Stanić & Đ. Đurić). Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]

Ivan Negrišorac / Dragan M. Stanić

President of Matica Srpska

Novi Sad (Serbia)

Serbs and Slovaks, Matica srpska and Matica slovenská: two centuries of trials and experiences

Summary

26 |

Two Slavic peoples, Serbs and Slovaks, Slovaks and Serbs, serve as a good example of nations with close common origins, who, throughout their existence, have not easily forgotten this shared heritage. This common origin enables them even today, after many centuries, to understand each other well and to have meaningful dialogue. A developed consciousness of kinship, rooted as much in the facts of common origin as in the realities of mutual understanding, allows these two peoples not only to examine the obscure and unclear events of the past but also to project related visions of the future. Only by combining these two profound and distant temporal dimensions, expressed in the intersection we call the ever-relevant present, should one seek to construct one's collective, national destiny and concrete historical reality. Such construction, in turn, should not rely solely on adapting to general, global, externally imposed circumstances but also on actively shaping a sense of meaning that reveals itself to a Slavic people as a credible value of human life, the kind of life that is possible in this time and in this world.

Keywords: Serbs, Slovaks, Matica Srpska, Matica slovenská, Georgije Magarašević, Pavel Jozef Šafárik, Ján Kollár, Svetozar Miletić

Маријан Ј. Гешпер^[1]
председник Матице словачке
Мартин (Словачка Република)

УДК 930.85(497.11:437.6)
061:001.32(437.6)
061:001.32(497.113)
930.25(497.113)
Оригинални научни рад
Примљен: 10.3.2026.
Прихваћен: 16.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-65605

Развијање словачко-српских културних и научних веза: сарадња Матице словачке са Матицом српском и Архивом Војводине

Сажетак: Текст се фокусира на преглед конкретних догађаја и активности које је организовала или њима учествовала Матица словачка, у оквиру јачања словачко-српских веза, посебно оних између Матице словачке и Матице српске. У том смислу, у тексту се наводе конгреси матица, који представљају платформу за сарадњу између матица и институција словенских народа и који су током свог постојања развили значајну сарадњу у области истраживања историје и културе два народа. У тексту се помињу и значајни јубилеји обе матице, као и планирање заједничких издавачких пројеката и заједничко учешће на културним догађајима.

Кључне речи: српско-словачка сарадња, Павел Јозеф Шафарик, конгреси матица и институција словенских народа

Увод

Дугогодишњи пријатељски односи између словачких и српских културних установа последњих година попримају нову, динамичну димензију. Матица словачка са седиштем у Мартину, основана 1863. године, дакле у доба Угарске и Хабзбуршког царства, систематски развија сарадњу са значајним институцијама у Србији, пре

свега са Матицом српском, која је прва настала, 1826. године, и као таква била симбол културног буђења словенских народа. Подједнако је интензивна и сарадња са Архивом Војводине са седиштем у Новом Саду, који такође ове године обележава значајан јубилеј – стогодишњицу оснивања.^[2] Сарадња се ослања на историјске везе словенских народа, традицију научне и културне размене и бригу о словачкој заједници у

[1] gespermarian1@gmail.com

[2] Доступно на интернету: https://slovenskeslovo.sk/matica-slovenska-posilnila-spolupracu-s-krajanmi-a-archivom-vojvodiny/?utm_source=chatgpt.com

Војводини. Историја нас је научила да говоримо језиком узајамног заједничког поштовања и подршке, који у садашњости настојимо да очувамо и унапредимо.

Када говоримо о Матици словачкој, треба нагласити да је словенски стуб културне, научне и друштвене сарадње постојао већ од самих почетака њеног оснивања. Словенски контексти били су иманентни део словачког матичног живота кроз све његове историјске етапе, све до данас. Словачки родољуб, историчар, библиотекар, архивиста и матичар доцент Антон Аугустин Бањик (1900–1978) крајем четрдесетих година 20. века вероватно је најпрецизније окарактерисао однос Матице словачке према идејама словенске узајамности. Између осталог он наводи: „Традиције словачког народа су нераскидиво и дубоко повезане са историјом читавог Словенства. Матица словачка је истовремено историјски чувар и живи носилац духа словенске солидарности код Словака. Тачније, Матица словачка настала је као одраз директног испољавања узвишених осећања, прожетих словенским братством, поводом хиљадите годишњице доласка словенских апостола Константина Ђирила и Методија међу наше претке. Осим тога, Матица словачка временом се развила на начин, да међу свим сестринским установама у словенском простору, најизражајније чува првобитни, изворни смисао матичне идеје, онако како је она настала у првој

трећини прошлог века. Али Матица словачка, као удружење љубитеља словачког народа, није само институција која се ослања на више интересе словенског братства; она врши своју мисију истовремено на широком друштвеном темељу свељудског братства, на искреном зближавању човека са човеком, те стога има позитиван однос према сваком поштену грађанину било које националне припадности, нарочито када он има и посебно разумевање, поштовање или љубав према животним напорима и потребама Словака“ (Group of authors, 2020, str. 99).

На крају крајева, уистину јасан словачки и матични доказ отелотворења словенске сарадње био је историјски први председник Матице словачке бискуп Шћефан Мојзес (1797–1869). У њему је словачки, словенски и хуманистички идеал матичног народног стремљења пронашао свој врхунски узор, утолико пре што није био само велики Словак, одушевљени Словен и племенит човек него је био и дубоко религиозан високи црквени достојанственик и добротвор, ког су се дубоко дотицале социјалне неправде. Први председник Матице словачке активно се ангажовао у борби за културна и политичка права Словака и јужнословенског националног покрета. Развијао је и блиску сарадњу с представницима Чеха, Морављана, Срба, Хрвата и Русина^[3] у контексту све веће мађаризације и германизације у средњој Европи 19. века

[3] Сличан концепт заступао је и други велики Словен и русинско-словачки прегалац Адолф Добријански (1817–1901), који је такође био припадник другог таласа националног препорода, али је задирао и у трећу штуровску фазу. Добријански је чак предложио план за настанак облика државне творевине Чеха, Морављана, Словака и Русина, и то више од осамдесет година пре настанка прве Чехословачке Републике 1918. године. Више у документарном филму: *Визионар словенској јединства – Адолф Добријански*, објављено 19. 3. 2021. [онлајн], доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=skv2_V88MA8

у Хабзбуршкој монархији. Шћефан Мојзес је у свакодневном практичном животу некомпромисно бранио основна народна и културна права словенских народа и није се притом устручавао да ризикује свој друштвени положај (Group of authors, 2020, str. 99).

Исто је важило и за другог потпредседника Матице словачке Карола Кузмањија (1806–1866), који је припадао другом таласу националног препорода, односно генерацији „Свеславије“,^[4] коју су представљале личности попут Јана Колара и Павела Јозефа Шафарика, при чему се ова генерација одликовала интензивним контактима и сарадњом у оквиру ширег словенског простора, укључујући и српски културни и интелектуални миље. У словачком историјском контексту национални препород делимо на три фазе и засигурно није случајно што се период настанка првих матица временски поклапао с другим таласом, и то словачким огранком генерације „Свеславије“ (1820–1835).

Према речима савременог матичног историчара Михала Елијаша (1934–2018), матице словенске спадају међу најважнија национално-културна удружења, и то не само у контексту историје Европе. Настале су као прве националне и културне институције са низом задатака важних за формирање националних удружења. Уз национални принцип, пропеграле су и грађански принцип – уједињавале су националне заједнице без обзира на верску исповест, политичко уверење и социјалну припадност. Богатом издавачком и културном

делатношћу значајно су допринеле подизању културног нивоа народа, развоју науке, књижевности, уметности и образовања. Оснивале су националне библиотеке, књижевне музеје, галерије и друге институције које подстичу националну, европску и светску културу. Развијањем културних веза дале су допринос зближавању народа и одржавању националне свести. У Европи не познајемо друга културна удружења која су толико дуго трајала и имала толико широк распон деловања попут словенских матица. За своју свестрану делатност заслужују поштовање, углед и признање не само у оквиру појединачних народа већ и у оквиру Европе, Европске уније и целог света (Eliáš, 2010, str. 18–19). Може се додати да исто важи и за континуирану сарадњу између Матице српске и Матице словачке која, иако различитим интензитетом, траје кроз читав 19. и 20. век, све до данас, те се може констатовати да у садашњости српско-словачке матичне везе доживљавају своју наредну историјску ренесансу.

Савремена и историјска полазишта сарадње

Односи између словачког и српског културног миљеа имају дубоке историјске корене. Чињеница је да је целокупно историјско сећање у појединим аспектима релативно кратко и да стручна литература често ставља акценат на 19. век као време почетка интензивне словенске сарадње.

[4] Термин „Свеславија“ (Všeslavia) први је употребио Јан Колар у песничкој композицији „Кћи славе“ („Slávy dcera“), а касније и у делу *Пройповеди и беседе* (Kázně a Řeči).

Међутим, и у 18. и 19. веку бележимо значајне размене у образовању, уметности и литератури: много Срба (и не само Срба из јужне Европе) студирало је на словачким универзитетима и у гимназијама, посебно у Братислави, Кошицама и Кежмарку, а знаменити Словаци, представници словачког националног препорода, попут Павела Јозефа Шафарика или Јана Колара и утемељивача српског језика Вука Караџића, узајамно су црпели знања захваљујући прикупљању и систематизацији ризнице народног стваралаштва. Ове словенске везе не можемо редуковати само на 19. век, управо супротно. Кретање становништва, лични контакти и заједнички језички и културни утицаји указују на континуитет веза које задиру у даљу прошлост и формирају словенску културну и друштвену средину много пре него је наступило време модерног националног препорода у 19. веку. Ако узмемо у обзир познати обим културних и образовних размена међу словенским народима, чини се веома мало вероватним да су оне настале тек током два века. Упркос томе што се систематско историјско проучавање бави углавном новијом историјом, историјски одједи словенске узајамности морају бити много старији и дубље усађени у културну свест оба народа.

Примера историјских веза и словенске сарадње можемо у старијој историји наћи много више, али ћемо се, с обзиром на садржајност,

фокусирати само на неке. Већ само постојање Самовог царства (623–658) указује на покушај западнословенских племена да створе прву претечу државне творевине наших предака, да се ослободе аварске превласти и истовремено одоле германском притиску Франачке државе на истоку у 7. веку. Фредегарова хроника назива ову творевину Самовим царством, које је обухватало Лужичке Србе, словенска племена на територији Чешке, као и моравске, подунавске и корушке Словене.^[5] У историји су сачувана имена неких значајних војвода западних Словена, као што су били Дерван, Валук или централни владар Само. Иако хронике ћуте о догађајима након Самове смрти, вероватно је да су надплеменске структуре у различитим облицима опстале. Године 833. франачки хроничари бележе настанак још једне политичке творевине Западних Словена, која је касније названа Великоморавско царство. Управо спајање кнежевине Мораве и Њитре, једног те истог племена Словена, указује на континуирани развој политичких и друштвених структура које су се надовезале на Самово царство (Dugec, Gešper, 2023, str. 15). Од Великоморавског царства одвија се дело Константина Ћирила и Методија, који су поставили темеље писмености Словена, црквене и прве државне управе, школе филозофије, правног образовања и словенског схватања хришћанства, што се касније проширило и на

[5] Византијски писац Јорданес у свом делу *О пореклу и делима Гоџа* из 6. века именује три словенска племена – Венете, Анте и Словене. Словени су се овде схватили као посебно словенско племе. Касније су, пре свега западни хроничари, све именовали као Словене. Првобитно етничко име Словена и даље носе Словаци – Slovensko и Словенци (Slovenija). Јорданес је истовремено забележио да су Словени заједно са Готима (германско племе) вршили снажан притисак на југоисточни део Римског царства у области доњег Дунава већ у 4. веку наше ере.

Источне и Јужне Словене тог времена. Не заборавимо да су и Матица словачка у Турчијанском Светом Мартину (1863) и Матица словеначка у Љубљани (1863–1864) основане поводом хиљадите годишњице доласка Константина Ђирила и Методија.

Наведене везе захтевале би много темељнију обраду. Ако се вратимо и направимо мисаони скок ка словачко-српским односима модерног доба, изузетно важна личност која је била својеврсни живи мост српско-словачке сарадње био је значајни слависта и мислилац Павел Јозеф Шафарик (Parenička, 2025, str. 55). Као директор и професор тамошње православне гимназије, провео је 14 плодних година (1819–1833) у Новом Саду и оближњим Сремским Карловцима и значајно допринео развоју српског културног и научног живота. Истовремено се уписао и у историју Матице српске, поставши један од њених првих почасних чланова већ приликом њеног оснивања. Такође је активно објављивао своје текстове у најстаријем стручном часопису који у својој историји излази у континуитету – *Летопису Матице српске*. П. Ј. Шафарик је такође важна спона између словачког, моравског, чешког, лужичкосрпског, словеначког и српског националног, културног и научног живота са утицајем који сеже чак до 20. века, када су се многе Шафарикове идеје и реализовале (настанак држава Чехословачке и Југославије након Првог светског рата 1918. године). Управо из историјског наслеђа П. Ј. Шафарика произилази и савремена сарадња словачких и српских институција која је заснована на узајамном поштовању, научној размени и подршци словенском културном идентитету.

Матичини конгреси и словенска сарадња

Важан стуб међународне сарадње Матице словачке представљају конгреси матица и културних институција словенских народа. Као такви, они се надовезују на историјску традицију словенске узајамности и културне сарадње између словенских народа. Први европски конгрес матица словенских народа одржан је 2007. године у Мартину, а завршни меморандум утврдио је полазишта и за наредне године: „Ми, представници матица словенских народа, на свом Првом европском конгресу одржаном од 26. до 28. марта 2007. године у Мартину (Словачка): I. изјављујемо да Европу доживљавамо као континент равноправних култура, језика и националних идентитета, као заједнички дом нација које сарађују, у којем Словени заузимају незаменљиво место. II. Подржавамо и промовишемо хуманистичке, демократске и хришћанске традиције Европе, које су стуб културног, духовног и друштвеног развоја нашег континента у 21. веку. III. Сагласни смо са новом формом демократске сарадње матица и препоручујемо извршним властима наших држава да историјски доказане матице у наредним деценијама постану интегрални део државне културне политике. IV. Позивамо на сарадњу и друге организације које прихватају и подржавају словенску узајамност и вредности европске припадности. V. Изражавамо вољу да се састајемо на наредним европским конгресима матица словенских народа и да тако чувамо и развијамо наше културно наслеђе. VI. Препоручујемо одлучујућим структурама ЕУ да прихвате интеграциону вољу осталих словенских народа

да постану пуноправни и вредни чланови интегрисане Европе“ (Eliáš, 2010, str. 146).^[6]

И Други европски конгрес матица словенских народа одржан је у Мартину, и то од 31. јула до 3. августа 2013. године. Трећи конгрес матица словенских народа одржан је 4. фебруара 2014. у Љубљани и индиректно је допринео доношењу нове законске регулативе, која гарантује значајније финансирање рада Матице словеначке од државних органа Словеније.^[7] Ови догађаји су постали значајна платформа за дискусију о будућности словенских културних институција у глобализованом свету.

Значајном прекретницом може се сматрати Четврти конгрес матица и институција словенских народа, одржан од 4. до 6. јуна 2019. године у Мартину. Конгрес је био посвећен важним историјским годишњицама – пре свега стогодишњици обнављања рада Матице словачке 1919. године и сећању на Меморандум словачког народа од 6. до 7. јуна 1861. године (Group of authors, 2020, str. 101-102). На скупу су учествовали представници бројних словенских културних установа, историчари, слависти и културни радници, а треба истаћи активно учешће матичне делегације на челу са председником Матице српске професором Драганом Станићем. Управо је Четврти конгрес из 2019. године у Мартину пренео узајамне интеракције словенских матица на нову

димензију и најавио наредне будуће конгресе матица. Као суштину наводимо и даље актуелно саопштење представника словенских научних, културних и друштвених установа: „Ми, учесници 4. конгреса матица и институција словенских народа, одржаног на иницијативу Матице словачке 5. и 6. јуна 2019. у Мартину, поводом 100. годишњице њеног обнављања, као легитимни представници донели смо ово саопштење: У текућим процесима глобализације, либерализације, информационих, интернет и кибернетичких технологија и ратова, постиндустријског доба и постмодерне, словенске матице и културне институције словенских народа морају и даље промовисати и ширити традиционалне конзервативне вредности, пре свега хришћанство и родољубље. Посебно у словенском и европском окружењу желимо да чувамо ћирило-методијевску традицију, помажемо успостављању свесловенског и националног идентитета и историјске свести, у чему лежи суштина и перспектива словенске цивилизацијске мисије. Њу развијамо на принципима наслеђа светих Ћирила и Методија као заштитника Европе“ (Group of authors, 2020, str. 310).

Поводом јубилеја, 160 година Матице словачке организован је Пети конгрес матица словенских народа и словенских институција, који је уједно и отворио програм јубиларних свечаности у Мартину. Одржан је 3. и 4. августа 2023, а на

[6] На конгрес су дошли представници 12 матица из осам држава Европе. Конгрес је разматрао четири основне тематске области: 1. матице словенских народа као културни, духовни и друштвени феномен Европе; 2. словенство и Словене у Европи на прагу 21. века; 3. национални интегритет – стуб идентитета; 4. сарадњу матица у јачању националног и културног идентитета. Опширније: Eliáš, 2010, str. 140–148.

[7] Матица словеначка у Љубљани, за разлику од Матице словачке у Мартину, није јавноправна организација већ удружење грађана.

Маријан Ј. Гешпер

Развијање словачко-српских културних и научних веза:
сарадња Матице словачке са Матицом српском
и Архивом Војводине

Маријан Гешпер и Драган Станић током званичне посете Матице словачке у Србији (Нови Сад)

Фото: Матица словачка

њему су учествовале делегације из више словенских земаља, укључујући Србију. Представници Матице српске, као и других научних и културних установа, дискутовали су о могућностима развоја културне сарадње, заштити словенског културног наслеђа и јачању националних идентитета у савременом свету. Управо током ових преговора значајно су продубљени контакти између словачких и српских партнера, што је довело до развоја конкретних научних пројеката и издавачких активности (Mađura, 2023, str. 2).

Након овог конгреса у пуној мери су се развили поједини пројекти између Матице словачке и Матице српске што је било изузетно видљиво у области српско-словачке културне сарадње. Надовезујући се на Пети конгрес, у периоду од 13. до 16. новембра 2023. године, уприличена је посета делегације Матице словачке Србији,

предвођена председником Маријаном Гешпером. У седишту Матице српске у Новом Саду делегацију је примио њен председник Драган Станић. Разговори су били посвећени историјским везама словачког и српског националног покрета, заједничком културном наслеђу словенских народа и личности Павела Јозефа Шафарика, као и *Лейхойису Мајицие српске* који је 2024. прославио 200 година од оснивања (Perný, Schvantner, Gešper, 2023, str. 23–25). Делегација је дискутовала о развоју сарадње између словенских матица, будућој организацији конгреса матица словенских народа, као и заједничким научним и издавачким пројектима. Током посете Удружењу књижевника Србије у Београду договорено је објављивање посебног словачко-српског броја књижевног часописа *Slovenské pohľady* (Словачки погледи) 2024. године.

Часопис је представио књижевно и културно стваралаштво српских аутора, као и аутора из редова Словака који живе у Србији. Био је то значајан корак ка продубљивању културне размене између словачке и српске културне средине, а истовремено је подсетио на значај словачке заједнице која живи у Војводини односно у Србији.

Позитивна чињеница је да су се скратили интервали одржавања конгреса словенских матица и институција. Разлог за то били су и заједнички пројекти, стручне размене и посете које су донеле нове стручне теме за будућа заседања. Још једна прекретница у матичној словенској културној размени, пре свега српско-словачкој, постао је Шести конгрес матица и институција словенских народа, одржан 11. и 12. септембра 2025. у Мартину, у склопу међународне научне конференције „Други талас националног препорода“, који је био посвећен наслеђу значајних личности словенског културног простора, пре свега Павелу Јозефу Шафарнику и Јану Колару (Seman, 2025, str. 5–7).

Конференција је одржана поводом 230. годишњице рођења Павела Јозефа Шафарика и организована је под покровитељством Матице словачке у сарадњи са Министарством иностраних послова и европских питања Републике Словачке. Током тих дана Мартин је постао центар словенске научне и културне сарадње. На конгресу и конференцији учествовале су делегације матица, научних институција и универзитета из више земаља – уз Словачку, биле су заступљене и Чешка, Србија, Словенија, Црна Гора, Мађарска, Бугарска, Аустрија и Немачка. Српску страну представљали су углавном представници Матице српске из Новог Сада,

научни радници Архива Војводине и представници Матице словачке у Србији са седиштем у Бачком Петровцу. Стручни део конференције био је посвећен рефлексiji личности другог таласа националног препорода, међу које се, уз Павела Јозефа Шафарика и Јана Колара, сврставају и Самуел Томашик, Мартин Хамуљак, Карол Кузмањи и Адолф Добријански.

Нашу посебну пажњу завредиле су српске личности које су биле спона са словачким личностима и помагале њихов рад. У 19. веку, на територији данашње Војводине, а тада српске средине у Угарској, међу такве личности спадали су пре свега: Стефан Стратимировић, српски митрополит у Карловцима, који је подржавао славистичке активности; Георгије Магарашевић, књижевник и уредник *Летописа Матице српске*, у чијем раду је учествовао и Павел Јозеф Шафарик; Лукијан Мушицки, значајни песник и црквени достојанственик, при чему је Шафарик директно сарађивао и са представницима Матице српске у Новом Саду; у самој Србији, његов кључни партнер био је Вук Стефановић Караџић, лингвиста, сакупљач фолклора и реформатор српског језика, с којим је развијао интензивну научну сарадњу (Parenička, 2025, str. 26–28).

Дискусије су сваки пут биле фокусиране на значај развоја словенске узајамности, националних култура и научне славистике у средњој Европи. Резултати најновије конференције треба да буду објављени у билингвалном словачко-српском научном зборнику, који припрема Матица словачка у сарадњи са Матицом српском и Архивом Војводине. Овај пројекат је још један конкретан израз интензивне научне сарадње између словачких и српских културних институција.

Маријан Ј. Гешпер

Развијање словачко-српских културних и научних веза:
сарадња Матице словачке са Матицом српском
и Архивом Војводине

Подршка Матице словачке војвођанским Словацима и сарадња са Матицом словачком у Србији

Сарадња између словачких и српских институција има посебан значај и за словачку националну мањину у Војводини, која спада у најстарије словачке заједнице које живе у расејању. Матица словачка се дугорочно труди да подржава културни живот Словака са тзв. Доње земље, очување словачког језика и презентацију аутентичног историјског наслеђа. Заједнички пројекти са архивима, научним институцијама и културним организацијама у Србији омогућавају темељно истраживање историје словачке заједнице, заштиту историјских докумената и њихово представљање широј јавности. Значајан део наведених активности спроводи Матица словачка у Србији са седиштем у Бачком Петровцу која спада у најстарије и најзначајније културне организације војвођанских Словака. Реч је о организацији која је израсла из истих културних корена као и Матица словачка и која као таква данас испуњава улогу заштитника културног идентитета Словака у Србији. Делегација Матице словачке учествовала је од 8. до 10. августа 2025. на Словачким народним свечаностима у Бачком Петровцу, где ју је примио председник Матице словачке у Србији Јурај Червенек.

Сусрет је потврдио традиционалне одличне везе између Словака у Војводини и матичног центра у Мартину.^[8]

Симболично је добре односе и поштовање према Матици словачкој у Србији и Словацима у Србији потврдило и свечано откривање бисте Јанка Буљика, првог председника Матице словачке у Југославији. Овом истакнутом Словаку, рођеном у Ковачици, матичару, правнику и антифашисти, којег су усмртили немачки нацисти, откривена је биста у Алеји националних прегалаца у комплексу Матице словачке у Мартину. Овај чин је подсетио на историјску повезаност Словака из Словачке и Словака који живе у Србији, а одржан је уз присуство српске делегације, коју су предводили председник Матице српске Драган Станић, председник Матице словачке у Србији Јурај Червенек и амбасадор Републике Србије у Словачкој Александар Накић.

| 35

Две посете у оквиру сарадње са Архивом Војводине у 2025. години

Развој сарадње између две матице обележиле су и две посете током 2025. године. Делегација Матице словачке, предвођена председником Маријаном Гешпером, боравила је у Србији од 10. до 14. фебруара 2025. године. Примио их је

[8] Информативни центар Матице словачке: Делегација Матице словачке учествовала је на Словачким народним свечаностима и посетила Матицу словачку у Бачком Петровцу. Објављено 15. 8. 2025. [online] Доступно на: https://matica.sk/prve-oficialne-stretnutie-matice-slovenskej-s-novym-vedenim-matice-slovenskej-v-srbsku-bolo-vedene-v-konstruktivnom-a-pragmatickom-uchu/?utm_source=chatgpt.com

директор Архива Војводине др Небојша Кузмановић, а посета је имала за циљ продубљивање сарадње у области историјског истраживања, заштите архивске грађе и проучавања културног наслеђа словачке заједнице у Војводини. Архив Војводине спада у најзначајније архивске институције у Србији и управља обимним фондовима докумената о историји Војводине и словачке мањине у овом региону. Стога је резултат разговора било потписивање протокола о сарадњи који отвара простор за заједничка историјска и архивска истраживања, издавање научних публикација, организовање конференција и стручних семинара, дигитализацију архивске грађе и размену стручњака и научних радника. Током радних путовања, делегација Матице словачке обавила је више значајних сусрета са представницима словачког и српског културног живота. Делегација је посетила Архив Југославије у Београду, као и Словачки културни центар Павла Јозефа Шафарика у Новом Саду. Представници Матице словачке посетили су и место Кисач, где је делегацију примио фотограф, публициста и посланик у Скупштини АП Војводине Павел Сурови. Програм је настављен посетом Карловачкој богословији Светог Арсенија у Сремским Карловцима, где је делегацију примио ректор Јован Милановић. Важан део програма био је и радни састанак у седишту Матице српске у Новом Саду, где су одржани разговори са њеним председником Драганом Станићем. Делегација је истовремено преговарала и са представницима словачке

заједнице у Војводини, укључујући тадашњег председника Матице словачке у Србији Бранислава Кулика^[9].

Значајан догађај у развоју словачко-српских односа било је и учешће словачке делегације на манифестацији „Tesla Global Forum 2025“, која је одржана од 28. до 31. августа 2025. у Новом Саду и другим градовима Војводине. На догађају је учествовало 28 матичара из Словачке предвођених председником Маријаном Гешпером. Делегацију су чинили чланови Младе матице из Лученца, Сечоваца, Кошица и општине Хумене, као и чланови фолклорног ансамбла „Хемлон“ на челу са чланом одбора Матице словачке Мирославом Кереканичем. Програм је обухватао посету седишту Матице српске у Новом Саду, стручни програм у Радио-телевизији Војводине, сусрете са словачком и русинском редакцијом ове институције, стручна предавања посвећена наслеђу Николе Тесле и посету Архиву Војводине. Делегацију је пратио словачки војвођански писац Мартин Пребуђила (Seman, 2025, str. 19).

Учешће Матице словачке на обележавању јубилеја Матице српске

Значајан моменат у узајамним односима било је недавно учешће делегације Матице словачке на свечаној прослави 200 година од оснивања Матице српске у Новом Саду, 16. и 17. фебруара 2026. године. Овај јубилеј подсетио је на значај

[9] Информативни центар МС: Продубљивање уникатне међународне сарадње Матице словачке са Архивом Војводине и словачким сународницима. У: *Словенски хоризонт*, год. 5, бр. 1–2/2025, стр. 15–16.

Маријан Ј. Гешпер

Развијање словачко-српских културних и научних веза:
сарадња Матице словачке са Матицом српском
и Архивом Војводине

Маријан Гешпер и Небојша Кузмановић у званичној посети Матици словачкој у Србији (Нови Сад)

Фото: Матица словачка

| 37

најстарије словенске матице и истовремено потврдио дубоке културне везе између словачког и српског народа. Сусрет представника обе матице створио је простор за даљи стручни дијалог, заједничке пројекте и развој сарадње у области издаваштва, историје и лингвистике. Веома важан резултат преговора била је предаја штафете организовања конгреса словенских матица у руке Матице српске. Матица словачка ће помоћи контактима и другом сарадњом да би се конгрес одржао у Новом Саду на јесен ове године, а организоваће се поводом 200 година од оснивања историјски прве словенске матице – Матице српске 1826. године.

Прошлост и будућност српско-словачког братства

Узајамна сарадња између Матице словачке, Матице српске и Архива Војводине представља јединствен пример словенске културне солидарности и научне сарадње. Њен циљ није само заштита историјског наслеђа, већ и стварање нових научних пројеката који доприносе бољем познавању заједничке историје и културних и политичких веза. То је, истовремено, и важан камен темељац заједничког рада и историјског савезништва између сестринских држава – Републике Словачке и Републике Србије. Како

у прошлости, тако и данас, Словаци и Срби морају активно сарађивати и тражити путеве свог развоја у ова веома немирна и чини се пуна изазова времена не само у Европи него и глобално.

Развој је показао да не смемо одустати од значаја таквог наслеђа, већ, напротив, морамо јачати словачко-српско братство у култури, науци и политици, посебно у ова сложена времена. То је и основа нашег културног развоја и очувања наших бројно малих, али поносних словенских и европских народа. На то нас обавезује светли пример наших предака од најстаријих словенских времена, затим 18–20. века, па све до данас!

Матице као историјске националне установе и у 21. веку настављају на јединствен

начин да испуњавају своју основну мисију – очување колективног историјског сећања, културног наслеђа, јачања националне свести и формирање будућих нових и напредних генерација националних елита неопходних за наш европски опстанак. Зато можемо смело рећи да и у време глобализационих процеса и цивилизацијских катаклизми, матице остају један од стубова националне културе и словенске узајамности.

Сарадња словачких и српских културних установа тако представља не само наставак историјске традиције, већ и важан допринос европском културном наслеђу и светом Словенству, које је засновано на поштовању националног идентитета и културне разноликости.

References/Литература

- Durec, J., & Gešper, M. (2023). *From Samo's Empire to Great Moravia*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Eliáš, M. (2010). *From the history of Slavic peoples' Maticas*. Martin: Matica slovenská Publishing. [In Slovak]
- Group of authors. (2020). *Commemorative publication of the 4th Congress of the Slavic Peoples' Matica and Slavic Peoples' Institutions, held on the 100th anniversary of the revival of Matica slovenská and the signing of the Slovak People's Memorandum*. Martin: Matica slovenská Publishing [In Slovak]
- Madura, P. (2023). *Mutual professional cooperation moves us into new dimensions*. In: *Slovanský obzor*, 3(2), 2. Available at: https://matica.sk/wp-content/uploads/2024/01/Slovansky_obzor_2023_2_sk.pdf [In Slovak]
- Parenička, P. (2025). *Pavel Josef Šafárik: Time, life, work, monuments and literature*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Perný, L., Schvantner, P., & Gešper, M. (2023). *Multilayered expansion of cultural cooperation between Matica srpska and Matica slovenská*. In: *Slovanský obzor*, 3(2), 23–25. Available at: https://matica.sk/wp-content/uploads/2024/01/Slovansky_obzor_2023_2_sk.pdf [In Slovak]
- Seman, J. (2025a). *Matica slovenská strengthened cooperation with compatriots and the Archive of Vojvodina*. Published February 20, 2025. [Cited March 26, 2026]. Available at: <https://sloveskeslovo.sk/matica-slovenska-posilnila-spolupracu-s-krajanmi-a-archivom-vojvodiny/> [In Slovak]
- Seman, J. (2025b). *Unveiling the bust of antifascist and foreign Matica member Jan Bulík*. In: *Slovanský obzor*, 5(1–2), 5–7. Available at: https://matica.sk/wp-content/uploads/2025/11/Slovansky-obzor_2025_1-2_sk.pdf [In Slovak]
- Seman, J. (2025c). *Slovak delegation at Tesla Global Forum 2025 – Matica slovenská strengthens Slovak-Serbian cultural ties*. In: *Slovanský obzor*, 5(1–2), 19. Available at: https://matica.sk/wp-content/uploads/2025/11/Slovansky-obzor_2025_1-2_sk.pdf [In Slovak]
- Seman, J. (2025d). *Meeting of Slavic Maticas in Martin: Conference on the second wave of national revival continues Pavel Josef Šafárik's legacy*. In: *Slovanský obzor*, 5(1–2), 5–7. Available at: https://matica.sk/wp-content/uploads/2025/11/Slovansky-obzor_2025_1-2_sk.pdf [In Slovak]

Marián J. Gešper

President of Matica slovenská

Martin (Republic of Slovakia)

Development of Slovak-Serbian cultural and scientific ties:
Matica slovenská's cooperation with Matica srpska and
the Archives of Vojvodina

Summary

40 | The text provides an overview of specific events and activities organized by or attended by the Matica slovenská, in efforts to strengthen Slovak-Serbian ties, especially those between the Matica srpska and Matica slovenská. In that context, the text lists the congresses organized by the two institutions, which represent a platform for cooperation of the two Maticas and the Slavic peoples' institutions, which developed significant cooperation during their existence in the field of the two peoples' history research and culture. The text also features significant anniversaries of both Maticas, as well as planning joint publishing projects and joint participation in cultural events.

Keywords: Serbian-Slovak cooperation, Pavel Jozef Šafárik, Congresses of Slavic peoples' Maticas and institutions

Лукаш М. Перни^[1]

Матица словачка
Друштво Ладислава Новомеског
Мартин (Словачка Република)

УДК 930.85(497.11:437.6)"18/20"

Оригинални научни рад

Примљен: 6.3.2026.

Прихваћен: 14.4.2026.

doi: 10.5937/napredak7-65515

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

Сажетак: Протостудија приказује основне контуре српско-словачких културних веза од 19. века до данас. Прати генеалогичку реципроцитету од идеје словенске сарадње, коју представљају личности попут Јана Колара, Павла Јозефа Шафарика и Светозара Милетића, преко чехословачко-југословенских односа у 20. веку, до актуелних облика размене. Посебно се фокусира на паралеле и културне контакте, улогу војвођанских Словака и активности савремених актера. Текст истиче значај културне сарадње као перспективе за даљи развој односа у 21. веку.

Кључне речи: Србија, Словачка, Југославија, Чехословачка, културологија

Протостудија, која следи, својеврсна је уводна напомена с првим резултатима на почетку истраживања једног Словака из Словачке које за тему има српско-словачке односе. Тема је изузетно занимљива, стимулативна и у многим областима неистражена и стога корисна за познавање обе културе, због чега је изазов за културолога, као и питање одговорности према културној историји.

I. 19. век, матице, Словаци, Срби и славизам

У далекој прошлости 19. века културне везе између словенских народа остваривале су се инспириране идејом о пансловенској узајамности и захваљујући иконама националних препорода (Колар, Шафарик, Штур, Палацки, Кузмањи, Карацић, Милетић, Копитар, Прешерн, Змај, Гај,

---

[1] lucasperny@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2418-0910>

Шевченко, Мицкјевич, Пушкин, Гогољ, Толстој), које су повезивале словенске националне културе и њихове националне препоруде, као и постојању матица као оригиналних словенских институција (Словачка матица је инспирисана Српском матицом, чији је један од оснивача био и П. Ј. Шафарик).^[2] Ако сагледамо историју комуникације између Словака и Срба, пронаћи ћемо многе везе кроз словенску узајамност у 19. веку, затим комуникацију на чехословачко-југословенском нивоу и тренутно поново на српско-словачком нивоу. Станић такође указује на сонете Јана Колара у преводу Магарашевића у *Српском лејојису* из 1827. године, повезане са словенском узајамношћу, додајући да је Колар инспирисао многе српске студенте, а из његових песама о анђелима и потиче наслов антологије *Нежност словенска*. Српски песник, књижевни критичар, драмски писац, књижевни историчар,

председник Матице српске и универзитетски професор Драган Станић^[3] (1956), који ствара под уметничким псеудонимом Иван Негришорац, истиче сусрете Срба и Словака у првој половини и током целог 19. века у Будиму, Пешти, Рабу, Бечу, Прешпорку (Братислави), Прешову, Модри, Банској Бистрици, Кежмарку и другим градовима (састајали су се са Коларом, Штуром, Палацким, Томком-Саским). Од српских писаца помиње Милетића, Бошковића, Трифковића, Змаја, Грчића и друге, додајући да је та комуникација била обострано корисна (Stanić, 2024, str. 37–65). У том контексту, Људовит Штур, један од најистакнутијих Словака 19. века, пише о Србима као о једном од „најугледнијих словенских народа, који је у домаћем, друштвеном и јавном животу највише од свих западних и јужних словенских народа сачувао оно што је чисто словенско“ (Štúr, 1956).^[4]

[2] На ту тему је у Мартину (Словачка) одржана међународна конференција посвећена Колару и Шафарику (зборник радова у припреми).

[3] Професор Драган Станић студирао је у Сиригу, а касније књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду, док се шездесетих година прошлог века посветио неоавангардној и српској поезији. Дипломски рад посветио је семантичкој анализи Јована Дучића. Међународни значај његовој личности дао је рад предавача српског језика на Универзитету у Мичигену, али је радио и као драматург у Радио Новом Саду, асистент на Филозофском факултету у Нишу и у Новом Саду, где и данас предаје. Постао је секретар, касније председник Матице српске, као и главни уредник *Лејојиса Мајице српске*. Осим тога, члан је Друштва књижевника Војводине, Друштва новосадских књижевника, Друштва словачких књижевника. Добитник је више награда из области културе и говори више језика. У оквиру свог научног рада на пољу проучавања књижевности посветио се 19. и 20. веку (Његош, Бећковић, Радуловић, Тодоровић, Туцић, Деспотов, Петровић, Шалго, Настасијевић, Драинац, Ристић, Де Були, Илић, Вук, Милованов, Селимовић, Павловић, Данојлић, Павић, Капор, Ного, Максимовић, Новаковић, Сладоје). Предмет проучавања фокусира на архетипске токове и фиксне тематске вертикале, које, иако мењају форме у новим историјским околностима, задржавају своју основну функцију, која је кључна за разумевање српске књижевности и културе.

[4] „Најновија историја српског народа слично је испреплетена око два изузетна човека, Црног Ђорђа (Карађорђа Петровића, прим. аутора) и Милоша Обреновића, од којих је први започео дело ослобођења свог народа од гнусног четворовековног турског јарма, а други га спровео и завршио. За нас Словаке прича о ослобођењу Србије је веома незаборавна и достојна све наше пажње и разматрања, делом и зато што показује шта чврстина ума, одлучност и истрајност могу да учине...“ (Штур 1956)

У контексту историјских веза између Словачка и Срба од средњовековне близине, преко светих Ђирила и Методија, до почетка 19. века, Станић истиче посебно контекст размене између часописа *Словачки поїледи и Лейоїис Маїїице срїске*, текстове Павла Јозефа Шафарика (27 текстова о пансловенској узајамности) и његову сарадњу са Георгијем Магарашевићем. Ово се тиче Шафариковог рада у гимназији у Новом Саду од 1819. до 1831. године. За шири контекст Шафариковог рада у контексту Југословена изузетно је вредна студија Милана Крајчовича, објављена 1989. године, где напомиње, на пример, да је Шафарик своје прво словенско дело, *Истїорија славенске речи и лиїтература свих дијалеката*, припремио у Новом Саду, заједно са Мартином Хамулијаком (Крајчовић, 1989). Истовремено, Станић семантички повезује песме Светозара Милетића у контексту историјских задатака Словена (остварење универзалних грађанских идеала слободе, братства и једнакости код Словена у Хабзбуршкој монархији) и мистично-месијанских веза (дан спасења Срба и Словена) у вези са Коларовим симболом *Анђела* и Милетићевом *Слав-їланином* (Stanić, 2024).

Ако бисмо тражили идеолошке аналогije између српског и словачког контекста националних препорода, онда би то биле Мајска скупштина^[5] из 1848. и Меморандумска скупштина у Мартину

из 1861. (Viršinska, 2015) (или, у контексту идеја, прогресивни, али неуспешни Захтеви словачког народа из 1848, који се, међутим, вероватније могу пратити до Меморандума – Плана за ослобођење Срба Стефана Стратимировића из 1804) (Sotorović, 2010). Временски прецизније аналогije могу се наћи, на пример, у словеначком окружењу,^[6] док постоји другачији контекст и помак између српског и словачког развоја у 19. веку. Иако су процеси еманципације у српском окружењу настали раније, њихова пуна реализација догодила се тек после Првог светског рата због компликованих културно-политичких и геополитичких контекста (аналогije су формирање Чехословачке и формирање Краљевине Југославије).

Када се сагледају значајне личности, Словачку и Србију/Југославију повезују још и Јанко Шафарик, српски научник, нећак чувеног П. Ј. Шафарика, који је поставио темеље систематских теренских археолошких истраживања у Србији (Hornjak, 2016), Игор Бранислав Штефаник, брат М. Р. Штефаника, (Kuljik 2023), евангелистички свештеник, драматург, публициста, унук Јана Штура по мајци и Хурбанов унук по оцу, Владимир Хурбан Владимиров (Prebudila, 2025), Јан Чајак, словачки писац и преводилац рођен у Петровцу; Јан Бранислав Мичатек, учитељ, песник, лингвиста, матичар који ради у Кисачу (Ormiš, 1935); Јан Буљик, оснивач Матице словачке у Југославији и антифашиста,^[7]

[5] Упоредити термине: Мајска скупштина и Захтеви словачког народа.

[6] На пример, аналогija са стварањем заставе са тробојком 1848. године, химна *Здрављица* је настала истовремено са Матушковом *Над Таїїром сева*, кодификација језика такође на централнословачкој основи, стварање Матице с разликом од једне године (1863, 1864). Матица словачка и пројекат паралелне словачко-словеначке историје, *Matica.sk*

[7] Матица словачка у Мартину открила је његову бисту 2025. године. „Одмах по оснивању Матица је имала 350 пуноправних чланова. Први председник је био др Јан Буљик, а потпредседник Самуел Штарке, један од носилаца

и његов следбеник Самуел Штарке, истакнути матични прегалац, уредник *Словачких њоїледа* и *Кулїурної живоїша* Андреј Мраз из Петровца и многи други...^[8]

* * *

Приликом истраживања односа између Срба и Словака не може да се не помене публикација Михала Елијаша, у којој се аутор бави и Матицом српском, наводећи да су на српску историју утицале вековне битке с Турцима, док су Косовска битка и пад Смедерева проузроковали дугорочно ропство Срба, а самим тим и одсуство сопствене књижевности, науке, новина итд. Елијаш наглашава да је подстицај за оснивање Матице српске било оснивање Мађарске академије наука (1825), док се њено оснивање повезује са састанком оснивача на дан Светог Саве^[9] који је иницирао Ј. Хаџић и са периодичним часописом *Лейоїис* (истиче и П. Ј. Шафарика, који је утицао на њеног главног уредника Магарашевића). Додаје да је прва фаза била погођена споровима око језика, обуставом (1835) и обнављањем активности (1836), касније пресељењем из Пеште у Нови Сад, оживљавањем активности 1864. године, вишеструким покушајима њеног затварања, модернизацијом *Лейоїиса*, објављивањем

Чајаковог прегледа словачке књижевности и превода романа Вајанског *Suchá Ratolest*, прославом стогодишњице 1926. године и отпором политичким нападима, периодом окупационе администрације, послератном обновом и проширењем активности, објављивањем српско-хрватског правописа с Матицом хрватском, објављивањем закона о Матици српској 1992. године и објављивањем двојезичног зборника о српско-словачким књижевним везама (1991) (Елијаш, 2010, стр. 20–25). Студија Мароша Мелихарека (Meliharek, 2023) такође залази у дубину времена оснивања Матице српске која словачког читаоца информише о контекстима оснивања Матице српске. Ако смо до сада писали о Словацима из Србије или Србима, у овом случају реч је о тексту Словака из Словачке, који је посвећен Караџићу, српском устанку против Османског царства, националном препороду Срба или југословенским партизанима. Мелихарека наглашава да је Матица српска, која 2026. године прославља двеста година постојања (основана 1826, била је прва у породици словенских матица), била прво значајно друштвено, културно и издавачко удружење Јужних Словена. Према аутору, корени за настанак националних покрета и стварање матица посредно долазе и из велике Француске револуције, чије су идеје суверенитета,

идеје о оснивању Гимназије у Петровцу, епископ Евангелистичке цркве... потом председник МШ у Краљевини Југославији..." (Obšust, Kuzmanović, 2023, str. 89)

[8] Јан Сирацки, Штефан Хомола, Бранислав Абафи, Милош Крно, Јан Квачала, Јан Паљик, Јан Бранислав Мичатек, академик Јан Кмећ, штуровац Јозеф Подхрадски и други. Југославију је посетио и Александер Матушка, ту је рођен и радио даvista Андреј Сирацки из Петровца, као и песник и лекар Андреј Ферко из Кисача.

[9] Свети Сава је поштована и значајна политичка и верска личност Срба, први српски архиепископ који је испреговарао независност Православне цркве.

самоопредељења и једнаких права утицале и на народе Балкана (Стефан Живковић је превео *Друшћивени ујовор* Ж. Ж. Русоа (уп. Perný, 2012), наводи аутор), који су се у то време налазили под влашћу распадајућег Османског царства, док је ближе пренела сложу сликe српске историје повезану са устанцима, егзодусом Срба и дипломатском политиком Милоша Обреновића. Овде треба додати да је за елементарно познавање историје српске културе у чешкој и словачкој средини неопходна илустрована колективна монографија истог назива, објављена 1995. године на чешком језику (Kol. aut., 1995); 2013. године објављена је и књига *Историја Србије*, дело шест историчара, која такође укључује проширење на чешко-српске односе (Pelikan, Navlikova, 2013). У својој студији, Мелихарек истиче да је Војводина чинила језгро српског интелектуалног живота. Матицу српску основали су интелектуални кругови из Пеште и Новог Сада са извршним одбором, саветима и разним типовима чланства, док су Магарашевић, Шафарик и Мушицки основали *Летњојис*, који се и данас објављује и бави се темама језика, књижевности, историје, религије, фолклора и културе Срба. У оснивању Матице српске учествовале су личности попут писца Јована Хаџића, који је такође учествовао у припреми *Грађанској законика* и написао историју

Српског устанка, Гаврило Бозитовац, Јован Деметровић, Јосиф Миловук, Петар Рајић, Аврам Розмировић, Георгије Станковић и Теодор Павловић, који је такође основао *Сербски народни лист* у Будиму. Међутим, Матица српска и њени почеци били су повезани и са језичким споровима (Вукова језичка реформа наспрам Хаџића). *Летњојис* је такође објављивао приказе о делима Бернолака, Колара, Шафарика и Херкеља (Švarc, 2026). Мелихарек додаје да је прва фаза постојања Матице српске поставила стабилне темеље за даљи развој активности, када је започела богату издавачку и научну делатност.

* * *

Књижевник, друштвени научник, актуелни директор Архива Војводине, члан Матице српске и словачке, Друштва књижевника Војводине и Друштва за културу, уметност и међународну сарадњу „Адлигат“ др Небојша Кузмановић (1962, Градачац) награђен је Ванредном наградом Матице словачке 2025. године на VI конгресу матице и институција словенских народа управо за развој словачко-српских културних односа (ова награда дефинитивно није само формална већ је заснована на стварној културној пракси).^[10] Кузмановић, који је претходно објавио

[10] Др Небојша Кузмановић је дипломирао на Филозофском факултету у Новом Саду, где је студирао српску и компаративну књижевност (написао је ретку и неопходну докторску дисертацију о српско-словачким књижевним везама у доба романтизма и већ годинама систематски проучава ту тему). Након студија, радио је као главни уредник и уредник више периодичних публикација и издавачких кућа, где је објављивао своје есеје, рецензије и студије, а познат је и српским и словачким читаоцима. Такође се активно укључио у културну политику (функције у општини Бачка Паланка, заменик покрајинског секретара за културу итд.). Објавио је десетине књига усмерених на филозофију, културологију и међукултурне односе, етнологију и књижевну историју. Добитник је више од петнаест награда. Последњу му је доделила Матица словачка 2025. године (уручена је и преводиоцу овог дела Мартину Пребуђили) за

значајну књигу *Романџизам у српско-словенским књижевним односима* (Kuzmanović, 2023), управо објављује још једно дело, књигу есеја под насловом *Ка словенском истолику* (Kuzmanović, 2025), са поднасловом *Сјиси о књижевности*, у преводу Мартина Пребуђиле, словачког писца који живи у Србији (1960, Обреновац, Србија).^[11] Кузмановић осцилира између филозофије, књижевне критике усмерене на анализу поезије, естетике и културологије уопште. Ова студија и први подстицаји за интересовање за тему српско-словачких културних односа засновани су на поговору те књиге; међутим, она се надовезује на ауторова друга и разноврсна дела (Kuzmanović/Kuzmanović 2023a; 2023b; 2024; 2025a-ф; Obšust, Kuzmanović, 2023). У својој новој књизи Кузмановић отвара врата непознатим световима истраживања између филозофије, историје и поезије, па све до мистичних размишљања о томе ко смо, зашто смо овде и какво значење постојања човека, Срба, Словака или Словена лежи у позадини културне историје.^[12] Иако Данило Киш наводи да човек пише из очаја и безнађа – када нема шта друго да ради, позивајући се тиме на чињеницу да је просвећивање људи узалудан задатак, јер

само будала може да пише књиге знајући да их нико неће читати – овој егзистенцијалистичкој констатацији треба додати да Кузмановићеве књиге већ имају стварни утицај на српско-словачке књижевне везе. Оне имају потенцијал да буду читане и да се о њима промишља, чак и да утичу на будућност, барем када је реч о интелектуалцима у Словачкој и Србији. То нису текстови за широке масе, али ће их ценити људи из интелектуалне сфере који постављају озбиљна питања из области историје, филозофије и књижевности.

Даничић, Змај, Вук, Милетић повезани су и са Словачком, наглашава Кузмановић. У суштини, може се говорити о продору другог и трећег таласа националног препорода са српским личностима, што је потврђено и на Мартинској конференцији о другом таласу националног препорода.

Први од оних којима Кузмановић, позивајући се на Ковијанића (Ковијанић, 1939), посвећује своју студију јесте Ђуро Даничић, који се као седамнаестогодишњак упознаје са Штуровим следбеницима као представник пансловенске идеје, и управо у том окружењу, где постаје Штуров ученик, преводи, пише песме, афоризме и

развој словачко-српских културних односа симболично на конференцији посвећеној личностима које спајају Словаке и Србе – Јану Колару и Павлу Јозефу Шафарику.

[11] Мартин Пребуђила је такође дао посебан допринос развоју савремених, посебно књижевних веза између Словачке и Србије, што је била и његова тема на VI конгресу матица и институција словенских народа. Мартин Пребуђила је аутор низа превода из српске и словачке поезије и прозе. Заједно са Мирославом Демаком, у сарадњи са Матицом српском и Словачким књижевним центром, учествовао је у објављивању двојезичне антологије српске и словачке поезије после 1945. године под називом *Нежност словенска*.

[12] Аутор је текстове писао током постдипломских студија на Факултету уметности у Новом Саду. Година 1999. обележена је трагичним догађајима који су погодили српски, словачки и југословенски народ током бомбардовања од стране САД. Не изненађује што је аутор, са својим дубоким размишљањима о свету, посегнуо за егзистенцијализмом, који је развијен и у његовим филозофским књигама (Kuzmanović, 2025e; 2018).

расправе, рађа се идеја о реформи књижевног српског језика, чак и пре него што се у Бечу упознаје са Караџићом. Даничић се познавао са Словацима Јанком Штуром, Андрејом Хоџом и Православом Червенаком (Kuzmanović, 2024).

Други је Јован Јовановић Змај, који се такође уписао у Евангелистички лицеј у Братислави 1850. године са 17 година, али је радио и у Модри и Трнави, похађајући и католичке и евангелистичке школе. Испит је положио код реформатора словачког језика Мартина Хатале. Аутор је такође сазнао да се Змајев отац школовао у Словачкој, што је такође изазвало његово одушевљење Словацима. То се огледало и у писању протеста у стиху против затварања Матице словачке. Змај је такође захтевао боље разумевање између словенских народа и јачање међусобних односа како са Словацима, тако и са Србима и Хрватима. Змајева биста откривена је у словачкој Модри 2016. године.^[13]

Као трећег, Кузмановић помиње Светозара Милетића, великог борца за национална права Словака, Срба и Румуна, који има спомен-плочу на згради Матице словачке / првобитно Словачке лиге у Братислави. Милетић се залагао за Словаке када је Матица словачка затворена, протествовао је против тог чина на Угарском сабору. Провео је три године у Братислави, радио је и у евангелистичкој и у католичкој образовној средини и, према Ковијанићу, своје ставове је формулисао директно под утицајем Штура, кога је доживљавао као присталицу пансловенске узајамности, присталицу Колара, Чомјакова и Мицкјевича.

Сви наведени контексти детаљно су проширени у преломној књизи *Романтизам у српско-словачким књижевним односима* (Kuzmanović, 2023). У првом делу, Кузмановић разматра историјску позадину (од Велике Моравске, преко просветитељства, рационализма до романтизма код Срба), наставља са словачким романтизмом, а кулминацију књиге чини детаљна анализа односа поменутих српских личности, односа Даничића, Караџића и Змаја према Словацима, и коначно осталих српских романтичара према Словацима, уз одломке о српским књижевним друштвима у Словачкој и списак Ковијанићевих дела на словачком језику, при чему кључним ауторима свог истраживања сматра Риста Ковијанића и Јана Кмећа.

Чувени Вук Караџић, наводи Кузмановић, почетком 20-их година 19. века почео је да сарађује са Словацима, тачније с Мартином Хамуљаком (разменили су десетак писама), али је сарађивао и са чешким и словачким класицистима Палацким, Коларом, Шафариком и Бенедикти-Блаhosлавом, посебно на збиркама народних песама, међусобном утицају у контексту пансловенске узајамности (Колар је обожавао српски језик, утицао је и на југословенску идеју). Оно што га повезује са Штуром јесте то што су објигица били кодификатори својих језика, па су се чак и састајали (1845. у Братислави, 1846. у Бечу) и слали један другоме књиге. Кузмановић додаје да је у случају Штура и Вука реч о симболичној вези између српског и словачког књижевног језика, међусобној помоћи у револуцији 1848.

[13] Јован Јовановић Змај (1833–1904), *Епоcha*.

године, али и размени између српске и словачке књижевности (Kuzmanović, 2023, str. 92–98). Петар Петровић Његош је упознао Штура у Бечу, а Штур је познавао његово дело, имао је високо мишљење о њему и објавио му је песму у часопису *Орол ѿаѿрански*, коју је превео Штуров следбеник Бохуслав Носак, мада постоје спекулације да је она била посвећена самом Штуру. У кратком излагању не може а да се не помене Бранко Радичевић у контексту Штурове критике његових песама (Kuzmanović, 2023, str. 102). Кузмановић такође помиње Јозефа Подградског у контексту књижевне критике, такође Штуровог следбеника који је радио у Србији и јединог који је прешао у православље. Подградског детаљно разматра матичар Јозеф Шварц, који подсећа да је две трећине живота провео у Србији, писао на српском језику, а његова ћерка Албина била је ауторка прве драме на српском језику.^[14]

Кузмановићеви текстови се протежу на културну антропологију, етнологију и етнокултурологију, јер он тежи да пронађе упоредне, архетипске аналогije у словенској књижевности и митологији (са дубоким преклапањем са

руско-америчким лингвистом Романом Јакобсоном, структурним антропологом Клодом Леви-Стросом (овде анализира углавном српске и руске везе), док то уоквирује анализом српско-словачких односа^[15] као парадигматским примером словенске узајамности коју су покренули Колар и Шафарик. Аутор познаје и цитира важне филозофе и културне теоретичаре од Канта, Липовецког до Шпенлера, што његовим текстовима даје вишу интелектуалну димензију. У есеју из 2001. године о словачко-српским везама, Кузмановић повезује ова знања и поставља питања о озбиљним културним и филозофским питањима кризног развоја западне културе (пад постмодернизма, западноевропска униформност, потискивање малих култура, поређења са Вавилонском кулом), док за Словаке и Србе проналази одговоре у словенској узајамности као одбрани од ових процеса.

У конкретном практичном облику словенске узајамности, Небојша Кузмановић помиње славистичке конгресе, филм, музику, црквене размене и међусобне посете, док је у свом прилогу навео да је најмање сарадње било у области

[14] Јозеф Подградски, *Matica.sk*

[15] Кузмановић истиче заташкавану чињеницу да се од краја 17. века до прве половине 20. века у Братислави, Кошицама, Кежмарку, Модри и другим словачким местима школовало више од 2.500 српских културних радника и стваралаца – писаца, филозофа, учитеља и научника. А такође и чињеницу да су Шафарик, Колар и Штур утицали на српску културу и југословенску идеју. Наводи да су Срби имали најбоље односе са Словацима од свих народа. Такође, истиче везу кроз Томашикову химничну песму „Хеј, Словени“, за коју Ковијанић помиње да је само неколико југословенских грађана знало словачко порекло југословенске химне. Можда је VI конгрес народности и институција словенских народа заједно са научном конференцијом о другом таласу националног препорода, као и истраживање о српско-словачким односима, спроведено лета 2025. године, бар делимично исправио ову ситуацију. На другој страни, Словаци су у 19. веку познавали песму романтичног песника Јураја Звестоња Буле, која повезује Братиславски пораз (из 907. године н. е., када је погинуо великоморавски владар Мојмир II) са косовским поразом: „Братиславо, Братиславо, Тамо је пала слава Словена ... Хеј, Косово, лепо поље, Ти си Србима нанело боле. Над тобом се вијорио барјак цара Лазара, О њему живи повест стара...“).

књижевности, која се значајно променила од писања овог текста, до чега ћу доћи на крају студије. Преко Колара, он се овде позива на Милосављевића, Кмећа и Ковијанића. Допринос је доказ да Кузмановић програм словенске узајамности не схвата само као теоријски конструкт него је и лично у пракси допринео реализацији ове идеје, која је у 19. веку изгледала утопијски, али је захваљујући малим корацима донела врло конкретне резултате, бар у области културе.

У контексту анализе српских аутора, у својој најновијој књизи Кузмановић значајан простор посвећује поезији српског/југословенског неосимболисте Ивана В. Лалића, у којој реконструира дубоке филозофске призвук у тзв. протоисторији и разноврсна размишљања о томе како би се историја развијала да је нису „писали победници“, односно доводећи у питање значајну историју, тј. да сваки слој времена носи одређену историју и да су догађаји из прошлости повезани са нашим конструкцијама.

Есеј о српском песнику, критичару и аутору номинованом за Нобелову награду за књижевност Миодрагу Павловићу посвећен је области теологије, односно упоредних религијских студија, пре свега скептично размишљајући о претхришћанском периоду и његовом спајању са хришћанством. Постоји провокативна дуалистичка теза да су Срби истовремено пагани (у смислу словенских културних темеља) и хришћани (православци), и да ће Срби, ако забораве своју далеку прошлост, остати без будућности.

Још један аутор је привукао Кузмановићеву пажњу, и то први српски постмодерниста Данило Киш. Бави се његовим текстовима о значењу књижевности, трага за коренима његовог размишљања код Сартра, анализира његов антиидеолошки став, критику шовинистичког национализма, који произилази из деструкције и порицања рођеног из страха и зависти и незнавања других језика и култура (нпр. кад велике књижевности не признају мале књижевности, књижевности националних мањина). Описујући појединачне ауторе, Кузмановић приближава знања о српској књижевној култури словачком читаоцу.

За српско-словачки контекст можда је најзначајније присуство Словака, боље речено долноземских Словака (користе се и као сународници, Словаци у иностранству, војвођански Словаци, пре 1989. као југословенски Словаци) у Србији (Sirácky, 1968, str. 181-191)^[16] (делу Војводине) – етничке групе Словака, углавном евангелиста, који су у 18. и 19. веку насељавали делове Србије, али и Мађарску, Румунију и Хрватску у неколико таласа, ради верских слобода (за више детаља в. Siracki, 1985; Bednarik, 1966). Словаци су у Србији основали сопствену Матицу словачку у Југославији (за међусобно образовање важно је поменути трилогију Јана Бабјака, која се бави историјом Матице словачке у Југославији, издао Архив Војводине) (Babjak, 2023a, 2023b, 2023c), такође су основали разна удружења, образовне, просветитељске или црквене установе, позоришта, плесна, фолклорна

[16] Напомена: Међутим, 80-годишње Удружење Словака из Југославије, које предводи Самуел Јованкович, и данас је активно и објављује свој годишњак.

удружења, библиотеке, уметничка удружења итд. Значајно је да су Словаци у Словачкој (упореди: Perný, 2023) и Словаци у Бачком Петровцу створили прве кредитне задруге као колективне јединице по принципу „један човек, један глас“ у целој Европи, чак и са истим називом „Газдовско друштва“, што можда објашњава зашто је идеја самоуправе била толико популарна у бившој Југославији. Из најновијег културолошког истраживања – које је спроведено у сарадњи са аутором овог текста и евангеличким свештеником др Браниславом Куликом – спроведеног међу Словацима из Србије и Србима, на узорку од 100 испитаника од 8. до 16. августа 2025. године, произилази да Словаци и Срби имају надстандардне односе (позитивни ставови у контексту суживота преовлађивали су како од Словака према Србима, тако и од Срба према Словацима), да захваљујући институцијама, црквама, споменицима или именованим школама и улицама и даље постоји снажна свест о визионарима пансловенске узајамности, Колару и Шафарику, а са српске стране Милетићу и Карацићу, као и генерално позитиван однос у смислу југословенског идентитета.^[17] У истраживањима Кузмановића и Обшуста, у којима се често цитира Јан Сирацки, наводи се да су одржавање долноземског словачког идентитета у Србији помогли лутерански конфесионални

идентитети, образовање (Гимназија „Јан Колар“), Матица словачка у Србији и Словачке народне свечаности (Obšust, Kuzmanović, 2023, str. 89).

II. Културолошки интермецо: 20. век, Чехословачка и Југославија

Иако се представљена студија фокусира на 19. век и садашњост, немогуће је избећи информативни развој односа између Срба и Словака у 20. веку. Основне информације пружа зборник радова који је 1968. године објавила Словачка академија наука (Hroziencik, 1968). Ф. Јакаб наглашава да се ова тема обрађује у бројним студијама Гладког, Хробака, Деака, Храдечног, Стојкова, Мицића, Старчевића, док аутор наводи да су „осетљиви контакти између оба партнера – Чехословачке и Југославије – били видљиви током целог међуратног периода...“ (Jakab, 2025). Посебна конференција с том темом одржана је и у Београду 2018. године.^[18] Словачка и Чехословачка, као и Србија и Југославија (чињеница да су обе нације биле део заједничких држава не може се занемарити када се разматра културна историја)^[19] повезује историјско искуство мултиетничких држава које су настале након

[17] О овој теми биће објављена посебна студија: Кулик, Бранислав, Перни, Лукаш, *Истраживање међу Словацима и Србима*.

[18] О историји односа између Чехословачке и Југославије, *Глас народа*.

[19] Трговинска размена је била обимна (нпр. компанија Југочешка), извозило се оружје, фабрике Шкода и Брно Збројовка такође су биле активне; Југославија је, заузврат, снабдевала Чехословачку житом, дуваном и рудама. Постојала је и размена у области техничке интелигенције (нпр. архитекта Јиржи Стибрал пројектовао је бањске објекте

распада Аустроугарске, док су већ у међуратном периоду Чехословачка, Румунија и Југославија (између 1918. и 1919. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца) сарађивале у оквиру одбрамбеног блока Мали споразум против ревизије Тријанона (Deak, 1968, str. 235–268). Када је основана Чехословачка, приликом демаркације граница, разматрано је чак и стварање коридора дуж Нежидерског језера до Југославије, који би спојио словенске територије које су у то време тамо биле присутно, али је тај пројекат одбијен. Уместо њега, дозвољен је саобраћај чехословачким возовима на прузи Братислава–Ријека (Klimko, 1980, str. 110). Сународни контекст у време формирања Чехословачке детаљније је анализирао Јан Боћик, позивајући се на Сирацког, који помиње оснивање Чехословачке уније у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1921) да би обухватио активности сународничких удружења. Она је окупљала 73 чешка и словачка насеља (Петровац, Гложан, Пивнице, Ковачица,

Падина, Арадац, Ердевик, Стара Пазова итд.), а најактивнија су била удружења академика и жена (Воџић, 2014, str. 12–17). Прва сарадња између Чехословачке и Југославије која се развила и у културну размену научника и уметника, прерано је прекинуо сложени политички контекст Другог светског рата, као и унутрашњополитички проблеми. У контексту ситуације пре Минхена, вреди истаћи изјаву солидарности коју је изнео говорник на југословенској манифестацији југословенско-чехословачког пријатељства Иво Лола Рибар: „Ако Чехословачка буде нападнута, југословенска омладина ће бити спремна да је брани...“, док је према студентским пријавама чак 60.000 људи било спремно да добровољно брани независност Чехословачке (Џиткова, 1968, str. 345). Чехословачко-југословенски контекст повезују антифашистички отпор – на словачкој страни, Словачки народни устанак и словенска димензија ослобођења (послератна ренесанса словенског месијанизма у новим условима),^[20]

у Купарима у Хрватској, док је Јоже Плечник допринео трансформацији Прашког замка са супротне стране). За чехословачки контекст популарне Вежете. Снима се и филм о Штефанику, кога игра југословенски глумац Звономир Рогоз. Милетићева улица у Братислави, названа по познатом Србину, такође је симбол културног премошћавања између Чехословачке и Југославије. Спомен-плоча у част Милетића постављена је и на згради Матице словачке у Братислави. Занимљивости ради, треба додати да је и Масарик био следбеник Колара (чехословачко-југословенски односи, *Википедија*). Тема односа између Чехословачке и Југославије обрађује се на Катедри за балканологију Масариковог универзитета у Брну.

[20] Масовне свечаности у замку Девин, симболу породице Штур, одржане су у прословенском духу, што је документовано у једној реткој књизи. Научник Дејвиса Михал Чорват пише у уводу: „Стога не чуди што је идеја словенске узајамности снажно оживела током овог рата. Немци су се побринули за то, добро схвативши да у савременом свету Словени носе идеју друштвеног напретка и дубоко проживљавају питања своје политичке слободе... Идеја словенске узајамности није ништа ново и у свом племенитом Коларском облику, у којем су је исповедали угњетавани словенски народи, никога не угрожава. Њена победа у овом Другом светском рату је победа хуманизма и права словенских народа на своју независност заједно са другим слободним народима света.“ Хорват додаје да словачки народ има традицију у Колару, Шафарику, Холлом, Штуру. Оснивање Свесловенског удружења и Свесловенског дана на Девину доживљава као величанствену манифестацију слободе. Будући председник Чехословачке Републике, а у међувремену

на другој страни, југословенски антифашистички отпор предвођен Титом, што је детаљније анализирано у најновијим студијама у зборнику радова Матице словачке.^[21] У том контексту, Хрозијенчик наводи, на пример, чињеницу да је радио Слободна Југославија емитовао информације о Словачком народном устанку, и обрнуто, устаничка *Правда* заузврат је извештавала о борби југословенске војске, док поздравни телеграм СНР Генералштабу маршала Тита садржи текст у духу антифашистичке солидарности: „Управо ваша земља никада није одустала од активне борбе против немачких фашистичких освајача и била је у стању да се дуго и успешно одупре, изолована од главних савезничких армија. Знамо да смо слично као и ваши партизани

део огромних савезничких армија...“ (Hrozičnik, 1968, str. 389, 391). После 1945. године основане су амбасаде у Прагу и Београду, конзуларна представништва у Братислави и Загребу, основано је Друштво пријатеља Титове Југославије, које се потом спојило са Чехословачко-југословенским друштвом за културне и економске односе (Kolaržova, 2014). Такође је успостављен и први успешни економски уговор.^[22]

Године 1946. Тито^[23] је посетио Праг, а чехословачки стручњаци су помагали у реализовању великих пројеката изградње Југославије. У контексту културе, не може се заборавити да је 1948. године у Чехословачкој објављена књига *Мост на Дрини* нобеловца Ива Андрића (Andrić, 1948). Тито се састао и са представницима

52 |

политички затвореник Густав Хусак пише о уједињењу словенских народа у идејама Холог, Колара, Шафарика, Вајанског у контексту „када кажеш Словен, нека човек говори“. Лацо Новомески овде помиње Ђирила и Методија, њихов прогон, помиње и Колара; додаје, такође и контекст равноправне припадности словенских народа у свесловенском свету. Песник и политичар Л. Новомески истовремено је био председник Свесловенског удружења у Братислави. Говор дависте и будућег стрељаног политичког затвореника Владимира Клементиса почиње писмима Шафарика из Новог Сада, и писмима Колара из Пеште, писмима Штура из Модре, која су пронађена код Срезњевског. Не заборавља Паларика, Радлинског, Холог нити Светог Ђирила и Методија. Ова ретка публикација је сведочанство и истовремено документ о иницијативи словачке интелигенције да после рата крене словенским путем. Цитат према: Mrljan, 1945.

[21] Публикација *Борили су се за нашу слободу* (Koňariková, 2024) садржи поглавља која су припремили аутори, а која мапирају судбине матичара у отпору и партизана који су деловали у Југославији, тачније на подручју Војводине (северна Југославија), и обрнуто, Југословена, укључујући Србе, који су деловали у граду Турјец поред браће Вилијама и Бохуша Жингорових. Књига се не зауставља само на словачкој територији већ обухвата и активности словачких актера у иностранству — укључујући Југославију, Мађарску и Бугарску — и њихово учешће у европском антифашистичком покрету. У књизи се могу пронаћи конкретни случајеви сарадње или паралелних активности отпора Словака и Југословена. Представљена је идентификација најмање 50 конкретних учесника Словачког народног устанка из војвођанских словачких заједница — из региона Бачке, Срема и Баната. Прилози С. Јованковича, А. Хорватове и К. Обшуста указују на конкретне војне јединице, дипломатске мисије, злочине над словачким становништвом и значај културних личности у Југославији. Књига садржи прву историјску студију о ратним злочинима над Словацима у Војводини из докумената Архива Војводине. Ј. Ткач, у свом прилогу о војвођанским Словацима у Југославији током Другог светског рата, описује оснивање и деловање словачке бригаде, која је деловала на Сремском фронту (1944–1945).

[22] Увоз је обухватао жито, сировине и полупроизоде; Чехословачка је слала индустријске машине и гориво, помажући у обнови индустрије.

[23] Тито је такође посетио телевизијске студије Баранов.

Националног фронта, словачке интелигенције, која је настала сарадњом у процесима Словачког народног устанка. Према Југославији симпатије су имали и представници патриотске, пансловенске и федералистички оријентисане интелигенције, која је настала из редова чланова модернистичког часописа *ДАВ*, који је излазио у међуратном периоду.^[24]

Као резултат разлаза између Стаљина и Тита у послератном периоду односи су се охладили. Дависти^[25] Хусак, Клементис, Окаљи и др. осумњичени су у истрази државне безбедности због својих позитивних ставова према федералистичком концепту Југославије и Титу, такође у контексту тзв. *процеса против Титових шпију-*

на и субверзиваца у Чехословачкој^[26] (Клементис је због својих ставова оптужен и означен као *титоистички, ционистички, буржоаско-националистички издајник у служби америчког империјализма*) (уп. Perný 2023b, *Rudé právo*, 20. 11. 1952, str. 3–6). Учесници СНУ Ернест Ото и Вилијам Жингор, као и историчар Јан Сирацки, такође су оптужени за титоизам^[27] (Кођариковá, 2025). Дависти су рехабилитовани 60-их година 20. века, што, међутим, није повратило њихово здравље, нити Клементисов живот. Симболично, рехабилитовани др Густав Хусак, већ председник федеративне Чехословачке, посетио је СФРЈ (Србију и Македонију) 1973. године, где се састао са маршалом Титом.^[28]

[24] *DAV* – генерација међуратних левичарских уметника, критичара и политичара окупљених око истоименог часописа, чији су чланови, након забране часописа, били укључени у антифашистички отпор, оснивање устаничког илегалног Словачког националног савета, Словачки народни устанак и послератни период. Суђено им је 50-их година 20. века у монтираним процесима због њихових патриотских, словенских и федералистичких ставова. Рехабилитовани су 60-их година 20. века, доприносећи успостављању федерације Чехословачке. Генерацији су припадали и будући функционери Матице словачке Новомески, Клементис, Окаљи и будући председник ЧССР Густав Хусак. Дависти су истаkali доприноси Колара, Шафарика и Штура и ажурирали га за послератни контекст модерног уједињења словенских народа (Perný, 2021; 2022; 2023b).

[25] За српско-словачки контекст и за дависте изузетно је важно да је у просветном кружоку *Слагковича* радио и био уредник часописа *Народни животи* и *Словачко јединство* Андреј Сирацки, који је водио одељење народне просвете Матице словачке у Југославији, учитељ, филозоф и политиколог (в: Sivičková, 2014).

[26] Упоредити: *Proces proti titovským špiónom a rozvratníkom v Československu*, Wikipédia; *Proces s rozvratnou skupinou buržoázných nacionalistov na Slovensku*, Wikipédia.

[27] Занимљиво је да енглеска верзија Википедије цитира пољску ауторку Марију Турлејску под насловом „Титоизам“, која пише да се у то време чинило да ће Клементис играти улогу „чехословачког Рајека“, док се обим сумњи ширио преко јужне Моравске до Прага; Ото Шлинг, више од 50 људи, Шлинг, Швермова, Клементис, Хусак, Новомески су ухапшени, а означени су као издајници, шпијуни, саботери или диверзанти. Као резултат мучења и претњи, оптужбе су потврђене, али једини, будући председник Густав Хусак, није признао упркос мучењу (чиме је спасен живот, на пример, Л. Новомеском, Д. Окаљију и другим давистима). Упоредити: „Titoism“, Wikipedia, а Perný 2023b; 2025.

[28] Године 1973, др Густав Хусак се састао са маршалом Титом у Југославији током званичне посете Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и истовремено Социјалистичкој Републици Србији у Београду. У то време, већ модеран град са милион становника постао је симбол модернизације, баш као и македонско Скопље, обновљено након земљотреса, које је Хусак такође посетио. У овом антифашистичком контексту, Хусак је положио

Од краја 50-их година 20. века односи између Чехословачке и Југославије постепено су почели да се побољшавају. Шездесетих година Југославија је закључила споразум са РВХП, Антоњин Новотни је посетио Југославију, а Јосип Броз Тито је дошао у Праг (занимљивости ради, посетио је и словачко село Шпачинце). У оквиру Прашког пролећа југословенски модел самоуправе постао је популаран и у Чехословачкој (*Bóka*, 2017) где је инспирисао економске реформаторе (нпр. Šík, 1965).

У Чехословачкој су југословенски филмски ствараоци попут Лордана Зафрановића, Рајка Грлића, Срђана Карановића или Горана Паска-

љевића (Barešová, 2019) радили на ФАМУ, а чак и светски познати Емир Кустурица, кога је инспирисао чешки редитељ Отокар Вавра, чији се рад тематски сусреће са магичним реализмом филма Јураја Јакубиска, што је такође било предмет упоредног завршног рада (Sláviková, 2021). У контексту филмске културе, треба поменути и југословенске и чехословачке партизанске филмове прављене на исти калуп^[29] и комедије које су постале познате у обема културама.^[30] Словаци су такође глумили у југословенским филмовима.^[31] У Чехословачкој су филмови о Индијанцима^[32] били познати по свом југословенском контексту (локација, глумци). Када је реч

венац од црвених каранфила на споменик Незнаном јунаку на Авали код Београда у знак сећања на „синове и кћери југословенских народа који су пали у борби за слободу и независност“. Хусак је такође посадио дрво у Парку пријатељства на Новом Београду, који је основан поводом прве конференције несврстаних земаља 1961. године. Током званичних разговора између Тита и Хусака, разговарали су о обезбеђивању трајног мира у Европи и потврђивању пријатељских односа између Чехословачке и Југославије. Посета је обухватила и питања економске сарадње и посете предузећима (хемијском погону из којег је Чехословачка увозила синтетичка влакна и пластику; фабрици дувана у Прилепу; пољопривредном комбинату у Београду). Југославија је у телевизијском документарцу „Филмских новости“ представљена као динамично развијајућа социјалистичка земља, а га на крају цитира Тита: „*Посећта друџа Хусака и његових сарадника била је велики доџринос даљем развоју односа између наше две земље. Показала је да наши народи имају мноџо џоџа заједничкоџ и да је неоџходно да заједно развијамо међусобне односе...*“ (Филмске новости 46/1973, Густав Хусак у Југославији, 1973, *ČSFD.sk*).

[29] У СФРЈ су то били филмови као што су *Три* (1965), *Диверзанџи* (1967), *Биџка на Неретџви* (1969), *Мосџ* (1969), *Валџтер брани Сарајево* (1972), *Суџјеска* (1973), *Парџизани* (1974), *Парџизанска ескадрџла* (1974), *Пад Иџталије* (1981), У Чехословачкој *Вучје ррује* (1948), *Кайеџан Дабач* (1959), *Смрџ се зове Енџелхен* (1960, 1963), *Звони за бос* (1965), *Дан коџи не умџре* (1979), *Устџаничка исџторија* (1984), у копродукцији *Воџници слободџе* (1977) и посебно *Окуџација у 26 слика* (1978). Видети више у часопису *DAV DVA*.

[30] У СФРЈ, на пример, *Вруџ вейџар* (1980), *Ко џо џамо џева* (1980), *Аванџуре Боривоџа Шурџиловића* (1980), *Марџионџи* (1982) а у Чехословачкој, на пример, *Лџмунада џо* (1964), *Маречек, доџаџџе ми наливџеро* (1976) или *Главни Прхни* (1981). (За више информација погледати Барешова, 2019).

[31] На пример, Иван Палух у филму *Биће скоро џроџастџ свеџта* (1968), Рапаичова, Фуркова у филму СФРЈ а ЧССР *Смрџ џосџодина Голуџе* (1982). Међу првим филмовима словачко-војвођанске продукције спада филм *Миџо* (1985), југословенска филмска адаптација приповетке Ј. Чајака млађег, са глумцем Душаном Јамрихом у главној улози.

[32] Авантуристички вестерни Харалда Рајна и Харалда Г. Петерсона са Пјер Брисом и Лексом Баркером засновани на књигама Карла Маја *Винетџу* (први део је снимљен 1963. године, био је други најпосећенији филм, гледало га је 12 милиона гледалаца), док се снимање није одвијало само у Југославији (Плитвичка језера). Међу глумцима и статистима, играли

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

Маршал Тито у посети Прагу 1968. поред Свободe и Дубчека

Фото: Новосадски радио

| 55

о музици, треба подсетити да популарни певач Карол Духоњ, добитник Златне лире,^[33] о коме је недавно снимљен филм *Духоњ* (2025), не само да је имао мајку из Петровца (Ољга Лачокова) него је и популаризовао две изворно југословенске песме „Песма о децембру“ (1971) („Једне ноћи у

децембру“ Кемала Монтена, 1971) и „Елена“ (снимили Про Арте, компоновао Ђорђе Новковић, 1974) као другу страну сингла „По словачким долинама“ из 1976. године. Словаци Југославију повезују и са објављивањем страних ЛП плоча издавачке куће *Јуioйion*, које су се дистрибуирале и

су и Југословени Миливој Поповић-Мавид, Хрвоје Своб, Симе Јагаринац, Гојко Митић, Владимир Крстуловић и Иља Ивезић.

У југословенским вестернима *Пољавица Велика Змија* (1967) и *Синови велике медведице* (1966), поред југословенских глумаца су играли и словачки глумци, нпр. Ђапак, Мајерчик, Адамович и Јаблонски.

[33] Аналогије томе су нпр. Хасан Дудић или Предрaг Живковић Тозовац.

у Чехословачкој (незванично на црној берзи).^[34] Југословенска музичка продукција била је позната углавном оним Словацима из Чехословачке који су посећивали СФРЈ током одмора.^[35]

Ако се фокусирамо на српско-словачке размене у ликовној уметности (у „обе Југославије“), онда је то позната *ковачичка наива* (Зузана Халупова, Марин Јонаш и др.)^[36] уписана на Унескову листу, али и модерни ствараоци попут Зушке Медвеђове, Цирила Кутлика, Јана Коњарека, Мире Брткове, Милана Суђија, Павела Попа, Павела Чанија и многих других, чија дела анализира и ликовни теоретичар, Словак из Војводине, Владимир Валенћик (Valenčík 1997; 2004; 2022; 2023; 2025). У контексту размене настала је изложба *Југословенска уметност* у Словачкој

народној галерији, забележена у Недељи филма,^[37] која је обухватила радове уметника Младена Србиновића, Јакоба Савиншека, Миљенка Станића и Златка Прице. У контексту уметности можемо поменути Ивана Мештровића (статуа Мартина Кукучина у Братислави), а за чисто српски контекст са европским утицајем то је уметница Надежда Петровић.

На крају, али не и најмање важно, током 60-их, 70-их и 80-их, то је архитектонски модернизам и касни модернизам, монументални споменици, експериментални или структурни урбанизам у СФРЈ (који се углавном назива брутализмом), документован на веб-сајту СПОМЕНИК,^[38] који је такође огледало модернизма у развоју у Чехословачкој.^[39]

[34] Љубитељи музике у својим колекцијама и данас имају плоче Битлса, Ролингстонса и Дип Парпла.

[35] Међу најпознатијим југословенским музичарима у Чехословачкој су хрватска група Сребрни крила, Оливер Драгојевић, босански бенд Бијело дугме (тамо је свирао чувени Горан Бреговић), хрватско-македонска певачица Љупка Димитровска или српско-југословенски Мики Јевремовић, босански рок бенд Дивље јагоде и многи други, али су ови извођачи били познати углавном оним грађанима који су посећивали Југославију, на пример, током својих летњих одмора. Тренутно за популаризацију балканске музике заслуге има Ј. Хандловска (њена мајка је родом из Сарајева), која пева српске, хрватске и друге песме. Популаризацији балканских песама допринео је и ди-џеј Феро Хора, који је уређивао програм *Пој анишкваријаи* на Словачком радију и уврстио рубрику *Мелодија Сирегоморја*. Феро Хора, *СТВР*.

[36] Зузана Халупова, Wikipédia, Martin Jonáš, Galéria insitného umenia.

[37] *Југословенска уметност у Словачкој народној галерији*, 4. издање, СФД, 1958.

[38] Упоредити: <https://www.spomenikdatabase.org/what-are-spomeniks>; Брутализам у Југославији, Википедија; у контексту споменика и меморијалних места у Чехословачкој Социјалистичкој Републици, уп.: Skrak 2023a, 2023b, 2024, 2025

[39] Обновљено Скопље уништено земљотресом сматра се јединственим, као и стамбено насеље Нови Београд, Центар Сава, Генекс кула, Нови Загреб, СПЕНС у Новом Саду, хотел Халудово Палас, хотел Златибор, хотел Врбак. У Чешкој Републици зграда седишта ЧССЗ у Прагу или у Дракулову изграђене су у овом стилу. Класични примери модернизма, касног модернизма и брутализма у Чехословачкој су Мост СНП у Братислави, Споменик словачком народном устанку у Банској Бистрици, зграда Словачке народне галерије, Словачки пољопривредни универзитет у Њитри, сада већ срушена зграда Исторполиса или бања у Тренчјанским Теплицама, Словачки радио, нова зграда Словачког народног позоришта, Крематоријум у Братислави, зграда Савезне скупштине у Прагу, Нова сцена Народног позоришта у Прагу, Термални комплекс у Карловим Варима. Тренутно се популаризацијом теме брутализма баве, на пример: Петер Салај (аутор књига *Модерна Брајнслава*, *Водич кроз архивнекџиуру Брајнславе*). На југословенској страни

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

Густав Хусак и маршал Тито у Београду 1973.

Фото: Филмске новости

Што се тиче културног контекста, треба додати да је југословенска обала била међу најпопуларнијим дестинацијама међу грађанима Чехословачке током социјалистичког периода, а туристички контакти били су први живљи елементи међусобних односа. За Словаке у Словачкој,

Србија, али и СФРЈ, и даље је изузетно атрактивна дестинација управо захваљујући туристичком искуству целе генерације „Хусакове деце“^[40] са бившом Југославијом.^[41] Словаци доживљавају народе Југославије кроз носталгичну оптику (феномен југоносталгије)^[42] заједнице народа и

то су, на пример, архитекте Богдан Богдановић, Душан Џамоња, Миодраг Живковић, на чехословачкој страни, на пример, Владимир Дедечек, Иван Матушик, Мартин Куси, Јозеф Лацко, Кончек Скочек Титл, Душен Кузма и Фердинанд Милучки.

[40] „Хусакова деца“ је назив за генерацију деце у снажном популационом таласу у Чехословачкој, који је настао као резултат пропородичне политике (кредити за младенце, надокнаде за рођење деце, решавање стамбеног питања и масовна изградња станова), што је довело до повећања стопе наталитета. Видети одредницу: Хусакова деца, Википедија.

[41] На пример, Плави хоризонти, позната плажа на полуострву Луштица код Тивта (Црна Гора), била је једна од најпопуларнијих дестинација за туристе из Чехословачке 70-их и 80-их (Посета регионалних представника: Црногорски Тиват нема само туристички потенцијал, *Дневник ЦЗ*).

[42] Термин „југоносталгија“ одјекује и као културни и као политички феномен, в.: Југоносталгија, Википедија.

мултиетничких односа заснованих на хармонизујућој и миротворној доминацији словенства, плурализма, једнакости, толеранције и независности (чланство у Покрету несврстаних).^[43] Словаци у Словачкој углавном и даље позитивно оживљавају Југославију као друштво у којем је сваки народ имао једнака права. Њу су доживљавали као слободнију, демократскију, самоуправнију, а отворила је и врата западној култури и емиграцији (Југославија је постала једино место где су становници Истока могли да се сретну са становницима Запада, нека врта спојне везе између два света), слободнијем приступу западној музици и западним производима, као и чувеном југословенском гостопримству.^[44] Мање је информација, на пример, о прогону цркава и њихових представника или политичких противника, што је била друга страна пројекта. Иако се може рећи да су ови југоносталгични ставови међу Словацима у Словачкој идеализовани, најновија истраживања показују да и данас међу Словацима у Србији са више искуства, постоји позитиван став према бившој Југославији. Постоји и двоструки идентитет, тј. многи су се, осим српској, босанској, русинској или словачкој

етничкој припадности, придружили и југословенском идентитету као симболу равноправног концепта (сада непостојеће) државе. Мешовити српско-словачки бракови такође доприносе југословенском идентитету у Србији.

III. Распад Југославије, проблеми и визије Словена са упитницима

Након Титове смрти, али још више након 1989. године – такође као резултат различитих геополитичких контекста (распад југословенске федерације), промена политичких режима (инсталација западног капитализма), ратова (етнички и верски сукоби, бомбардовање Југославије 1999. године, српско-хрватски сукоб, проблематично Косово, сецесија Црне Горе итд.) и других сложених околности – везе су поново прекинуте и закомпликоване. Од распада Чехословачке и СФРЈ могу се пронаћи само фрагментарни текстови који анализирају само словачко-српске, словачко-македонске, словачко-словеначке, словачко-хрватске, чешко-српске итд. односе,

[43] Покрет несврстаних земаља, Википедија.

[44] Ове тезе у колективној свести нације огледају се у медијским сликама, чланцима, блогovima, извештајима итд. с различитим фокусима, као што су: Ђивановић, ТВ новине, СМЕ, Травелистан, Блог Н, Правда, Добре новине, Емефка. Јанцура у чланку за *Правду* пише да „[...] стога није било лако добити потребна документа за путовање у Југославију. То је подразумевало девизно обећање, тј. дозволу за продају валуте, коју је издала Чехословачка државна банка, и излазну клаузулу за пасош од тадашње полиције, зване ЗНБ... Међутим, Београд је радо одобравао улазне визе грађанима Чехословачке, посебно после августа 1968. У то време, око 80.000 Чеха и Словака је било на одмору у западним земљама и бившој Југославији. [...] Лета 1988. године скоро четврт милиона чехословачких туриста посетило је одмаралишта на Јадрану. Према подацима из *Енциклопедије Словачке* из 1980. године, највише људи је учествовало у иностраној рекреацији преко синдиката. Године 1979. то је било око 31.000 људи. Осим тога, 9.850 деце синдикалних активиста учествовало је у то време у иностраној пионирској рекреацији у земљама Источног блока.“

а то сазнање је попут разбијеног стакла.^[45] ^[46] Драган Станић пише да је у данима након пада Берлинског зида Словачка Република, решавајући проблеме са Чешком, кренула ка европским интеграцијама, док је Србија лутала, а у програмираном распаду покушала да заштити Југославију и део српског народа који је живео у разним деловима Југославије (Stanić 2024, str. 53). Овај процес трансформације рефлектује и канадско-југословенски редитељ Борис Малагурски у филму *Тежина ланаца*, у којем тврди да је распад Југославије испланирао Запад,^[47] али се истовремено мора признати да је то повезано и са словенским размирицама (које је требало само мало потпирити, нпр. кроз разне националне кампање, да би се поново распламсале). Јан Колар је то веома прикладно описао: „Заштитимо се од тупог, нетолерантног и мрског патриотизма, јер је он често само изговор за најцрња дела, поред сународника познаје само непријатеља, често служи као привидно оправдање за увређена људска права и злоупотребу насиља над слабијим суседима или сународницима који припадају другој нацији...“ (Kollár, 1954). Та критика је била упућена свакоме ко је некритички и претерано „поносан на своју националност и свој народ“ чиме спречава уједињење. Колар, који промовише уједињење Словена, напомињући Тимура (Timura, 2018, str. 224, 225), прекорио је Словене што се свађају. Слично је осећао и Самуел Јуркович, наводећи да су највеће препреке наша „себичност и међусобно

клеветање“, чиме сами себи штетимо (Perný, 2023a, str. 19). Колар и Шафарик, свесни слабости Словена („шкртости“, „похлепе“, „свадљивости“) и њихове разједињености имали су због тога током монархије само минималистичке циљеве – културну, књижевну, књишку и научну размену.

Инспирисани Хердеровим пророчанством о хуманистичкој мисији Словена, представници генерације „свеславеније“ били су уверени да су словенски народи предодређени за људскост, човечност, спознају добра, истине и лепоте, да смисао њиховог постојања нису национална изолација, непријатељства, ратови, већ су мир, сарадња и човечност, хармонизација стварности. Овај утопијски идеал још је релевантнији у нестабилном 21. веку. И Кузмањи такође пише да човечност мора остати највише правило свих уређења која се тичу људске делатности, као и у друштвеном животу, јер је човечност судбина човека (Timura, 2018, str. 271).

На коларовске идеје о сарадњи међу народима надовезао се Достојевски, који је у часопису *Гражданин* изјавио да је потреба служења човечанству и братска љубав према другим народима, чак и на рачун сопствених интереса, задатак Руса, а слична модификација се налази и код Владимира Минача, који се позива на Достојевског, и сматра да је мисија Словака „[...] постати прави Словак, потпуни Словак, значи постати брат свим људима...“ (Mináč, 1993). Слично томе, Људовит Штур наглашава да се „у крајњој линији

[45] Доминирају студије и публикације које су означене као „сународничке“, тј. оријентисане на долноземске Словаке у Србији, али се посебно анализира однос између Срба и Словака у Словачкој.

[46] На пример, В. Малперова, Е. Манова, Т. Мори, Копривицова, Петровићова, Штепанек и Хладкы.

[47] Исто као и опсежна приватизација стратешких предузећа након распада Чехословачке (напомена аутора).

ради о човечанству, чији смо ми, заједно са свим осталим народима света, чланови“ (Štur, 1987, str. 20). У том духу и Небојша Кузмановић представља своју књигу. Спознаја сопствене културе није могућа без познавања друге, јер „учење од других нам помаже да боље упознамо себе и да се учинимо видљивим у другима, јер не можемо постојати сами по себи. Само кроз разноликост, а никако кроз једнообразност и монотонију, развија се јединственост и одржава виталност једне културе...“ (Kuzmanović, 2023, str. 5)

60 |

Историјска чињеница је да је словенски феномен чинио значајну компоненту у државо-творним компонентама три државе изграђене на словенству и антифашизму: СССР, СФРЈ и ЧССР, и то с прекидом због рата током више деценија.^[48] Идеје које су створили Колар, Шафарик, Холи и Штур тако су делимично и на одређено време реализоване у пракси, иако у различитим границама и режимима од монархије, капитализма до социјализма. Владимир Клементис је видовито написао да „[...] Коларов нагласак да узајамност 'није битна у политичком уједињењу свих Словена', тј. у стварању јединствене словенске државе, и његова усредсређеност на узајамност

у књижевној и културној области произашли су из реалне процене могућности и ситуације словенских народа у то време. Колар је био превише велики дух да не би био свестан политичких корена и политичког утицаја књижевне узајамности коју је проглашавао. Одјек његове *Кћи славе* и његове студија о узајамности изазвали, посебно међу Чесима, Југословенима и Украјинцима, није могао никога оставити у недоумици по овом питању...“ (Klementis, 1946, str. 9). И Шафарик је такође нешто слично наговестио на Словенском конгресу: „Па, када се други народи саветују о нама и одлучују о нашој будућности, саветујмо се и ми о себи и нашој будућности...“ (Šafarik, 1848).

Дакле, Словени су историјски доказали да су способни да раде заједно,^[49] стварајући стварне структуре, модерне федеративне заједнице које генеришу културне артефакте, економске односе, међународну сарадњу и устанак против диктатура, фашизма и империјализма. Међутим, историјско искуство њихове поделе, посебно Југославије, такође показује унутрашње спорове и крхкост тих сарадњи, што је такође повезано с препиркама и националним егоизмом, који су критиковале личности 19. века. Словенски

[48] Хипотеза: Како би изгледао 20. век да се СФРЈ, СССР и ЧССР нису распале, да су биле слободније, демократски реформисане и да су остале кохезивне и кооперативне, питање је на које не знамо одговор.

[49] Генерално, напоран рад као антрополошки симбол Словена, посебно код Словака, описује не само Шафарик него и познати словачки писац у популарном генерацијском роману *Хиљадугодишња пчела* (Јагош, 2014), инспирисаном Маркесом. Пчела се овде, као мајка Словена, тумачи у митолошком смислу, односећи се на напоран рад, а можда и на матице. Ово је такође повезано с људским стваралаштвом у контексту напретка народа, са естетизацијом и хуманизацијом стварности. Ову паралелу примећује и премијер Р. Фицо, који је упознат са контекстом словачке историје и који у свом обраћању у цитираном зборнику *Матица словачка у народној историји* (str. 7) пише (такође свестан српског порекла речи): „Када Словаци нису могли да имају свог краља, установили су матицу: 'матица', што на блиском словенском српском значи кошница, извор, краљица пчела.“

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

| 61

Председник Републике Србије Александар Вучић и премијер Словачке Републике Роберт Фицо на Трилатералном самиту лидера Србије, Словачке и Мађарске у Комарну, Словачка Република, 22.10.2024.

Фото: Димитрије Гол

народи морају да науче лекцију ако не желе да буду асимиловани, поробљени, колонизовани или апсорбовани због унутрашњих спорова.

Словачки четвороструки премијер Роберт Фицо изјавио је током Дана државности Србије 18. фебруара 2026. у Братислави, у присуству српских личности, да „[...] идеје словенства по-

стају све јаче и имаће све јачу улогу у Европи“.^[50] Ове речи нису само формалне, јер је четвороструки премијер Словачке Републике лично учествовао у откривању бисте Клементиса (2007, 2023) и Минача (2022). Такође одаје признање Дубчеку (2016) и Хусаку (2024), личностима које су (обојица) упознале Ј. Б. Тита (1965, 1973)

---

[50] Роберт Фицо је одржао говор о пансловенској узајамности поводом Дана државности Србије, DAV DVA, 2026.

и које су идеју словенске сарадње трансформисале у пракси у модерни и антифашистички контекст 20. века (иако у границама догматизма идеологије тог времена, коју су ове личности понекад превазилазиле на основу својих личних карактеристика). Ако идеја словенске сарадње и словенства жели да опстане, треба јој је ново ажурирање за контексте 21. века, за садашњи свет који се трансформише. Мора да одговори на контрадикције постмодерности, као и постковид ере, да се поново фокусира на идеју социјалне правде, културне и економске сарадње, хуманизма, мира, модерног патриотизма и заштите културне баштине (и традиционалне и модерне). Културна сарадња могла би да означи почетак ренесансе ове идеје, било унутар било ван оквира ЕУ.

IV. Тренутно стање и визија за будућност

Тренутно постоје словенске државе које формирају аутономне републике унутар или ван ЕУ, али се постепено стварају услови за продубљивање културне и економске сарадње у новим геополитичким условима 21. века. Међутим,

на почетку ове сарадње увек морају бити култура, наука, књижевност и уметност.

Године 2014. реализована је међународна конференција Словаци и Срби, са које је настао зборник радова, али и овде углавном налазимо контекст Срба и долноземских Словака, тј. нема контекста Словака у Словачкој (Кол. аут., 2014). На VI конгресу матица и институција словенских народа Мартин Пребуђила је пружио детаљне информације о генези књижевних сарадњи од 2011. године, када је у Друштву словачких писаца договорена сарадња између Словака у Србији и Словака у Словачкој, која је настављена посетом Радомира Андрића и Удружења писаца Србије 2013. године. Тада је успостављен Споразум о сарадњи који укључује учешће српских и словачких писаца на књижевним фестивалима, двојезично издавање књига, објављивање у периодичним публикацијама са обе стране и међусобну подршку обе националне књижевности у свету.^[51] У свом прилогу Пребуђила је детаљно описао спровођење ових сарадњи на конкретним активностима у 2014, 2015, 2016, 2017. години са освртом до данашњих дана.

Словачки културолог Далимир Хајко објавио је 2013. и 2019. године две књиге у којима анализира поезију из равничарског региона и поезију српских аутора (Најко, 2013; 2019).

[51] Пребуђила наводи: „Био је то заправо резултат неколико сусрета пре тога, како на књижевним сусретима у Београду и Братислави, тако и на нашим књижевним окупљањима у Бачком Петровцу и, наравно, као резултат дугогодишњег рада тадашње Комисије за књижевну и издавачку делатност Одбора за културу Словачког националног савета. Одједном је књижевност војвођанских Словака, заједно с преводима српске поезије и прозе, постала много присутнија на страницама *Књижевних недељника* и *Словачких йојлега*, као и српски преводи у нашем часопису *Нови живои*, али и словачка књижевност у српским периодичним публикацијама као што су *Књижевне новине*, *Летийис Мајилице српске*, часописи *Злајна іреда*, *Сійи* и други. Требало би много простора да се наброји све што је преведено и објављено у овом протеклом периоду...” (Пребуђила, М. Српско-словачке књижевне везе на почетку новог миленијума, текст са VI Конгреса матица и институција словенских народа 2025, у припреми за објављивање).

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

| 63

Председник Републике Србије Александар Вучић и премијер Словачке Републике у Палати Србија, приликом посете премијера Роберта Фица Србији, 21. новембра 2024. године

Фото: Димитрије Гол

Закључно, треба додати да је тренутно сарадња продубљена у културном троуглу Матице словачке, Матице српске и Архива Војводине (Словаци, Срби и Словаци у Србији).^[52] Ова културна размена се у Србији одвија у различитим комбинацијама (нпр. учешће на конгресима словачке дијаспоре, међусобне посете и размене студената – Међународни фестивал исељеника, ТЕСЛА ФОРУМ, књижевне дискусије за Словаке из равничарског региона, објављивање

књига у Србији и Словачкој, информисање о активностима у часописима, активно научно истраживање личности из Србије и Словачке).

* * *

Године 2014. објављена је двојезична антологија словачке и српске поезије *Нежност словенска* (Stanić 2024) са уводним коментаром председника Матице српске Драгана

[52] Делегације обе матице комуницирале су и са истакнутим личностима књижевне културе као што су Зоран Ђерић, Селимир Радуловић (*Лейхойис Матшце српске*), Ненад Шапоња, Веселин Мишнић, Видак Масловарић, што је резултирало српско-словачким бројем часописа *Словачки поїледи* (прир. Радослав Жграда).

Станића.^[53] Реч је о ауторима рођеним после 1945. године који имају искуства са социјализмом, изградњом капитализма, али и отвореним војним империјализмом 1999. године.

Станић упоређује Милана Руфуса и Гојка Ђога, додајући да оба песника одражавају поделу света на два блока. Према Станићу, судбина Словачке није ни херојско-бунтовна (Јаношик), ни католичко-просветитељска (Бернолак), ни евангелистичко-лутеранска (Штур, Хурбан), ни чешко-словачка (Колар, Масарик), нити државно-комунистичка или реформистичка (Дубчек), али је ту судбину најбоље схватио Руфус својом песничком визијом

Словачке (Stanić 2024, str. 49, 50). С друге стране, он у својој критичкој поезији цитира песника Ђога, позивајући на слободу говора, уз критику атеизма и догматизма. У том контексту, Станић помиње либерализацију СФРЈ, али и крвави расплет распада вишенационалне државе,^[54] али помиње и варварско НАТО бомбардовање југословенских, балканских народа (Ногова песма „И гле, Срби“), по аналогiji са односом западног колонијализма према етносима. Србе доживљава као „Индијанце Европе“.

Станић наглашава да постоји мост између 19. и 21. века у глобалном и словенском свету,

[53] Садржи дела српских аутора Рајка Петрова Нога, Стевана Тонтића, Мирослава Максимовића, Милослава Тешића, Милана Ненадића, Душка Новаковића, Радмиле Лазић, Новице Тадића, Злате Коцић, Војислава Деспотова, Братислава Р. Милановића, Селимира Радуловића, Ђорђа Сладоја, Николу Вујчића, Ивана Негришорца, Ђорђа Нешића, Драгана Јовановића Данилова, Саше Радојчића, Драгана Хамовића, Милене Марковић, али и словачких аутора: Михала Худа, Мирослава Демака, Мирослава Бјелика, Злате Матлакове, Јана Швантнера, Јана Тазберика, Петера Мишака, Маргите Иваничкове, Дана Подрацке, Јураја Кунијака, Јосефа Лајкерта, Мартина Пребуђиле, Ладислава Чањија, Ерика Ондрејичке, Павола Томашовича, Игора Валека, Ингрид Лукачове, Олге Глушикове и Мартина Хуђика.

[54] У овом контексту, треба поменути постмодерно-надреалистички, деконструктивистички, комични и драмски филм Кустурице и Ковачевића са музиком Бреговића *Подземље* (1995), који је у суштини парабола југословенске историје, коју описује са јаком дозом ироније и сарказма као илузију (јунаци отпора се држе под земљом у илузији текућег рата под изговором производње оружја), да би се на крају вратио на потребу за великим наративом, када драматично описује ратове и распад Југославије као носталгију за јединством. Филм описује спонтаност Балкана у његовим позитивним и негативним аспектима, понекад прелазећи у стереотипе. Комбинује црни хумор, бол, спонтаност, љубав, издају, патњу, а истовремено, иза све ироније, на крају отвара потребу за јединством и миром међу народима. Филм је авангарда по томе што је у суштини пример онога што се, у складу са филозофијом Михаела Хаузера, може описати као авангарда уметности међуваде. Умор од великих наратива (од модерности) биће замењен умором од малих наратива (од постмодернизма и деконструктивизма) са повратком великим причама, осећају за историју, причама-наративима и великим идејама (словенско јединство, хришћанство, Бог, социјална правда, нација, мир) у контексту онога што може уследити након постмодерности (тј. од модерности, преко постмодерности до неомодерности) (уп. Ренђу, 2023). Тај повратак аутентичности и жеља за истином оличени су у лицу наивног Ивана, као да се позива на библијске блажене сиромашне духом, којима припада царство небеско (Мт 5,3), који плаче, не жели да прихвати губитак илузије, одбија да прихвати да Југославија не постоји. Он такође одбија да оде у Италију и симболично среће свог изгубљеног мајмуна и налази се усред грађанског рата, туче Марка и бира смрт, пре него што каже: „Боже, опрости ми.“ Библијска симболика се наставља Марковом реченицом: „Рат није рат док брат не дигне руку на брата.“ Усред апокалиптичних сцена појављују се бели коњ и Христос окренут наопачке, док се филм завршава утопијском сценом где су сви млади и састају се за једним столом, слично Словацима који се хиљаду година гозбе у Јакубиској *Хиљадугодишњој ичели*.

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

Премијер Словачке Републике Роберт Фицо на свечаном пријему у организацији Амбасаде Републике Србије у Словачкој Републици поводом Дана државности Републике Србије, Братислава, 18.2.2026.

Фото: Матеј Ондreichка

| 65

и то у „срамоти лица Словена“. Занимљиво је, и није случајно, да и данас постоје студије и књиге које чак и на нивоу званичних научних институција шире антисловенско расположење са циљем

заstraшивања или остракизације словенске културне сарадње као „проруске агенде“, што је сврсисходно и пропагандно мешање пансловенског реципроцитета са панрусизмом.^[55]

---

[55] На пример, академик Ј. Марушијак из Словачке академије наука, са циљем индиректног остракизма словенске културне сарадње, а у контексту наводно „проруске реторике“ као супротности са „западном цивилизацијском оријентацијом Словачке“, пише: „У периоду који је у току, славенофилски дискурс се наметнуо првенствено као транснационални идентитетски пројекат. Иако његови актери нису отворено доводили у питање идеје европских интеграција и евроатлантске сарадње по питањима безбедности, доживљавали су их са резервом као потенцијални извор претње словачком суверенитету и словенској заједници. [...] Ово се односи на неколико организација... укључујући Матицу словачку, где је славенофилски дискурс ојачао, посебно након избора Маријана Гешпера за њеног

Ово потврђују Станићеве речи да се од 19. века није много тога променило у контексту стереотипизације Словена.^[56] Станић тврди (Stanić, 2024) да су се Словаци и Срби вековима добро разумели и да су зависили једни од других јер им је судбина била веома слична, и баш као у Хабзбуршкој монархији, и у савременој Европи постоје притисци да се Словени асимилију или да се словенски идентитет доведе у питање. Стога додаје да чак и у 21. веку Срби и Словаци морају да се помажу, макар само због ризика од

асимилације. Креативна култура, наука и уметност морају бити почетак сарадње између националних колектива.^[57] Намера ове протостудије била је да допринесе познавању барем основних пресека две културе у различитим режимима, државама и историјским ситуацијама, и ако се у томе делимично успело, време проведено у писању текста биће вредно труда. Међутим, желео бих да упозорим читаоца да ће текст бити проширен, а наведени део је само увод у даља истраживања.

председника 2017. године. Он је дефинисао партнере Матице као национална и словенски оријентисана удружења поред цркава и грађанских удружења. [...] Панславизам се разматра у контексту његовог пресека са другим идеолошким дискурсима. Његове карактеристичне особине могу се дефинисати као антизападњаштво, неолиберализам и конзервативизам. Он је инструментални део проруске агенде чак и међу делом левог спектра..." (Marušiaк, 2023).

[56] Према енглеској Википедији, *Anti-Slavic sentiment*, антисловенски расизам или славофобија односи се на различите врсте негативних ставова, предрасуда, колективне мржње или непријатељства, стереотипа, дискриминације и насиља (економског, физичког, политичког, психолошког, вербалног итд.) усмерених према једној или више етничких група словенских народа. Упоредити са одредницом: *Anti-Slavic sentiment*, Wikipedia.

[57] Резултати истраживања и креативног рада културних радника у области књижевности и науке више нису само теорија већ су почетак практичне примене пансловенске идеје, тј. идеје Колара, Шафарика, Копитара, Змаја, Милетића. Доста посла за активне књижевне и културне контакте на српској страни урадили су др Небојша Кузмановић (и његове колеге Дуња Андрић, Мирослав Доброњовски, Драгана Катић, Борис Булатовић, Кристијан Обшуст, Татјана Јонаш), проф. Драган Станић (Милена Кулић, Милан Мицић и други) и њихови запослени из Архива Војводине и Матице српске, а са словачке стране др Маријан Гешпер (и колеге Петер Швантнер, Павол Мадура, Јан Семан, Милина Склабинска и др.) и Матица словачка (српско-словачки број *Словачких њоїлега*, културне делегације, конгреси матица), такође покојни Мирослав Бијелик (издавање српске књижевности у Словачкој, и обрнуто, у Друштву словачких књижевника) и на војвођанској сцени, Мартин Пребуђила (преводи и организација догађаја), али и други културни актери из Србије и Словачке (ствараоци, критичари, преводиоци, књижевници), као што су нпр. Мирослав Демак, Радомир Андрић, Ненад Шапоња, Зоран Ђерић, Зденка Валент-Белић, Далимир Хајко, Штефан Цифра, Катарина Моснакова-Багљашова, Михал Харпањ, Јан Бабјак, Владимир Валенћик, Павел Чањи, па чак и познати песник Љубомир Фелдек. Међусобном разумевању култура значајно доприносе и словачки фотограф и дизајнер из Кисача Павел Сурови и евангелистички свештеник, бивши председник Матице словачке Бранислав Куљик. За међусобно упознавање обе културе, подстицајан је превод Добшинског бајки Зденке Валент-Белић (Dobšinski, 2024), као и њена књига *Слика Срба у словачкој књижевности* (Valent-Belić, 2022) и коначно Харпањона књига *Словачка књижевност у српским часописима 19. века* (Harpaњ, 2022). У оквир представљене студије није могуће укlopити многе друге издавачке успехе или детаљнију анализу представљених књига. Закључно, може се додати да се часопис *Словенски хоризонти*, који се такође објављује и на српском језику и информше о готово свим културним разменама између Србије и Словачке, укључујући и поменуте публикације, може уврстити међу најновије пројекте. Као пансловенски часопис, *Словенски хоризонти* је такође доказ практичне примене коларшафариковског концепта словенске културне размене. У Матици словачкој је поново успостављено и Словенско одељење Матице словачке које води Павол Мадура.

References/Литература

- Andrić, I. (1948). *The Bridge on the Drina*. Nakladatel'ské družstvo Máje. [In Czech]
- Babiak, J. (2023a). *Fragments from the History of Matica Slovenská in Yugoslavia – I. (1861–1929)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Babiak, J. (2023b). *Fragments from the History of Matica Slovenská in Yugoslavia – II. The Role, Foundation, and Activities of Matica Slovenská in Yugoslavia until the Second World War: (1929–1941)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Babiak, J. (2023c). *Fragments from the History of Matica Slovenská in Yugoslavia – III. Matica Slovenská in the First Years of the Federal People's Republic of Yugoslavia: (1945–1948)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Bednárik R. (1966). *Slovaks in Yugoslavia*. Bratislava: SAV. [In Slovak]
- Barešová, M. (2019). *Fragile Socialist Friendship: Czechoslovak-Yugoslav Contacts in Cinematography*. Brno: Masaryk University. [In Czech]
- Bóka, T. (2017). *Democracy in the Workplace – The Yugoslav Self-Management Model*. In: DAV DVA. [In Slovak]
- Botík, J. (2014). *The Emergence of the Czechoslovak Republic and Compatriot Policy in the Period 1918–1938*. Nadlak: Ivan Krasko Publishing. [In Slovak]
- Clementis, V. (1946). *Slavdom Past and Present*. Orbis. [In Slovak]
- Čutková, M. (1968). *Several Remarks on the Struggle of the Yugoslav People Against Munich in 1938*. In: *Czechoslovakia and Yugoslavia. From the History of Czechoslovak-Yugoslav Relations*. Bratislava: SAV. [In Czech]
- Deák, L. (1968). *Yugoslavia and the Little Entente (1935–1936)*. In: J. Hrozičnik, *Czechoslovakia and Yugoslavia. From the History of Czechoslovak-Yugoslav Relations*. Bratislava: SAV. [In Slovak]
- Dobšinský, P. (2024). *The Golden Book of Slovak Fairy Tales*. Translated by Zdenka Valent Belić. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Eliáš, M. (2010). *From the History of the Matica of Slavic Nations*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Hrozičnik, J. (1968). *Czechoslovakia and Yugoslavia. From the History of Czechoslovak-Yugoslav Relations*. Bratislava: SAV. [In Slovak]
- Hajko, D. (2019). *Night of Searching, Days of Joy (On Lower Land Literature)*. Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. [In Slovak]
- Hajko, D. (2013). *Maturing into Reality and Maturing into a Dream. On Contemporary Slovak Vojvodina Poetry*. Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. [In Slovak]
- Harpanj, M. (2022). *Slovak Literature in Serbian Magazines of the 19th Century*. Novi Sad: Matica srpska, Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Jakab, F. (2025). *Political Relations between Czechoslovakia and Yugoslavia*. ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA, 28 (1). [In Slovak]
- Jaroš, P. (2014). *The Millennial Bee*. Agentúra Signum. [In Slovak]

- Klimko, J. (1980). *The Development of the Territory of Slovakia and the Formation of its Borders*. Bratislava: Obzor. [In Slovak]
- Krajčovič, M. (1989). *Pavol Jozef Šafárik and the Yugoslavs*. In: I. Sedlák (ed.). *Pavol Jozef Šafárik and the Slovak National Revival*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Collective of Authors (1995). *History of Serbian Culture*. Prague: Charles University. [In Czech]
- Collective of Authors (2014). *International Conference "Slovaks and Serbs – History and the Present"*. Novi Sad: Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine. [In Slovak]
- Koňariková, K. (ed.) (2024). *Members of Matica, Cultural Workers and Artists in the Anti-Fascist Resistance in Slovakia and Abroad Fought for our Freedom*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Koňariková, K. (ed.) (2025). *The Long Search for Home. On the occasion of the 100th anniversary of the birth of Ján Sirácky, PhD*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Kulík, B. (2023). *Igor Branislav Štefánik, 150 Years*. Novi Sad: Slovačka evangelistička crkvena parohija. [In Slovak]
- Horňák, M. (2016). *The Life and Work of Janko Šafárik*. Slovak Archaeology, LXIV (2). [In Slovak]
- Kollár, J. (1954). *On Literary Reciprocity... (§ 9)*. Bratislava: SAV Publishing. [In Slovak]
- Kovijanić, R. (1939). *Štúr's Serbian Pupils. Náš život*. IV (2), 1939. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2018). *Philosophical Crumbs*. Bratislava: Association of Slovak Writers and Association of Serbs in Slovakia. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2023a). *Romanticism in Serbian-Slovak Literary Relations*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine; Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. [In Serbian]
- Kuzmanović, N. (2023b). *Romanticism in Serbian-Slovak Literary Relations. Second edition*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2024). *Serbian Romantics and the Slovaks*. In: V. Glišin, K. Obšust, M. Kmeť, *Serbo-Slovak Cultural Relations and National Identities*. Beograd: Institut za političke studije; Novi Sad: Arhiv Vojvodine; Banská Bystrica: Maciej Bel University. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2025a). *Towards the Slavic Origin*. Novi Sad: Narodno delo. Arhiv Vojvodine; Bačka Palanka: GRUK. [In Serbian]
- Kuzmanović, N. (2025b). *Serbian-Slovak Literary Ties of Risto Kovijanić*. Novi Sad: Narodno delo, Arhiv Vojvodine; Bačka Palanka: GRUK. [In Serbian]
- Kuzmanović, N. (2025c). *Romanticism in Serbian-Slovak Cultural Relations*. Novi Sad: Narodno delo, Arhiv Vojvodine; Bačka Palanka: GRUK. [In Serbian]
- Kuzmanović, N. (2025d). *Kierkegaard's Spheres of Existence*. Bratislava: VSSS. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2025e). *Philosophical Crumbs*. Bratislava: Association of Slovak Writers and Association of Serbs in Slovakia. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2025f). *On Slavic Sameness*. Martin: Matica slovenská; Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Kolářová, L. (2014). *Chapters from the History of the Czechoslovak-Yugoslav League*. Brno: Masaryk University. [In Czech]
- Mináč, V. (1993). *Where From and Where To, Slovaks*. Remedium. [In Slovak]

- Melichárek, M. (2013). *Matica Srpska and Matica Slovenská (On Similarities and Parallels of the Historical Context of Origin)*. In: *Matica Slovenská in National History*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Mrljan, R. (1945). *Slovaks in the Slavic World. All-Slavic Day at Devín*. Bratislava: All-Slavic Association in Bratislava. [In Slovak]
- Ormis, J. (1935). *Cultural Endeavours of Slovaks in Yugoslavia*. Petrovac: Štamparija knjiga [In Slovak]
- Obšust, K., Kuzmanović, N. (2023). *Collective Identities of Slovaks in Serbia* []. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Obšust, K.; Kmeť, M. (2024). *Serbo-Slovak Cultural Relations and National Identities. Thematic collection of works*. Beograd: Institut za političke studije; Novi Sad: Arhiv Vojvodine; Banská Bystrica: Maciej Bel University. [In Slovak]
- Perný, L. (2012). *The Bible of the French Revolution and Direct Democracy*. In: *Nové slovo*. [In Slovak]
- Perný, L. (2021). *DAV (The Crowd) – Slovak left-wing avant-garde group of interwar period*. Academia Letters [In English]
- Perný, L. (2022). *Introduction to the Aesthetic Aspects of the Slovak Left-Wing Revue DAV*. GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis, V (2) [In English]
- Perný, L. (2023a). *Samuel Jurkovič: 150 Years of Eternal Life. Founder of Cooperatives, the First Slovak Theatre and Public Education*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Perný, L., Gešper, M. (2023b). *Clementis & Mináč: Patriots or “Bourgeois Nationalists”?*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Perný, L. (2023c). *Are We Living in a Time of Transition?*. In: *Filosofický časopis*. [In Slovak]
- Perný, L., Horváth, I. (2025). *Novomeský & Horváth: Giants of Literature and Politics, from Senica to the World*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Pelikán, J.; Havlíková, L. (2023). *History of Serbia*. Nakladatelství Lidové noviny. [In Czech]
- Prebudila, M. (2015). *140 Years of the Birth of Vladimír Hurban Vladimírov*. Stara Pazova: Slovačka evangelistička parohija. [In Slovak]
- Schwarz, J. (2023). *Jozef Podhradsky [Jozef Podhradsky]*. In: *Matica.sk*. [In Slovak]
- Schwarz, J. (2025). *Ján Herkeľ, the Godfather of Pan-Slavism*. In: *Matica.sk*. [In Slovak]
- Sirácky, J. (1968). *The Place and Significance of Yugoslav Slovaks in the History of Czechoslovak-Yugoslav Relations*. In: J. Hrozičnik, *Czechoslovakia and Yugoslavia*. Bratislava: SAV. [In Slovak]
- Sirácky, J. (1985). *The Long Search for Home*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Sivičeková J. (2014). *Who Was Andrej Sirácky?*. In: *Nové slovo*. [In Slovak]
- Skrak, L. (2023a). *MEMORIABILITY I*. Bratislava: Club of Visual Artists and Theorists. [In Slovak]
- Skrak, L. (2023b). *Passportization of Monuments, Memorials and Commemorative Plaques of the SNP and the Liberation of Slovakia*. Bratislava: Club of Visual Artists and Theorists. [In Slovak]
- Skrak, L. (2024). *MEMORIABILITY II*. Bratislava: Club of Visual Artists and Theorists. [In Slovak]
- Skrak, L. (2025). *MEMORIABILITY III*. Bratislava: Club of Visual Artists and Theorists. [In Slovak]
- Sláviková, D. (2021). *The Imagination of Juraj Jakubisko and Emir Kusturica*. Zlín: Tomáš Baťa University. [In Czech]
- Stanić, D. (2024). *SLAVIC TENDERNESS. An Anthology of Serbian and Slovak Poetry [NEŽNOSTĚ SLOVANSKÁ]*. Novi Sad: Matica srpska; Bratislava: Slovak Literary Center. [In Slovak]
- Sotirović, V. B. (2010). *The Memorandum (1804) by the Karlovci Metropolitan Stevan Stratimirović*. Serbian Studies.

- Šafárik, P. J. (1848). *Speech at the Slavic Congress in 1848*. In: Zlatý fond SME. [In Slovak]
- Šík, O. (1965). *On the Problem of Socialist Commodity Relations*. Prague: ČSAV. [In Czech]
- Štúr, L. (1956). *Assessments and Reviews (the Obrenovičs)*. In: *Slavs, Brothers!* Volume II. Bratislava: SVKL. [In Slovak]
- Štúr, L. (1987). *On Slavic Poetry*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Timura, V. (2018). *The Pan-Slavic Generation*. Nitrava. [In Slovak]
- Viršinská, M. (2015). *Memorandum of the Slovak Nation*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Valentík, V., Kišgéci, J. (1997). *Zuzka Medvedová*. Bački Petrovac: Kultúra. [In Slovak]
- Valentík, V., Čáni, L. (2004). *Karol Miloslav Lehotský*. Bački Petrovac: Kultúra; Bratislava: House of Foreign Slovaks. [In Slovak]
- Valentík, V. (2022). *SÚDI [SÚDI]*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka. [In Slovak]
- Valentík, V. (2025). *ČÁNI [ČÁNI]*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka. [In Slovak]
- Valent-Belić, Z. (2022). *The Image of Serbs in Slovak Literature*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, Matica srpska. [In Serbian]

Lukáš M. Perný

Matica slovenská
Martin (Slovak Republic)

Introductory remarks on Serbian-Slovak cultural ties since the 19th century to the present, basic outline

Summary

The proto-study outlines the basic contours of Serbian-Slovak cultural relations from the 19th century to the present. It traces the genealogy of reciprocity from the idea of Slavic cooperation, represented by figures such as Ján Kollár, Pavel Jozef Šafárik, and Svetozar Miletić, through Czechoslovak-Yugoslav relations in the 20th century, to contemporary forms of exchange. It places particular focus on parallels and cultural contacts, the role of Slovaks in Vojvodina, and the activities of contemporary actors. The text emphasizes the importance of cultural cooperation as a perspective for the further development of relations in the 21st century.

Keywords: Serbia, Slovakia, Yugoslavia, Czechoslovakia, culturology

Мирослав Ј. Кмећ^[1]

Универзитет Мађеја Белу, Факултет уметности,
Одељење за историју, Центар за истраживање
историје и културе Словака са Доње земље
Банска Бистрица (Словачка)

УДК 323.15:314.117(497.11)
316.72(=162.4)(497.113)
930.85(497.11:437.6)
Оригинални научни рад
Примљен: 9.3.2026.
Прихваћен: 9.4.2026.
doi:10.5937/napredak7-65587

Српско-словачки односи у контексту живота словачке мањине у новоствореној југословенској држави после 1918. године

Сажетак: Студија се бави развојем српско-словачких односа после 1918. године у контексту живота словачке мањине у новооснованој држави Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Полазна тачка студије је историјска ситуација након завршетка Првог светског рата, која је донела фундаменталне политичке и друштвене промене у Централној и Југоисточној Европи и створила нове услове за развој међународних односа и положај националних мањина. Фокус је на словачкој заједници која живи углавном на територији Војводине, а која се после 1918. године нашла у новом државном и политичком окружењу. Студија анализира њен друштвени, културни и институционални живот, као и облике очувања националног идентитета кроз образовање, живот у заједници, културне активности и верске институције. Истовремено, указује се на улогу словачке мањине као посредника у контактима између југословенског окружења и чехословачке државе, посебно у односу на Чехословачку.

Циљ студије био је да се укаже на значај словачке мањине у формирању и развоју српско-словачких односа у међуратном периоду. На основу анализе савремених извора и стручне литературе, аутор истиче да је словачка заједница играла важну улогу не само у очувању сопственог културног идентитета, већ и као мост између два политичка и културна простора. Резултати истраживања доприносе дубљем разумевању положаја словачке мањине у југословенској држави и истовремено проширују знања о ширем контексту српско-словачких односа у првој половини 20. века.

Кључне речи: словачка мањина, Војводина, српско-словачки односи, међуратни период, националне мањине, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Југославија

---

[1] miroslav.kmet@umb.sk, <https://orcid.org/0000-0003-4012-6890>

Увод

72 | Настанак нових државних структура у Централној и Југоисточној Европи након завршетка Првог светског рата фундаментално је променио политичку мапу региона и створио нове услове за успостављање међународних односа и положаја националних мањина. Новостворене државе су укључивале и Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, која је постала заједнички државни оквир за више народа и етничких група. Истовремено, основана је и Чехословачка Република, чиме је отворено ново поглавље у односима између Словака и југословенског окружења. У том контексту, посебан значај је добило присуство словачке мањине на територији данашње Србије чији корени сежу у миграционе процесе, посебно у регион Војводине, у 18. и 19. веку. Словачка заједница је на југословенском простору након 1918. године била важан мост између два нова државна ентитета. Њене културне, језичке и друштвене активности постале су не само израз настојања да се очува сопствени идентитет него и фактор који је допринео развоју политичких, културних и економских контаката између Словака и Срба. Међусобни односи формиран су на више нивоа – од дипломатских контаката између држава до свакодневног живота словачке мањине, која је имала значајну улогу у преносу идеја, културних вредности и друштвених иницијатива.

Циљ студије био је да се анализирају српско-словачки односи у периоду после 1918. године кроз перспективу живота словачке мањине у новоствореној југословенској држави. Пажња је усмерена углавном на друштвене и култур-

не активности словачке заједнице, њен однос према државним институцијама и улогу коју је имала у обликовању контаката између Словачке (односно чехословачке средине) и југословенске државе. Студија омогућава боље разумевање не само положаја словачке мањине него и ширег контекста формирања међусобних односа између Срба и Словака у међуратном периоду. Студија се заснива на анализи новинских извора из тог периода, објављене архивске грађе и релевантне историографске литературе. Кроз ове изворе настоји се да се истакне динамика развоја српско-словачких односа и значај словачке мањине као посредника у контактима између два културна и политичка простора у периоду фундаменталних друштвених трансформација после 1918. године.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца била је од свог настанка сложен конгломерат више народа и народности, као и конфесија. Политичка ситуација у држави била је веома напета у првим месецима након проглашења. Рат је пореметио економске структуре, појавили су се проблеми са снабдевањем становништва. Осим националних проблема и радничких немира, појавили су се сељачки покрети који су захтевали парцелацију великих површина земље (што је делимично решено аграрном реформом). Усвојен је тзв. Видовдански устав, 28. јуна 1921, којим је држава дефинисана као парламентарна монархија уз примену принципа централизма и унитаризма. Парламентарни систем је био значајно ограничен овлашћењима монарха. Двадесетих година 20. века унутрашње политичке односе карактерисали су нестабилност, честа промена власти и појава милитантних

националистичких организација. У области спољне политике као значајно се показало закључивање уговора о савезу са Чехословачком, 14. августа 1920. године, који је следеће године завршен малим споразумом с Румунијом. Владајућа елита је пронашла излаз из политичке кризе успостављањем личне диктатуре краља Александра I у јануару 1929. године, а 3. октобра краљевским декретом држава је променила име и постала Краљевина Југославија. Држава је административно подељена на девет бановина, на чијем су челу били банови које је именовао монарх. Већина словачких места нашла се у Дунавској бановини. „Нова подела је била много повољнија за Словаке“ (Gubová Červená, 2015, str. 231). Окончано је бесциљно политичко маневрисање словачких званичника између српских демократских и радикалних странака, наивно поверење у представнике српских политичких странака резултирало је разочарањем; стога не чуди што је управо у периоду после 1929. године у Југославији успешно успостављена Матица словачка и што се значајније развио културни живот Словака.

Почеци суживота у новоконституисаној држави

Савременица догађаја, Бланка Фабри, анализира је 1919. године тренутни положај Словака на југословенској територији поредећи га с положајем припадника других народа и националних мањина. Према њеним речима, Словаци су одушевљено дочекали српске војнике и званичнике, док су Хрвати нову државу дочекали хладно, као

и Буњевци, међу којима је наводно било много присталица мађарске државне идеје. Међутим, истакла је да је ентузијазам Словака почео да бледи након што су српски победници почели да сматрају свој народ одговорним за трагичне догађаје из 1914. и 1915. године. Стварне или измишљене жалбе на Србе довеле су до претњи и насиља над Словацима, који су се бранили тужбама, али су на крају многи радије продали своју имовину, посебно у селима уз Саву. Као објашњење, Фабри је навела да је неслога, заправо нека врста тихог, али дубоког непријатељства Срба према Словацима већ постојала јер су становници словачких насеља куповали све више земље која је раније припадала Србима. Према речима ауторке: „Србин воли да живи удобно, воли да се забавља, многи српски сељаци су проћердали сву своју имовину, која је потом дошла у руке Словака, који није имао ништа осим две руке и способности и воље за рад.“ Изгледа да су тек касније Срби и Хрвати почели да препознају добар пример словачких сељака, када су, на пример, и сами уживали у благодетима узгоја хмеља, посебно у Бачкој. Такође је навела да су словачки досељеници у Југославији били већ трећа, а често и четврта генерација имиграната из Словачке, људи који су се у потпуности аклиматизовали и унапредили своја имања (Fábry, 1919, str. 4). У овој изјави очигледна су два етничка стереотипа: Срби су неозбиљни у поређењу с вреднијим Словацима, а Словаци су такође успешнији економски и пословно оријентисани пољопривредници.

С друге стране, Фабри је подсетила да су Срби много страдали 1914. године и да је неколико Словака, заједно са Хрватима, заузело оштар

став против православног становништва током рата, нпр. у редовима милиције, жандармерије или полиције. После рата било је случајева да су домаћи Срби упозоравали српске власти, које су долазиле из „старог краљевства“, на оне који су спаљивали њихову заставу, скрнавили кућне иконе, стварно или само наводно пријављивали српске комшије за интернацију, или су преузимали имовину прогоњених и избеглица итд. На пример, на Божић 1918. године, словачки досељеници из Ашање, Добановаца и других насеља близу Саве морали су да беже од својих огорчених српских комшија. Фабри је такође писала о одласку интелигенције, која је углавном потицала из Хорњака, у Словачку, међутим: „Сваки сељак из равнице, незадовољан што Срби заиста често веома наглашено изражавају жељу да у својим рукама држе хегемонију Југославије, не размишља о пресељењу. [...] Земља је неодољив магнет за сељака из равнице“ (Fábry, 1919, str. 4). Слика јаке везе између долноземских сељака и тла (земље) карактеристична је и помињу је многи аутори.

Народне новине, штампани орган Словачке националне странке у Словачкој, извештавале су о постепеној реорганизацији Словачке националне странке у Краљевини СХС. Према речима аутора, циљ није био да постану „некаква странка“, већ да помогну у изградњи демократске државе и уложе напор да се очува „њихов национални карактер“, да се негује национална култура, да се бране и промовишу „посебни национални интереси“ Словака (Fábry, 1919, str. 4). У каснијим годинама Словаци су учествовали у политичком животу кроз српске и хрватске странке (*Národné noviny*, 1919, str. 3). У цркве-

ном периодичном листу *Сйража на Сиону*, анонимни аутор из села Бољевци објављивао је извештаје о својој црквеној пастви. У уводу је дао карактеристичну слику ослобађања од „јарма“ мађаризације као мађарског наслеђа која је била уобичајена током целог међуратног периода (у контексту стварања нове организације и вођства Евангелистичке цркве у Словачкој): „Наша црква је коначно ослобођена разарајућег утицаја мађарског шовинизма, и ми, живећи у слободној Југославији, одушевљено дочекујемо и поздрављамо са општим поверењем црквене поглаваре који су вам се ставили на чело“ (Stráž na Sione, 1919, str. 22). Насупрот овој слици, стоји имагинарно „сређивање духова“, када је свештенство раније „верно својој домовини“ морало да се прилагоди новим условима без притисака мађаризације. Некима је требало дуже, други су се (опортунисти) лакше носили с променама, неколицина је више волела да емигрира у Мађарску. Такав је био случај, на пример, са Коломаном Кишом, родом из словачке заједнице у Малом Керешу (Кишкереш), који је 33 године био евангелистички свештеник у Словачком Арадцу (Szeberényi, 1934, str. 17–18).

Словаци у Новом Саду су 28. октобар 1919. (Дан проглашења Чехословачке Републике) славили као годишњицу „ослобођења чехословачке нације“ (*Národné noviny*, 1919, str. 3). Прославе чехословачке државности тада су се одржавале сваке године. Соколски покрет, популаран и у Југославији, имао је велику улогу у јачању чехословачке оријентације. Јан Ауерхан је цитирао речи из часописа *Свиџи*, који је у Петровцу издавало Удружење чехословачких академика: „Нас сто тридесет хиљада душа још увек је насељено

овде, где чинимо чехословачки југ“ (Auerhan, 1924, str. 148). Од почетка су Словаци у Југославији очигледно прихватили идеју чехословачког јединства не само у погледу државности већ и у погледу националног идентитета (што се, међутим, почело мењати 30-их година). На крају међуратног периода, југословенски Словаци су изразили своје мишљење о проглашењу аутономије „Словачке земље“ 6. октобра 1938. у Жилини, што се догодило као резултат изузетно озбиљне међународне интервенције у Централној Европи. Редакција *Народної јединства* подсетила је на допринос Чеха културном процвату Словачке у Чехословачкој и даље навела: „На аутономију Словачке у оквиру Чехословачке Републике можемо гледати са саосећањем, објективно и сматрати је историјском нужношћу. Словачка нација, словачки језик, словачки духовни и културни идентитет су стварност и словачка аутономија сасвим логично произилази из тога. Словачка почиње да живи својим животом, сама ће управљати својом судбином и овај нови државни систем створиће искрене, срдчане и истински братске односе између Чеха и Словака“ (Крајан, 1938, str. 7).

Реалност друштвено-културног, економског и свакодневног живота словачке мањине у југословенској држави

Упркос одређеним проблемима у критичном периоду 1918–1919, словачка мањина је у новим околностима углавном имала релативно добар положај, што је произишло из историјског

искуства сарадње са већинским Србима и из међудржавних споразума. Дошло је до невиђеног развоја словачких културних напора, издавања новина, књига, изградње образовања, организовања живота заједнице и културних институција. Војвођански Словаци, као једини од долноземских Словака у околним државама, успели су да оснују сопствену словачку средњу школу у међуратном периоду. Словачка гимназија у Петровцу основана је као приватна школа 1. октобра 1919. године, а национализована је 27. августа 1920. године. У првим годинама то је подразумевало изградњу посебне зграде (1922–1923), материјално и финансијско обезбеђивање, формирање наставног кадра, долазак гостујућих учитеља из Чехословачке, испоруку уџбеника и књига из Словачке и признавање права јавности од школских власти (Benková, 2009, str. 29). Двадесетих година 20. века развила се изузетна активност ученика и професора – организоване су прославе, садња липа, позоришне представе; 1925. године основан је кружок *Сладкович* за самообразовање ученика; библиотеке и кабинетске збирке додатно су проширене. Међутим, на прелазу из двадесетих у тридесете године 20. века, економска криза и успостављање диктатуре утицали су на активности школе. Број српских професора и ученика у гимназији се повећао, а разне интервенције су ограничиле активности ученика. Међутим, после 1932. године враћена је улога гимназије као институције војвођанских Словака, као и позитивна сарадња са југословенском администрацијом (Boldocký, 2009, str. 29; Širácky, 1980, str. 172–173). Осим петровачке гимназије, 1918–1922. године је покушано оснивање приватне реалне гимназије у Старој Пазови,

Зграда гимназије, Бачки Петровац, прва половина 20. века

Фото: Музеј војвођанских Словака

али је овај пројекат завршио неуспехом због финансијских и кадровских проблема.

Политички неспоразуми и спорови око избора у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1920. године довели су до тога да је велики број словачких бирача гласао за комунисте, што је наводно изазвало негодовање међу представницима доминантних српских странака. Реалност послератног живота унела је горчину у међуетничке односе. „После избора, Словаци су сматрани антидржавним елементом.

Оптуживани су за комунизам и њихова права више нису поштована. Српски језик је уведен у школе и канцеларије; молбе министарствима биле су узалудне; нису добијали ни одговоре на званична документа. Живот словачке интелигенције био је изузетно отежан. Учитељи су морали да полажу испите за нострификацију, а словачки службеници (нотари) једноставно су премештени“ (Sirácky, 1923, str. 4). С. Лајтман је у вези с тим написао: „У предратном периоду, Словаци су се храбро борили за словенску

идеју са Србима, и у једнаком броју су поднели разне патње због свог словенофилства. Били су прогоњени, узнемиравани, затварани – и то само зато што су јавно стали уз Србе. Сасвим је природно да су, када је дошло време слатког ослобођења, Словаци били први од становника Војводине који су свечано изјавили своје придруживање троједином народу Срба, Хрвата и Словенаца у оквиру Југославије. Међутим, после опојних дана радосног васкрсења, проклети шовинизам убрзо је узео маха и Срби су почели да се понашају као владајућа класа, не обзирајући се ни на тужно-славне дане заједничког страдања, ни на непоколебљиву оданост словачког народа, којом су се толико подупирале и придипиру се садашње државне формације“ (Лајтман, 1923, стр. 126). Према речима Андреја Сирацког, однос између Словака и Срба био је у то време прилично напет (Sirácky, 1924, стр. 6).

Политички представник војвођанских Словака била је Словачка народна странка. Међутим, њене активности у политичком систему Краљевине словачких и европских социјалиста нису биле ефикасне. Стога су се 1927. године локални огранци странке у Петровцу, Гложану и Кулпину сложили да развију нови програм. У Петровцу је 3. априла одржан конгрес Словачке народне странке, на којем је председник странке др Људовит Мичатек представио предлог о трансформацији странке у неполитичку организацију. Већина учесника је то одбила, након чега је др Мичатек напустио конгрес. Делегати су потом одобрили реорганизацију странке, измењени програм и њено преименовање у Словачка народна сељачка странка. Осим националне

идеје, у програму је истакнут и аграрни принцип. Цео текст нацрта програма објавила је Габријела Губова Червена.

Словачка народна сељачка странка је међу тачке свог програма уврстила: – у области образовања, обезбеђивање наставе на словачком језику у прва четири разреда и у наредним разредима, поред тзв. националних предмета, бригу о осморазредној словачкој државној гимназији у Петровцу, словачку наставу на учитељским факултетима, попуњавање словачких школа (укључујући гостујуће учитеље из Чехословачке); – у економској области, уздизање сељачке, занатске и друге „класе“, захтев за јефтиним кредитима, обезбеђивање посла за раднике и сиромашне, праведно спровођење аграрне реформе, подршка економским задругама, праведно опорезивање итд.; – у грађанскоправној области, захтев за потпуну грађанску једнакост, грађанску самоуправу, слободне изборе, поједностављење државне администрације, јефтино и ефикасно судство, бригу о социјално угроженим грађанима (Gubová Červená, 2015, стр. 281–306).

На конгресу у јулу 1927. године за председника странке изабран је др Јозеф Хашко, адвокат из Новог Сада. На изборима у септембру те године, Словачка национална сељачка странка закључила је споразум са Српском радикалном странком, што јој је донело једног посланика – Андреја Лабата из Петровца. Др Мичатек се кандидовао за Демократску странку Љубомира Давидовића, чији је штампани орган оштро напао представнике словачке странке. Генерално, међутим, словачке политичке активности могу се окарактерисати као неупадљиве и фрагментарне због спорова између водећих личности

заједнице. Код многих бирача дошло је до померања политичког спектра улево. Активности странке су престале након увођења краљеве диктатуре.

У новембру 1929. године словачки активисти основали су Саветодавни одбор Словака Дунавске бановине са седиштем у Новом Саду, чији је председник био др Јан Буљик. Одбор је настојао да промовише националне и културне захтеве војвођанских Словака и да развије сарадњу са државним или српским културним институцијама. Био је заслужан, на пример, за оснивање Матице словенске у Југославији (1932). Јан В. Ормис је положај словачке мањине у међуратној Југославији укратко и праведно окарактерисао речима – „налазе се у пријатељској страниој земљи“. Настава се не одвија само на словачком језику, нико им политички не излази у сусрет, али могу да се слободно културно развијају, „што већ много значи“ (Ormis, 1935, str. 72).

Андреј Сирацки, родом из Петровца, тада двадесетогодишњи студент Карловог универзитета у Прагу, циљано је преносио битне информације о југословенским Словацима. У критичко-аналитичком чланку из 1923. године навео је неколико запажених података. У погледу културе и образовања приметио је осећај несигурности међу словачким званичницима који је произашао из тадашњих услова: „Мали национални рад напредује, али се центар некако губи и умове наших представника обузима нервоза. С једне стране, постоји обећавајући развој за будућност: соколство, оснивање гимназије, часописа, просветних друштава, позоришта; с друге стране, међутим, избацивање матерњег језика из школа, уклањање словачких учите-

ља и нотара, разлика између Словака и Срба (у спровођењу аграрне реформе). Отклањање ових неправди – заправо партијске нетактичности – може се очекивати тек од новог парламента“ (Sirácky, 1923, str. 1). Након пада мађарске супремације, многи Словаци су идеалистички очекивали да ће сарадња са њиховом „браћом“ Србима бити одлична, али је неизбежно морало доћи до разочарања, пошто су Словаци остали мањина, а Срби постали већина.

Већина Словака на тзв. Доњој земљи традиционално је зарађивала за живот у пољопривредном сектору; занатлије, трговци, бизнисмени, службеници и друге професије чинили су само мали део словачке заједнице. То је природно произишло из чињенице да су се Словаци у долноземској средини углавном насељавали „[...] у нижим крајевима, околини, [...] где има више обрадивог земљишта, необрађеног плуговима или мотикама“ (Z hospodárskeho života, 1922, str. 11). Андреј Сирацки је такође пружио слику плодне низијске равнице: „Можете сатима и сатима ходати кроз наше атаре и нигде нећете наћи ниједно брдо – само у даљини, 10–15 км од нас, ниске падине Фрушке горе постају плаве“ (Sirácky, 1927, str. 49). Он је такође проценио „можда превише посебан и снажан став нашег народа према тлу, према земљи“. И то је очигледно сматрао негативним, јер наводно та зависност од земље, од имовине, чини равничарског сељака не баш идеалистичким, готово без виших духовних амбиција.

Карактеристична одлика Словака на Доњој земљи која се помиње у штампи и литератури била је њихова вредноћа. Немци су код Словака ценили ефикасност у пољопривреди, као и у

занатима, и њихове напоре да се образују. Други аутор је указао на извесну (према заједници) неповољну везу с напорним радом Словака: „Са познатим словачким напорним радом, они су се ширили по Срему, оснивали самостална насеља (Бољивци, Бингула), куповали имања, салаше и ускоро неће бити таквог насеља у Срему где не бисмо нашли Словака. Међутим, за словачку националну ствар то је губитак; Словаци се – полако али неизбежно – асимилију“ (Sirácky, 1923, str. 3). Многе словачке породице увериле су се да њихов сопствени физички рад више није довољан за обраду земље. Како је аутор текста написао: „Југословенски Словак улаже своју чисту добит у земљу, односно купује земљу од суседних Немаца и Срба, материјално јача. То је имало и политичке и културне последице. Постајао је богатији, а самим тим и политички независнији. Појединци, имајући већу количину хмеља, претплаћују се на новине да би били информисани о тржишној цени хмеља, а истовремено обраћају пажњу и на сопствени политички став. Неки посећују веће пијаце, стичу ширу перспективу, упознају се са напреднијим економским животом“ (*Naše zahraničí*, 1922, str. 13–14). Међутим, проблем управљања представљале су парцеле раштркане по границама општина, због чега су постојала велика очекивања у корист комасације земљишта и аграрне реформе. У поређењу с другим националним заједницама, аутор је навео да стање друштвене стратификације није било повољно за Словаке, чак 45% Словака поседовало је земљу површине само до три катастарска хектара, 35% имања 3–10 хектара, 15% површине 10–50, а преосталих 5% поседовало је више од 50 хектара. Словаци нису имали земљопоседнике

са земљом већом од 500 хектара. Стога су се велике наде полагале у најављену аграрну реформу, али су се фаворизовали српски досељеници (често из Босне, са Косова или из Црне Горе), посебно на рачун „несловенских националности“ (*Naše zahraničí*, 1927, str. 6).

Ситуацију словачких заједница компликовала је и српска политичка пракса, наиме, све у региону било је тада подређено доминантној Радикалној странци (упркос свом имену, заузимала је конзервативне ставове са изразито националним карактером) – и она је своје представнике промовисала на функције (Pelikán, 2019, str. 309). На пример, у Петровцу је био нотар по имену Ламош, бивши чехословачки легионар (и члан Словачке народне странке), који је изненада премештен у село насељено Мађарима близу границе, а на његово место је дошао други нотар, раније мађарског схватања – али у модерно доба „првокласни“ Србин и члан Радикалне странке, који је одбијао да решава проблеме странака на било ком другом језику осим на српском („ево једне неправде која је Словаке увредила до сржи“) (Leitmann, 1923, str. 127). Међу осталим примерима тешког положаја словачких заједница: У Бингули је словачка школа (основана пре 60 година) спојена са српском школом, што је школски одбор оправдао тиме да ће се боље неговати међусобна љубав и слога између српске и словачке омладине (*Nový útok*, 1922, str. 131). С друге стране, председник владе Никола Пашић љубазно је примио словачку депутацију поводом меморандума са њиховим захтевима и нагласио да Словаке сматра братским народом, који у Краљевини СХС имају иста права као и сви остали Словени у Југославији (*Naše zahraničí*,

1922, str. 138). Званична линија владе и конкретна политичка пракса у локалним срединама очигледно су се разликовали.

Према речима чешког адвоката Јана Ауерхана, запосленог у Чехословачком институту за спољне послове, а касније и његовом председнику, одмах након пуча Словаци су веровали да ће се добри пријатељски односи који су постојали између Срба и Словака у Бачкој током мађарске владавине наставити. Ослањали су се углавном на пријатељске личне контакте са вођама српског народа. Међутим, неки од њих су у међувремену умрли, други су отишли или се преселили у друге крајеве и градове – а све важније положаје у Бачкој попунили су људи који или нису познавали Словаке или су, под мађарском владом, подржавали мађарску државну идеју и, као резултат тога, нису према Словацима осећали пријатељство, већ неповерење. Стога су они вршили притисак на Словаке користећи разне облике административног малтретирања. На пример, отпуштали су или премештали словачке службенике без разлога, пензионисали учитеље, уклањали словачке учитеље са водећих места и замењивали их српским, наређивали да сви јавни натписи и уредбе морају бити само на српском језику, да и приватни натписи морају имати српски текст, и то на првом месту, итд. Најосетљивије, посебно за словачко становништво слабијег социјалног статуса, било је одлагање спровођења аграрне реформе, која се тицала виталних интереса словачких сељака (Auerhan, 1924, str. 148). Даље је окарактерисао позадину ове ситуације у контексту српске политичке стварности: „Ако желимо да разумемо ово неразумевање данашњих водећих српских

локалних званичника у Бачкој према тамошњим Словацима, морамо схватити велики, заиста нездрав значај политичке партијске припадности у Краљевини СХС, где се све процењује са становишта страначке припадности“ (Auerhan, 1924, str. 148). У то време и сами су Словаци били активни у сопственој странци, али без икаквог успеха – за разлику од Румуна, Немаца или Турака, који су бирали своје посланике. Срби су наводно преферирали да се припадници мањина политички организују кроз „југословенске“ странке. Несигурност Словака у првим годинама југословенске државе (у неколико случајева и насиље од стране српских суседа) довела је до идеје о пресељењу у Чехословачку, али је на крају отишло само неколико десетина људи.

Ладислав Згут је констатовао да су се, упркос уверавањима о братству између Срба и Словака, словачки грађани сретали са тешкоћама. Рецимо, навео је пример српског учитеља који је спречавао словачку децу да говоре словачки у школи, или протест српског мајора током полагања заклетве регрута у Бачком Петровцу против словачког говора евангелистичког свештеника. Такође је навео да су Срби Словаке често називали погрдним мађарским изразом *Tót*. Ако се Словак пожали на неку неправду, обично ће добити следећи одговор: „Иди у *Тоцку*“. Згут је одлучно тврдио да су се чехословачки легионари такође борили за српску слободу, да су Масарик, Бенеш и Штефаник такође помогли у изградњи темеља уједињене Југославије, да су 44 Словака погубљена у Крагујевцу по наређењу аустроугарске команде била међу заједничким жртвама оба народа током Првог светског рата (Zgúth, 1924, str. 153). Иначе, место богослужења

у Крагујевцу (Шумадија), где је споменик свечано откривен 1925. године, постало је важан симбол чехословачко-југословенских односа.

С друге стране, српске комшије, на пример у Бајши, наводно су позитивно утицале на Словаке да не подлегну мађарској асимилацији, што се често дешавало у мешовитим браковима (Hříbek, 1931, str. 72). Други аутор је писао да су македонски Словени заузели плодна војвођанска имања током аграрне реформе и да је потом српска влада наредила сиромашним војвођанским Словацима да се населе на неплодној земљи и у нездравим регионима у јужној Србији. По његовом мишљењу, овим чином српска влада је убила две муве једним ударцем: одвојила је неколико чланова од велике породице Словака и истовремено барем површно задовољила захтеве сопствених грађана, који су такође били Словени, али не и Срби (Leitmann, 1925, str. 14). Краткотрајно и малобројно словачко насеље на Косову нестало је како услед неповољних земљишно-климатских и транспортних услова, тако и због непријатељства околног албанског становништва, међу које су га сместиле српске власти.

Чехословачки савез у Краљевини Срба, Хрватата и Словенаца припремио је 1922. године меморандум у којем је захтевао, између осталог, да се „чехословачки језик“ учи у прва три разреда у народним школама, а државни језик тек од 4. разреда, да се оснују додатне мањинске школе, као и да се у учитељским заводима у Сомбору, Новом Саду и Осијеку оснују катедре за „чехословачки“ језик и књижевност, историју, црквено певање и музику (*Naše zahraničí*, 1922, str. 132). Међутим, меморандуми и захтеви алуudirали су

на политичку праксу учвршћивања српске идеје у југословенској држави. На неким местима штампа је доносила позитивне вести о образовању мањина – као на пример у вези са посетом министра Драгутина Печића Бачком Петровцу, који је обећао да ће на лицу места решити проблеме словачког становништва. „Министар се захвалио на топлом дочеку, изјавио да словачки народ с правом може захтевати од државе све што му припада, укључујући и словачку школу, и обећао да ће на следећем крунском савету изнети захтев становника Петровца за поновно отварање 7. разреда гимназије. Уверио их је да ће захтев бити повољно решен“ (*Naše zahraničí*, 1925, str. 201).

Представници Словачких евангелистичких црквених конгрегација такође су осећали знатно незадовољство, посебно у вези са национализацијом црквених школа, конфискацијом црквених зграда и земљишта, отпуштањем словачких учитеља и губитком контроле над верским образовањем деце (Zgúth, 1927, str. 2). Године 1924. школе за словачке ученике трпеле су због недостатка словачких наставника, које су на многим местима замењивали српски наставници. Школе су имале српско-словачки карактер, појачан прописом да у 1. разреду од 22 наставна часа недељно, четири буду посвећена српском језику, у 2. разреду, од 24 часа, шест, у 3. разреду, од 28 часова, шест, у 4–6. разреду, од 28 часова, по 10 часова (два часа читања, два писања, два разговора, два географије, два историје). Осим тога, на часовима певања требало је да се вежбају српске песме. Треба поменути и да су деца у то време морала да уче и до 3-4 писмена система (укључујући и традиционални *швабах* у

Матуранти Државне гимназије у Петровцу, Бачки Петровац, 1929.

Фото: Музеј војвођанских Словака

веронауци). Док су српски наставници обављали своју професију без препрека, „мањински“ наставници су морали да полагају испите из државног језика и да по потреби докажу да могу да предају на државном језику. Штавише, места инспектора заузимали су искључиво Срби, који су доследно контролисали спровођење прописа (Auerhan, 1924, str. 150). Чак су и међу словачким наставницима постојали „толико велики захтеви за савладавањем државног језика и националних предмета да не преостаје времена за наставу матерњег језика; надзорне власти се не брину о знању матерњег језика...“ – и тако „нема осећаја

за словачки и чешки, а на многим местима ни за словенски“ (Klátik, 1925, str. 10).

Уџбеници који су се користили у мањинским школама били су практично дословни преводи српских уџбеника. На пример, уџбеник за 3. и 4. разред словачких школа садржао је само текстове из српске историје и географије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а ништа из Словачке или њене историје. „Само словачки језик на којем је читанка написана, наслов уџбеника и химна 'Хеј, Словаци' откривају да је уџбеник намењен словачким школама. Међутим, уџбеници за мањинске школе не би требало

да изгледају овако“ (Auerhan, 1924, str. 151). Још један специфичан проблем био је тај што су само ученици који су очигледно били мањина могли да похађају мањинске школе, пре свега по свом имену. На пример, деца словачких родитеља са немачким презименима присилно су уписивана у српске школе (случајеви документовани и из Бачког Петровца).

Према речима Карола Лилгеа, стање у народним школама постало је нездраво, у зависности од тренутних политичких одлука, те је стога 18. децембра 1927. у Кисачу организован конгрес чешких и словачких учитеља, народних прегалаца, делегата културних удружења и Словачке евангелистичке цркве са главним циљем да се пронађе начин за побољшање услова у школама. Захваљујући овом напору, Министарство просвете је издало уредбу (бр. 7271-98), према којој је у 1. и 2. разреду настава требало да се одвија искључиво на чешком или словачком језику, у вишим разредима (од 3. до 6.) „националне предмете“ (српскохрватски језик, географија, историја) требало је предавати на државном језику, а остале предмете на матерњем језику (од 26 часова, 19 часова). У вишим разредима такође је требало предавати чехословачку историју на матерњем језику. Раније се у средњој школи предавао само државни језик, али сада су се следећи предмети предавали на матерњем језику: словачки/чешки, математика, економија и остали предмети на државном језику (Lilge, 1928, str. 8-9).

Словачки представници су покушали да успоставе сарадњу у интересу промоције националних захтева своје заједнице. Стога је Словачка народна странка закључила предизборни

споразум са Народном радикалном странком. Споразум је усвојен на састанку странке 29. децембра 1924. године. У споразуму је српска странка прихватила следеће услове: 1) Народна радикална странка ће подржати Словаке у црквеној области. 2) У местима где Словаци живе заједно са Србима, или са Хрватима и Словенцима, биће заступљени у општинским, окружним и жупанијским већима. У Новом Саду, Словаци ће добити два своја представника у градском већу. 3) Словаци ће на изборима истакнути два кандидата-заменика. 4) Тамо где Словаци имају довољан број ученика, отвориће се словачка одељења. Настава српског језика почеће тек у 3. разреду општинских школа. У словачким школама предаваће словачки учитељи. 5) У словачким општинама, квалификовани Словаци имаће предност приликом попуњавања службених места. 6) Приликом доделе земљишта, Словаци ће бити равноправни са Србима, Хрватима и Словенцима (*Slovenský týždenník*, 1925, str. 1). Словачка народна странка је изабрала Андреја Лабата за свог кандидата-заменика у Новом Саду и новосадском округу, а Самуела Ширку за Банат. Два поменута кандидата на крају нису изабрана, али се странка надала да ће Радикална странка бити „морално приморана да бар делимично испуни своје обавезе“ (*Naše zahraničí*, 1925, str. 57). Из дате формулације јасно се може закључити да није постојао равноправан положај словачког и српског политичког представништва.

Оријентација ка Радикалној странци може се оценити као прагматичан (али и опортунистички) став будући да је она имала доминантан утицај у српској средини. Иначе, током овог периода, у држави је владала велика политичка

напетост између Срба и Хрвата (и унутар њихових табора) која се често манифестовала експресивним у виду физичког насиља (Pelikán, 2019, str. 322). Осим тога, политичку ситуацију је компликовало и противљење већинског српског друштва радикалној левици – комунистима. Прагматичну усмереност на сарадњу са доминантном странком ценио је и познати словачки званичник и финансијер Иван Груњик, према чијим речима је „започета практична, реалистична политика, једина која је у данашњим условима примерена и корисна за тамошње Словаке“ и наводно „већина српске јавности почиње другачије да гледа на Словаке и више их не види као антидржавни или субверзивни елемент, већ као лојалне и државотворне“. Према Груњиковим речима, Словаци „морају увек да се придржавају правца већине своје српске браће која их окружују“. Такође је додао да иако Словаци нису добили свог посланика на последњим изборима, изабрани су велики пријатељи Словака на листама које су они подржавали и у Бачкој и у Банату, што је такође гаранција да словачки циљеви неће бити заборављени. После неколико година словачка интелигенција, углавном због проблема у образовању, одлучила се за рационалну политику и сарадњу са владајућом странком и тражење међусобних уступака и компромиса.

Словачка народна странка је 1927. године очигледно била у фази спорог изумирања, бирачи су тежили ка српским странкама, од којих су очекивали решења за друштвене и друге проблеме. Председник Људовит Мичатек изнео је предлог да се политичка странка трансформише у национално-културног представника свих Словака било које политичке припадно-

сти или симпатизера разних странака, што није прихваћено. Фердо Клаћик је на то реаговао на следећи начин: „Да ли је уопште потребна посебна словачка политичка организација? Заиста је тешко одговорити онима који су били њене одушевљени присталице. Немогуће је вештачки одржавати било какву организацију. Свака организација мора бити живи организам. Наш народ још није показао неко велико интересовање за Партију, што значи да народ у њој не налази довољну гаранцију за испуњење не само својих словачких потреба већ и својих потреба као грађанина и човека“ (Klátik, 1927, str. 163).

Бероватно најзначајнији догађај у културној историји југословенских Словака било је оснивање Матице словачке у Југославији током народних свечаности 14–15. августа 1932. године. Андреј Врбацки је писао да је оснивање Матице словачке у Југославији засновано на тестаменту Самуела Балажа, који је за ову сврху донирао суму од преко 50.000 динара. Оснивање Матице имало је огроман одјек међу словачком мањином у Југославији. Чак и пре оснивања Матице, пријавило се више од 500 чланова, од којих је било 130 оснивача са прилогом од 1.000 динара. На оснивачкој општој скупштини били су присутни делегати Матице српске, Матице словачке из Словачке, Министарство просвете из Београда итд. За почасног председника Матице изабран је Јан Квачала, професор из Братиславе и родом из Петровца, а за извршног председника Јан Буљик, адвокат у Новом Саду. Михаљ Топољски је постао генерални секретар. Културне и народне активности Матице требало је да се спроводе у седам огранака (Vrbacký, 1932, str. 215). Следеће године Матица је већ имала преко 20 локалних

огранака, а значајну улогу имали су учитељи у појединим словачким местима (Čechoslovák, 1933, str. 53). Да би била активнија, Матица је 1932. године почела да организује Дане Матице (први пут у Гложану). Главни циљ је био да побуди интересовање шире словачке јавности (Крајан, 1934, str. 7).

Иако су војвођански Словаци ушли у југословенску државу са својом политичком странком, испоставило се да њено деловање није било ефикасно у успостављеном политичком систему и коначно, након неколико година мање-више пасивног развоја, она је завршила са својим активностима. Напротив, организовање националне културне институције, која испуњава више функција у животу словачке заједнице, имало је изузетан значај.

Распад Чехословачке Републике у контексту Минхенског споразума и притисак нацистичке Немачке знатно су ојачали сарадњу између југословенских Словака и Чеха. Многи Словаци (како је истакао О. Друга) чак су почели више да истичу своју чехословачку оријентацију. На састанку Извршног комитета Чехословачког савеза 22. априла 1939. године, Словаци су манифестовали чешко-словачко јединство и чињеницу да је савез остао њихова заједничка организациона платформа (Друга, 2021, str. 94–95). Фракција Милана Хоце у Чехословачком иностраном отпору деловала је и у Београду преко адвоката Јана Буљика (превоз војника и других лица на Запад, обавештајне активности). Евангелистички свештеник Павел Шуљан организовао је прикупљање средстава у корист отпора. Војвођански Словаци Павел Шуљан (као војни капелан) и Душан Чаплович постали су војни-

ци чехословачке иностране војске на Блиском истоку након бекства из Југославије. Обојица су преживели битку за либијски град Тобрук 1941. године, окружени Афричким корпусом (Друга, 2021, str. 215, 246).

Закључак

Анализа српско-словачких односа у контексту живота словачке мањине у југословенској држави у међуратном периоду указује на сложеност и вишеслојност овог историјског процеса. Настанак заједничке југословенске државе након Првог светског рата створио је нове политичке, друштвене и културне оквири у којима је словачка мањина морала да се редефинише – не само у односу на већинско становништво него и у односу на матичну нацију и новоформирану Чехословачку. Словачка заједница у Војводини и другим деловима краљевине успела је да одржи значајан степен културног и језичког идентитета, пре свега кроз образовање, црквене институције, живот у заједници и штампу. Ови институционални ослонци имали су кључну улогу у одржавању континуитета националне свести и допринели су стабилизацији мањинске заједнице током периода политичких промена и централизујућих тенденција државе. Истовремено, међутим, не може се превидети да је степен аутономије и подршке био условљен ширим политичким околностима, посебно унутрашњим политичким развојем југословенске државе и њеном националном политиком.

Односи између југословенске државе и Чехословачке имали су значајан утицај на положај

словачке мањине. Дипломатски контакти, културна размена и подршка образовним и културним активностима створили су мост између матичне земље и заједнице у иностранству. Ове везе су ојачале националну свест Словака у Југославији, али су их истовремено поставиле у специфичан положај између лојалности држави чији су били држављани и културних и емоционалних веза са својом историјском домовином.

Међуратни период се стога може окарактерисати, након превазилажења извесне кризе у српско-словачким односима у првој половини двадесетих година, као фаза релативне консолидације и институционализације живота словачке мањине, али у условима променљиве

политичке стварности. Словачка мањина се у овом периоду профилисала као активан и организован елемент друштва, који је био у стању да артикулише своје интересе и да се прилагоди променљивим државноправним условима. Истраживање српско-словачких односа у периоду који је предмет разматрања стога потврђује да мањинске заједнице нису биле пасивни објекти историје, већ активни актери који обликују културни и друштвени простор Централне и Југоисточне Европе. Истраживање њиховог положаја доприноси дубљем разумевању међуратних националних политика, као и промишљању о савременим питањима идентитета, плуралитета и интеркултуралног дијалога.

References/Литература

- Auerhan, J. (1924, January). *Several notes about the current state and needs of the Czechoslovak minority in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes*. *Naše zahraničí*, IV (4), pp. 148-154. [In Slovak]
- Benková, V. (2009). *Encounter with the past*. Bački Petrovac: VB. [In Serbian]
- Boldocký, S. et al. (1995). *Petrovac 1745-1995*. Bački Petrovac: Skupština opštine Bački Petrovac. [In Serbian]
- Čechoslovák (1933, February 15)., The year of 1932 in the life of Yugoslav Slovaks, XIII (2), pp. 53-54. [In Slovak]
- Druga, O. (2021). *Resistance activities of Vojvodina Slovaks in the period 1938-1941*. Bački Petrovac - Novi Sad: Slovački izdavački centar - Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka. [In Slovak]
- Fábry, B. (1919, May 18). The question of Slovak settlement in Yugoslavia. *Národné noviny*, L (114), pp. 4-5. [In Slovak]
- Grúnik, I. (1925, March). The position of Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Essay on their relationship to the state). *Naše zahraničí*, VI (1), pp. 119-123. [In Slovak]
- Gubová Červená, G. (2015). *Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes 1918-1929*. Bački Petrovac - Novi Sad: Slovački izdavački centar - Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka. [In Serbian]
- Hřibek, J. (1931, March). Description of some Czechoslovak settlements in Yugoslavia. *Naše zahraničí*, XII (1), pp. 68-76. [In Slovak]
- Klátik, F. (1925, March). A Mixture of Ideas. *Naše zahraničí*, VI (1), pp. 10-13. [In Slovak]
- Klátik, F. (1927, December). Political relations among Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, VIII (4), pp. 161-164. [In Slovak]

- Krajan* (1934, March 1). Days of Matica slovenská in Yugoslavia, III (4), pp. 6–7. [In Slovak]
- Krajan* (1938, December 1). Slovaks abroad about Slovak autonomy, VII (22-23), pp. 7–8. [In Slovak]
- Leitmann, S. (1923, November). Our minorities in Yugoslavia. *Naše zahraničí*, III (3), pp. 125–127. [In Slovak]
- Leitmann, S. (1925, March). Slovaks in Kosovo. *Naše zahraničí*, VI (1), pp. 12–15. [In Slovak]
- Lilge, K. (1928, March). Slovak people's schools in Yugoslavia. *Naše zahraničí*, IX (1), pp. 8–10. [In Slovak]
- Národné noviny* (1919). How the Lowland Slovaks celebrated October 28th in Novi Sad (Bačka). L (268), November 22. 1919, p. 3.
- Národné noviny* (1919, November 22). Reorganization (reestablishment) of the Slovak National Party in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (in Yugoslavia), L (268), 3. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1922, April). From the economic life of Yugoslav Slovaks, III (1), pp. 11–15. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1922, November). New attack on Slovak school, III (3), pp. 128–132. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1922, November)., Memorandum of the Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, III (3), pp. 137–139. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1922, October). School requirements of Czechoslovaks, III (3), pp. 130–132. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1923, April). From the life of Czechoslovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, IV (1), pp. 3–6.
- Naše zahraničí* (1924, October). On the relationship between Serbs and Slovaks, IV (3), pp. 153–154. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1925, January). A significant visit to Petrovac, V (4), pp. 201. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1925, March). Slovaks' electoral agreement in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes with the Serbian National Radical Party, VI (1), pp. 56–57. [In Slovak]
- Ormis, J. V. (1935). *Cultural efforts of Slovaks in Yugoslavia*. Bački Petrovac: Izdavački centar [In Serbian]
- Pelikán, J. et al. (1998). *History of Serbia*. Praha: Nakl. Lidové noviny. [In Slovak]
- Sirácky, A. (1923, April). Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, IV (1), pp. 1–4. [In Slovak]
- Sirácky, A. (1924, March). Glossary of contemporary life of Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, V (1), pp. 6–8. [In Slovak]
- Sirácky, A. (1927, June). Contribution to the "Ethnographic Census of Czechoslovak Minorities" in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, VIII (2), pp. 48–52. [In Slovak]
- Sirácky, J. et al. (1980). *Slovaks in the world 1*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Slovenský týždenník* (1925, January 1). Pact of Yugoslav Slovaks with the Radical Party, VIII (6), pp. 1–2. [In Slovak]
- Stráž na Sione* (1919, October). Boljevece, XXVII (9-10), pp. 22–24. [In Slovak]
- Szeberényi, L. Ž. (1934, June). Koloman Kiss (1859-1934). *Evanjelický hlásnik*, IV (6), pp. 17–18. [In Slovak]
- Vrbický, A. (1932, September 15). From Slovak national life in Yugoslavia. *Čechoslovák*, XII (7), pp. 214–216. [In Slovak]
- Zgúth, L. (1924, June). On the relationship between Serbs and Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, V (3), pp. 148–155. [In Slovak]
- Zgúth, L. (1927, June). To what extent did the Yugoslav Slovaks retain their mother tongue?. *Naše zahraničí*, VIII (2), pp. 58–60. [In Slovak]
- Zgúth, L. (1927, March). On the regulation of church relations of the Evangelical Church in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, VIII (1), pp. 2–6. [In Slovak]

Miroslav J. Kmeť

University Matej Bel

Faculty of Arts, Department of History

Centre for the Research of History and Culture of the Lower Land Slovaks

Banská Bystrica (Slovakia)

Serbian-Slovak relations in the context of the life of the Slovak minority in the newly formed Yugoslav state after 1918

Summary

88 |

The study deals with the development of Serbian-Slovak relations after 1918 in the context of the life of the Slovak minority in the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The starting point of the study is the historical situation after the end of World War I, which brought about fundamental political and social changes in Central and Southeastern Europe and created new conditions for the development of international relations and for the position of national minorities. The focus is on the Slovak community living mainly in the territory of Vojvodina, which after 1918 found itself in a new state and political environment. The study offers an analysis of its social, cultural and institutional life, as well as forms of preserving national identity through education, community life, cultural activities and religious institutions. At the same time, it points to the role of the Slovak minority as a mediator of contacts between the Yugoslav environment and the Czechoslovak state, especially in relation to Czechoslovakia.

The aim of the study was to point out the importance of the Slovak minority in the formation and development of Serbian-Slovak relations in the interwar period. Based on the analysis of contemporary sources and professional literature, the author points out that the Slovak community played an important role not only in preserving its own cultural identity, but also as a bridge between the two political and cultural spaces. The results of the research contribute to a deeper understanding of the position of the Slovak minority in the Yugoslav state and at the same time expand knowledge about the broader context of Serbian-Slovak relations in the first half of the 20th century.

Keywords: Slovak minority, Vojvodina, Serbian-Slovak relations, interwar period, national minorities, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Yugoslavia

Виктор М. Тимура^[1]

Словачка академија наука
Братислава (Словачка Република)

УДК 323.1(=16)
327::911.3(4=16)"18"
Прегледни научни рад
Примљен: 13.3.2026.
Прихваћен: 19.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-6566

Генерација „Свеславије“ и руски славјанофили

Сажетак: Проблематика сарадње између слованских народа није прошлост ни у данашње време. Њени почеци сежу у давну прошлост, у најмању руку у време Великоморавске државе. Одређени врхунац догодио се у 19. веку, посебно у вези са револуционарном 1848/49. годином, када се подигао револуционарна талас европских народа, нарочито словенских народа који су животарили угњетавани у Аустроугарској монархији. У овом процесу је било занимљиво да је импулс за узајамношћу и сарадњу међу слованским народима потекао из Словачке и проширио се на све слованске народе. Био је подстрек за словенофилство и у Русији, откуд су долазили код словачких и чешких представника не само по искуства, већ су им се у дивили и због слованског ентузијазма.

Кључне речи: узајамност, словенски-словенска, словјанофили, руски словјанофили словачки, штуртовци, генерације, Свеславија, чехословачко друштво, словански конгрес, препород, Русија, месијанизам, пангерманизам

Када је 1824. године изашла Коларова поема *Кћи Славије*, то није било пуко објављивање обичне збирке песама. Био је то емотиван и снажан апел упозорења Словенима на смртоносну опасност коју је Јан Колар освестио током својих студија на немачком универзитету у Јени 1817–1819. године. Пре свега, требало је да две чињенице послуже као подстицај за буђење свести о словенском уједињењу.

На првом месту талас немачког националистичког заноса – пангерманизма, који се појавио у Немачкој после Наполеонових ратова, усмерен не толико против покретача ратних катастрофа, колико традиционално, као и хиљадама година раније, против Словена. На светковинама у дворцу Вартбург, на којима је лично присуствовао, схватио је опасност која прети Словенима од немачке експанзивности,

---

[1] vtimura@chello.sk

надмености и агресивности. Био је то доживљај који га је потресао и довео до спознаје да словенски народи, изузев Руса, немају сопствену државу и да би морали да се тргну и уједине против ове претње.

Друга чињеница која је утицала на Колара биле су руине после насељавања словенских народа на немачкој територији. Пропутовао је североисточну Немачку пратећи трагове после насељавања Балтичких Словена, који су, разједињени и нејединствени, подлегли германској агресивности и експанзивности. Тако се родила идеја свесловенства и словенске узајамности.

Из подстицаја не можемо изоставити ни љубав Ј. Колара према Фредерики Шмитовој.

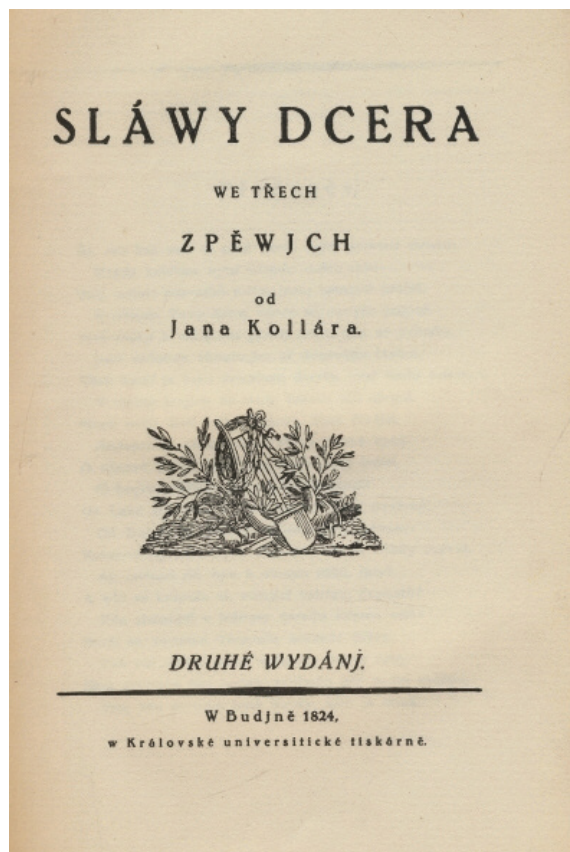
Идеју словенске узајамности у програмски облик разрадио је у трактату „О слованскеј узајамности међу племенима и наречјима словенским“ из 1836. године. Словенску узајамност формулисао је као „књижевну“, без захтева за политичко уједињење, већ само за културно зближавање и узајамност: предлагао је учење словенских језика, оснивање катедри за словенске језике, словенских књижара, књижевних часописа, размену књига, одржавање контаката и узајамну помоћ. Колар је заговарао заједнички словенски језик.

Јан Колар је био апостол словенске узајамности. Имао је представу о Словенима, о словенском суперетносу, али још увек није имао реалну слику о појединачним словенским народима и у суштини је балансирао између четири и осам словенских племена и језика.

Међу главне представнике генерације свесловенства убрајају се П. Ј. Шафарик, Јан Колар, Карол Кузмањи и Франтишек Палацки, који је

завршио гимназију у Тренчину (живео је код рођака Љ. Штура) и евангелички лицеј у Братислави. У тој генерацији били су и Самуел Рожнај, Јан Бенедикти Блахослав, Самуел Томашик и тзв. бранитељи С. Хојч, Љ. Шухајда, М. Куниш, а можда и К. Ј. Руми. Ф. Палацки и К. Кузмањи касније су прешли на националне позиције.

Коларов „Претпев *Кћи Славие*“ близак је на неким местима „Ламенту унижене мајке круне пољске“ Староволског и „Завету сина крунског“ К. П. Грабовског. Има ту и неких елемената повезаних са Јаном Павезом Вороницом. Није реч само о утицајима. Ј. Колар по природи свог дела инклинира пољском тренду са узвишеном визионарском величином народа и месијанизмом, али без радикалног католицизма и великопољског национализма. Зато је са много већом преданошћу био усмерен ка пансловенској идеји. Када говоримо о месијанизму Ј. Колара, треба поменути његов пансловенски карактер, а не издвајање неког (једног) словенског племена, као у случају Пољака. У томе је суштинска разлика. Његово дело има спонтани карактер са емоционалним жаром и представља гејзир надахнућа и уверења у исправност и праведност словенског питања, а када је реч о будућности Словена, са главном оријентацијом ка Русији (наде полагање у Русију опевао је у „Претпеву *Кћи Славие*“, као и у четрдесетак сонета *Кћи Славие*). Пангерманizmu је супротставио панславизам, и већ 1821. године предложио уједињење свих Словена и успостављање заједничког језика. Међутим, Коларов предлог о уједињењу Словена у један народ и један језик није био реалан. Наде у словенску будућност црпео је из филозофије Ј. Г. Хердера,

Насловна страна издања *Кћи Славије* из 1824, аутора Јана Колара

Фото: Wikipedia

који је као једини немачки мислилац 19. века сматрао да се Словени, њихов начин живота и култура, здраво развијају и предсказао им светлу будућност.

Следбеници словенске узајамности у Пољској били су Л. Ондрејкович, а посебно А. Мацјејовски, који су учили чешки да би могли да читају чешка дела у оригиналу. Уз њих се убрајају варшавски слависта Кухарски и Росцисевски,

присталица чешко-пољских веза и узајамности, између осталих (Kollár, 1954, str. 58) Пољаци су се међутим нашли у проблемима с Русијом и царским интересима. Зато су остали представници пољске интелигенције имали суздржанији став према словенству, што је проистицало и из интереса пољског племства, које је било под утицајем пољског месијанизма и великопољског национализма (Šafárik, 1963, str. 82 и сл.).

Пансловенска „књижевна“ узајамност била је теоријски израз тадашњих могућности у ситуацији у којој су се Словени у Аустроугарској монархији затекли као најприхватљивија форма словенства у постојећим друштвено-политичким приликама. Наглашавао је наводно „књижевну“ форму узајамности. У §3 списка „О књижевној узајамности...“ написао је да узајамност „не почива у политичком уједињењу Словена“. Био је свестан да би сваки покушај политичког уједињења у тадашњим друштвеним приликама довео до компликација чак и зарад постизања мало онога што је видео као реално могуће.

Треба, међутим, рећи да је „књижевна узајамност“ била само привидна, зато што би у да тој друштвеној ситуацији захтев за политичко уједињење значио изрицање сопствене смртносне пресуде. У његовом делу *Пројоведи и ѿвори II* из 1844. године јасно се види шта значи формулација књижевна словенска узајамност, пошто наводи да основа узајамности морају бити „узајамно поверење, племенит целонародни осећај, морална великодушност... треба да нас и у томе чини сложнима, ако нам случајно други народи и друге стране нанесу неку неправду и увреду... Кроз јединство свих, народ постаје сам у себи јак, слободан, весео, за странце озбиљан, пријатељима драг, противницима у време опасности страхан и непобедив... Ниједан народ није пропао захваљујући јединству; оно је многе мале и слабе народе учинило великим и славним... Непријатељ се усуђује само оно што зна да је изнутра распарчано, млитаво и труло... Национална неслога је национално самоубиство“ (Kollár, 1844, str. 441–446). Од књижевне узајамности овде више нема ни трага, већ је реч

о озбиљном политичком програму идеологије словенске узајамности.

Јан Колар није ниједно словенско племе уздизао изнад осталих, за разлику од пољских мислилаца, који су у неким случајевима настојали да разним образложењима свом племену припишу да је „изабран“ и „предодређен“ за водећу улогу у историји, а понекад не само у оквиру словенства. Код Јана Колара ове тенденције су се везивале само за словенски народ као целину, што је у великој мери била традиција домаћих тенденција. Ј. Колар је сматрао да је руско племе сила, моћ, која би могла да оствари словенску идеју јер је у то време то била једина словенска држава.

Павел Јозеф Шафарик имао је сасвим другачији поглед на Словене од Јана Колара. У *Историји словенској језика књижевности свих наречја* (1826, само две године након Коларове *Кћи Славије*), коју је објавио на немачком, прецизно је одредио територијалне и језичке границе свих словенских језика (није навео Украјинце, али помиње Русине, међутим без ближег одређења, као што је био случај код осталих словенских народа). Издвојио је 10 словенских језика и народа (укључујући језик Ободрита – Балтичких Венда), а међу њима и словачки језик, за који је навео 10 специфичних особина по којима се разликује од осталих словенских језика. Није се слагао са Коларом поводом успостављања заједничког словенског језика и уједињења словенских језика, нити са његовим поделом Словена на племена, али су, упркос томе, били блиски пријатељи и водили су преписку. Била је то за то време прва релативно прецизна анализа словенске целине – суперетноса подељеног на

народе. У *Словенским сѣаринама* (Праг 1837) изнео је и историју Словена потпуно другачије од пангерманских историчара, док је у *Словенском народопису* (1842) дао целовити приказ етнологије Словена, податке о словенским народима, њиховим насељима, језицима, етничким границама, култури и карактеру. Све то било је веома важно за разумевање значаја Словена у Европи. Реч је о критичком делу, у којем није било никаквих назнака национализма, већ је постојало очигледно настојање да се верно и истинито прикажу Словени и њихово место и значај за Европу.

П. Ј. Шафарик је био централна фигура те генерације у многим аспектима, на шта се код нас, посебно међу историчарима, из непознатих разлога пречесто заборавља. Вероватно зато што су почеци Словена, укључујући њихов долазак на наше просторе, датирали много пре 5. или 6. века н. е., што наши историчари и данас из непојмљивих разлога занемарују, позивајући се на пангерманске историјске изворе у којима се 5–6. век н. е. наводи као период нашег доласка на ове просторе.

(Напомена: У Немачкој су идеолошки мотивисани ставови о пореклу Словена оживели у време Трећег рајха у складу са фашистичком теоријом о чистој германској раси и са настојањем да се германски простор прошири на исток, на штету Словена. Словенску расу прогласили су инфериорном. Према овој теорији Авари су потиснули Словене у Европу. На основу тога су закључивали да Словени нису ни могли да дођу у Европу пре 5–6. века н. е. Ова теорија била је значајан инструмент за искључење Словена из европске историје заједно са настојањем да се

заборави богата словенска прошлост. Нажалост, ове тенденције ни данас нису део прошлости. Наши историчари се и даље држе таквог датирања доласка Словена на наша подручја.)

Шафарик је већ током студија у Јени значајну пажњу посвећивао лингвистици. Посебно су га занимали лингвистички радови В. Хумболдта. Упознао се и са основама филолошке компаратистике Ф. Бопа. Језик и његов карактер постали су значајни инструмент у борби за националне идеале и ослобођење у складу са идејом да су истински завичај и домовина налазе у језику. Према тадашњим схватањима, у језику су сачувани карактер и дух народа. Језик и његов карактер су управо стога у делима генерације свесловенства постали органски део словачко-словенског хуманизма и националне идеологије. Значајан допринос у том смислу дао је П. Ј. Шафарик у делу *Историја словенског језика и књижевности свих наречја* (словачко издање 1992). У овом делу одредио је основну линију у погледу словенских језика, њихову поделу – а тиме и поделу Словена, укључујући и словачки језик, што су прихватили не само словенски народи већ и цела културна Европа. Био је то разумљив одговор на настојања немачких лингвиста и историчара, али и дела наших евангелистичких мислилаца, који су чешки језик промовисали као књижевни језик у Словачкој. Чак ни П. Ј. Шафарик својом теоријом о самосталном словачком језику није променио њихово мишљење.

Одвајање од чешког језика словачког језика као засебног разбеснело је чешку интелигенцију. Прецизно је навео десет специфичних особина по којима се словачки језик разликује од чешког и осталих словенских језика (Šafárik, 1963,

str. 318–382, §§ 46–66). Директно је изразио потребу да се у Словачкој конституише „словачки књижевни језик који задовољава све праведне захтеве просветљених припадника народа, (јер) национални живот мора да произлази из матерњег језика“. Био је то одговор на један словенски језик Херкела и Ј. Колара на његова четири словенска племена, где се у чешко племе убрајало и словачко. Према П. Ј. Шафарику треба имати у виду да су Словаци „од Чеха и Мораваца, као и Пољака и Русина удаљени... Добро је испитати шта је заједничко скоро свим Словацима у изговору“. Три године касније писао је у писму Колару: „Ова половичност, ово петљање и вртење итд. нас неће никуда одвести...“ Када су му из Прага пребацивали што је у својој *Историји (Geschichte der slawischen Sprache und Literatur, 1826)* одвојио словачки језик од чешког језика, рекао је да ће у новом издању своје књиге отићи још даље. „Кукање о одвајању словачког дијалекта од чешког у мојој литератури заиста је неосновано! Не могу од тога одустати. Ићи ћу још даље у следећем издању.“ Позивао је зато и Ј. Колара да не одступи од теза поводом којих су постигли договор три године раније, тј, од правила – писати више на словачком. Удубљен у своје историјске и лингвистичке студије, П. Ј. Шафарик није престајао да размишља о словенским стварима. У Новом Саду 1826. године основана је Матица српска, прва од свих словенских матица: у јулу 1827. године писао је Колару да размишља и о Матици словачкој.

Шафариково одвајање словачког језика послужило је као подстицај и полазиште Љ. Штуру и његовим следбеницима (штуровцима). На *Историји словенској народа и књижевности*

свих наречја П. Ј. Шафарик је почео да ради већ у Јени (као и на *Словенским стијаринама*). Завршио их је тек током боравка у Новом Саду. У овом делу показао је енциклопедијско познавање чињеница (језика и историје) свих словенских народа и са невероватном прецизношћу поделио је језике према самосталним словенским етницитетима и насељеним територијама. Издвојио је и језик Полабских Словена (наводно је наомак Хановера пронашао остатке словенских Ободрита, који су и даље говорили свој језик иако је већ био контаминиран немачким језиком). Помињао је Русине, мада их није издвојио као самостални језик и народ. Као што није издвојио ни помену Украјинце и њихов језик.

Прецизним разграничењем језика словенских народа успоставио је теоријске предуслове за националне покрете словенских народа и усмерио њихову пажњу на развој сопственог етницитета – националног субјекта са својом историјом. То је био основни преокрет у настојањима протестантског дела наше интелигенције да се кодификује књижевни језик у Словачкој који је отворио врата ка уједињењу словачког националног покрета по питању кодификације књижевног језика са католичким делом интелигенције. По свом повратку са студија на универзитету у Халеу, а под утицајем бернолаковског песника Јана Холлог и Мартина Хамуљака, на све то се надовезао Људевит Штур. Рад П. Ј. Шафарика изашао је 1826. године, те се тешко може сумњати да Љ. Штур овај рад током студија није познавао, пошто је 1829. године на евангеличком лицеју у Братислави полазио од њега у својим *Историјским предавањима*, иако у њима није говорио о словачком језику (још увек је био заговорник чешког).

Када је наводио три главна дијалекта у Словачкој, П. Ј. Шафарик је као први навео „посебан словачки језик у жупама Туријец, Орава, Липтов, Зволен, Теков, Новоград, Пешта, Боршод, Гемер... у ком се налазе наведени (основни, В. Т.) знакови“ словачког језика. На тај начин припремио је пут Љ. Штуру, који је управо ова нарјечја узео за основу приликом стандардизације словачког језика. Љ. Штур је у књизи *Наука ѿвора словачкої* навео: „Најчистије и најлепше се словачки говори на самим Татрама, у њиховој најзатворенијој средини: у Липтову, Орави, Туријцу, горњем Тренчину, горњој Нитри, Зволену, Текову, Хонту, али и у великом делу Гемера...“ (исто, str. 168). Несумњиво је да је инспирација долазила од П. Ј. Шафарика, али заслугу за то имали су и Јан Холи и Мартин Хамуљак.

За врхунац народнопрепородне теоријске линије генерације свесловенства могу се сматрати рад П. Ј. Шафарика и његове *Словенске сѿтарине* (1837). У Јени су га заинтересовала предавања историчара Х. Лудена (с којим се није слагао по питању сврставања Словена међу Германе) и предавања Х. Ц. А. Еихтадта, код ког је ишао и на приватне часове. Усвајао је њихов метод приступа историјским чињеницама и правио белешке. На значај Шафарикових *Словенских сѿтарина* указује и чињеница да су, убрзо пошто су изашле, преведене и објављене у више европских словенских и несловенских земаља. Радови П. Ј. Шафарика осигурали су словенским народима равноправан положај међу осталим народима на начин против ког у свету, који размишља егзактно, није било озбиљнијих приговора, упркос томе што историчари у Немачкој и на Западу приликом писања европске историје нису узели

у обзир Шафарикове ставове, а њихов надмоћан или отворено непријатељски однос према Словенима није се променио ни дан-данас.

Мала Словачка, вековима одбацивана од стране историје, слаба и поробљена, постала је у 19. веку, заслугом словачке интелигенције, значајна сила словенског покрета, његових национално-просветитељских тежњи и сам центар где се формирала идеологија словенске узајамности, уз активно учешће осталих словенских народа. Године 1823. Ф. Палацки је прешао у Праг, а 1833. исто је учинио и П. Ј. Шафарик. С њима се у Праг делимично преместило и средиште словачког деловања, али је истовремено настало и средиште словачког покрета у Братислави. Године 1829. на евангеличком лицеју у Братислави настало је Чешко-словачко друштво, где су стасали следбеници Људовита Штура – штуровци, а од 1835. Љ. Штур је стајао на његовом челу. Врхунац ових догађаја представља Свесловенски конгрес 1848. године у Прагу и револуционарне године 1848–1849.

Значај Словачке и словачке интелигенције на развој ослободилачког покрета словенских народа потврђује и Алберт Пражак, који је написао да чешка национална традиција „понекад чак изненађује словачким, често пресудним и темељним доприносом“ (Pražák, 1948, str. 262).

Низ значајних личности чешког националног покрета: Ј. Добровски, Јан Колар, П. Ј. Шафарик, Ф. Палацки и др., како их наводе чешки аутори Т. Г. Масарик, А. Пражак, З. Неједли и други, потичу из Словачке било по пореклу, било по студијама. М. Мурко у *Расѿравама из области словачке филолоѿије* (Праг, 1937) нашироко је разматрао значај и заслуге П. Ј. Шафарика и

Ј. Колара за развој националног покрета и свесловенске узајамности за јужне Словене, Пољаке и Русе. Према њему, „семе свесловенске узајамности... засејао је Јан Колар као аутор *Кћи Славије* и својом расправом о тој теми, Шафарик *Народојисом и Сџаринама*“ (исто, str. 163 и 411).

Коларова *Кћи Славије*, наставља даље Мурко, „а посебно његов спис о словенској узајамности, који је већ у првом чешком издању преведен код Срба и Хрвата, постали су право јеванђеље Јужних Словена...“ Исто тако су деловале Шафарикове *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* (1826), *Словенске сџарине* и *Словенски народојис*, као и разни његови чланци о јужнословенској књижевности условљени његовим дугогодишњим боравком у Новом Саду (1819–1833) и сталним проучавањем јужнословенске новије књижевности, те је постхумно изашло његово дело *Geschichte der südslavischen Literatur*.

П. Ј. Шафарик је 1823–1824, а потом још 1829. и 1832. године, у својим писмима одвраћао Ј. Колара од његове намере да се пресели у Праг због лоших услова у граду, о чему је Ј. Колар озбиљно размишљао. П. Ј. Шафарик је Колару писао: „Не могу да се помирим са идејом да бисте могли да напустите домовину, да се привикнем и помирим са тим не могу.“ Још у мају 1832. пребацивао је Колару и одвраћао га од Прага. Међутим, након проблема који су задесили П. Ј. Шафарика у Новом Саду, и сам се у мају 1833. преселио у Праг, ослањајући се на пријатељство са Ф. Палацким које се касније окрњило. Имао је понуде да пређе на евангелички лицеј у Кежмарок, а потом и на евангелички лицеј у Братиславу, али су му нудили да предаје теологију, што га није

привлачило, па зато то није ни прихватио. Добио је и понуду из Немачке, где се оснивала катедра за славистику, али је посебно величанствену понуду добио са катедре славистике у Петрограду, чак и са солидним обезбеђењем. Али ни ту понуду да предаје на Катедри славистике у Петрограду није прихватио, јер ако је стање у Прагу сматрао лошим, стање у царској Русији оценио је као „катастрофално“. Још мање је размишљао о универзитету у Немачкој. Хтео је да остане близу словенских народа који су били у Аустроугарској монархији да би могао да им помаже у напорима за национално ослобођење.

Тридесетих година 19. века на руским универзитетима почеле су да се оснивају катедре за славистику; жедна науке и вођена љубављу према словенству, омладина која се припремала за те катедре, уз државне стипендије, разишла се по словенским земљама да заврши припреме. Сваког од њих је привлачио Праг, где су живели П. Ј. Шафарик и водеће личности чешког препорода (одакле су долазили и у Братиславу, где су били активни штуровци). Године 1837. већ су изашле и Шафарикове *Словенске сџарине*. Бођански, В. Григорович, Прајс, Срезневски, Погодин, стубови славистике на руским универзитетима, имали су П. Ј. Шафарика као своју академију.

Словенске сџарине још нису ни изашле, а Михаил П. Погодин, професор на Московском универзитету, већ је упозоравао младо поколење руских научника на П. Ј. Шафарика и његово дело. Потражио га је у Прагу већ у августу 1835. и у писму из Прага писао је кући: „Шафарик се доселио овамо пре две године, завршава своју древну историју Словена (*Словенске сџарине*), на којој ради већ неколико година; ово дело је

недостајало у европској књижевности: немачки писци, који се баве свим језицима света, живим и мртвим, хебрејским и санскритским, кинеским и коптским, имају и даље неки необјашњив отпор према словенском и штампају о овом светском језику оно што је срамота читати. Некако не могу да схвате да општа историја не може бити без словенске и да, према томе, сва њихова дела у овој области имају само релативну вредност. Шафариково дело учиниће одлучујућу реформу у историји и поставити чврсте основе свим специјалним историјама словенских народа... Шафарик је без икакве сумње први међу словенским филолозима.“

Погодин је о разговорима са П. Ј. Шафариком написао: „Спасити језик у устима народа – наш је циљ... Ми не треба да бринемо ни о чему другом. То није наша ствар. Нека буде по вољи Божјој. Шафарик је преда мном почео да развија историјат судбина словенских, прошлих и садашњих; његово излагање текло је мирно, узвишеним током. Признање вредности сопственог народа, жарка љубав према њему, вера о његову велику судбину, нека врста светог стрпљења које не допушта ни јадиковке ни гунђање, вера у Промисао – то је оно чиме је била прожета свака његова реч. Јасно сам видео разлику између ватреног, енергичног младића, који мисли само о сутрашњици, и искусног човека који рачуна на векове; јасно сам видео разлику између увреженог уверења, зрелог плода дугог размишљања и тренутног напада; схватио сам шта значи зависити од тренутка и владати временом. Какав узвишен говор! Шафарик није поменуо ниједно име, ниједну личност; само племена, народи су га занимали. Готово да није

примећивао свакодневне догађаје и говорио је о вековним последицама. Какав племенит спокој! Уверење у узвишеност ствари, у значај свог позива одражавало се на његовом лицу, чуло се у тоновима његовог гласа. Слушао сам великог човека не усуђујући се да удахнем, плашећи се да изговорим иједну реч, гледао сам га са побожношћу. Чинило ми се да слушавам глас с оне стране, да преда мном стоји човек из апостолских времена.“

Како је могуће да постоји такав човек, питао је сам себе Погодин, те објашњавао је овако: „Тешко је замислити толику љубав према народу и једнако учешће у судбини свих различитих племена. Биле су потребне посебне околности да се развије таква појава. Било је потребно прво живети поред Турака, затим под аустријском влашћу, упознати се са Пољацима, сукобљавати се са Мађарима, да би на крају схватио у душу све словенске елементе, постао као представник целокупног словенског народа, да га боле ране тог народа, да се радује његовим радостима, да чува његове наде.“

Руски славенофили су се дивили П. Ј. Шафарику не схватајући како је могуће да је написао таква дела у тако тешким прашким материјалним условима. Грановски, такође професор Московског универзитета, који је посетио Шафарика у Прагу 1838. године, написао је: „Не знам чему се више чудити код Шафарика, његовој великој учености или његовом великом карактеру. Он није само обичан сиромашан човек, већ у дословном смислу не зна данас шта ће јести сутра. Ми се дивимо одрицању с којим се Немци предају науци, али код Шафарика је то још чудније јер га, поред сиромаштва, притискају и

хиљаде других околности којих у Немачкој нема. А ипак је он спокојан и постојан.“

Погодин и Грановски су већ били код Шафарика као универзитетски професори. Бођански је дошао у Праг (1838. године и са Срезневским, одакле је отишао у Братиславу; Срезневски је посетио Братиславу по повратку Љ. Штура из Немачке и задржао се у Братислави три месеца и тада посетио Ј. Холога) и припремајући се за словенску катедру написао је Погодину: „Шафарик је за мене цела академија... цела библиотека, жива енциклопедија целокупног знања о Словенима. Сваког дана имам прилику да то уочим, а када помислим шта је све то коштало у тако окрутним околностима, недостатку и препрекама, зачудим се“ (цитати руских славенофила према: Škultéty, 1928).

У овом контексту не могу се заобићи одједи идеологије словенске узајамности (свесловенства) у Русији у другој половини 19. века (после револуционарних година 1848–1849). Тиме се мисли, пре свега, на дело Н. Ј. Даниловског *Русија и Европа*. Русија је у другој половини 19. века била у ситуацији да је већи део руске интелигенције запао у нихилизам сумњајући у смисао историјског постојања Русије. Још горе је било што је таквим схватањима подлегао значајан део руске интелигенције, која је морала да буде пример свесног историјског живота народа и да га свесрдно чува. Том тренду подлегао је и познати руски филозоф В. С. Соловјов. Најпре је признавао три светске силе: муслимански исток, западну цивилизацију – које су по њему упале у „мртво“ јединство, себичност и анархију. Живот је требало обновити „краљевством треће силе“, чији носилац могу, према Соловјову, бити само

„Словени и руски народ“. Међутим у каснијим годинама прешао је на сасвим другу позицију, према којој „улога Русије почива у способности националног саможртвовања“. Напустио је славенофиле и придружио се осталим „западњацима“, о чему сведочи његово дело *Русија и универзална црква*.

По изласку дела *Русија и Европа* Даниловског, В. С. Соловјов прогласио га је „застрашујућом теоријом“, што је био став сличан оном делу руске интелигенције које је обузело обожавање западне културе и образованости и дело Даниловског прогласило „страшилом панславизма“ преузетим из националних покрета словенских народа Аустроугарске и Запада. Био је то веома опасан тренд у Русији. Ове тенденције великог дела руске интелигенције нису се промениле ни после победничког Руско-турског рата (април 1877. – март 1878), у ком је дошло до ослобођења словенских народа од турског ропства (Бугарска, Румунија, Србија, Црна Гора).

Данилевски је реаговао на Соловјова. Није се слагао са његовим мишљењем „да у интересу постизања ’универзалне’ улоге – стварања светског друштва треба жртвовати словенски (руски) културни и историјски тип“. Данилевски је претпостављао „да ће у будућности непријатељство према Словенима нестати, али не пре него што се Запад увери у непоразивост светске силе на Истоку, коју ће представљати Свесловенски савез. Према Данилевском, пансловенска унија је неопходна као гаранција очувања светске равнотеже“, без угрожавања околног света (Danilovský, 2022, str. 8–9). У наведеном делу налази се низ мисли занимљивих и за данашње време, али њих сада не треба овде шире

тумачити. Са својим схватањима о словенству Данилевски није био усамљен у Русији. Могли бисмо да уз њега набројимо читав низ других личности 19. века. Поменимо барем оне који су му били блиски по ставовима: Л. Н. Толстоја (дописивали су се, а Толстој је и посетио Да-

нилевског), С. Пушкина (песма „Клеветницима Русије“), Н. Н. Страхова – написао је биографију Данилевског, Ф. М. Достојевског и његове пророчке мисли о Словенима и односу Запада према њима, а такође треба убројати и Ј. Н. Бестужева-Рјумина.

References/Литература

- Danilevsky, N. J. (2022) *Russia and Europe*. Nitra: Nitrava. [In Slovak]
- Kollár, J. (1954). *About literary reciprocity*. Bratislava: Slovenská akadémia vied. [In Slovak]
- Kollár, J. (1844). *Sermons and speeches II*. Budin: Tiskem Jana Gyuriana a Martina Bagó. [In Slovak]
- Pražák, A. (1948). *Czech Revival*. Praha, E. Beaufort. [In Czech]
- Šafárik, P. J. (1963). *History of the Slavic language*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. [In Slovak]
- Šafárik, P. J. (1992) *History of the Slavic language and literature of all dialects*. Košice: Timura, V. (2023). *Generations of revival*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov. [In Slovak] Východoslovenské vydavateľstvo. [In Slovak]
- Škultéty, J. (1928) *About Slovaks*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]

Viktor M. Timura

Slovak Academy of Sciences
Bratislava (Slovak Republic)

The generation of Pan-Slavism and Russian Slavophiles

Summary

100 |

The issue of cooperation between Slavic peoples remains relevant to this day. Its beginnings reach way into the past, at the very least to the period of the Great Moravian state. A certain peak happened in the 19th century, particularly in connection with the revolutionary years of 1848-1849, when a wave of revolution swept across European nations, especially the Slavic peoples who endured oppression within Austro-Hungarian Monarchy. In this process, it is noteworthy that the impulse for mutuality and cooperation among the Slavic peoples originated in Slovakia and subsequently spread to all Slavic nations. It served as a stimulus for Slavophilism in Russia as well, from where individuals came to Slovak and Czech representatives not only to gain experience, but also to admire them for their Slavic enthusiasm.

Keywords: reciprocity, Slavic, Slavophiles, Russian Slavophiles, Slovak Štúrovci, generations, Pan-Slavism, Czechoslovak society, Slavic Congress, national revival, Russia, messianism, Pan-Germanism

Јулијус Ј. Ломенчик^[1]

Словачки институт за књижевност Матице словачке
Универзитет „Матеј Бел“
Банска Бистрица (Словачка Република)

УДК 821.162.4.09-141 Кузмањи К.
Оригинални научни рад
Примљен: 13.3.2026.
Прихваћен: 15.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-65663

Кузмањијева химнична песма „Слава племенитима“ (скице за интерпретацију)

Сажетак: Циљ чланка је да посредством интерпретативних скица открије хуманистичку семантику Кузмањијеве химничке песме „Слава племенитим“ која са филозофског становишта представља класичан пример Хегелове дијалектичке тријаде. У закључку се указује на актуелну идејну поруку ове песме (данас представљене под насловом „Ко за истину изгара“) у промовисању истине, слободе и једнакости.

Кључне речи: књижевност, Карол Кузмањи, химничка песма, интерпретација, дијалектика.

Основни принципи поетике романтичарске лирике утемељени су првенствено на јаким осећањима и емоцијама, што се, сем кроз друге жанровске форме, уметнички учинковито може изразити химничком песмом. Химничка песма узвишеним речима уздиже општељудске вредности које се испољавају као добро, племенитост и лепота, као израз духовног живота појединца, народа, па и целокупног човечанства. Овај вид славословне лирике обликује природа песникове душе, која осећајно реагује на стварност која је окружује. У словачкој романтичарској књижевности најпознатије химничке песме,

односно текстове песама, написали су Самуел Томашик „Хеј, Словени“ (1838, у словакизованој верзији „Хеј, Словаци“), Јанко Матушка „Над Татром сева“ (1844) и Карол Кузмањи „Слава племенитима“ (1848).

У неколико интерпретативних скица покушаћемо да објаснимо поетику химне на примеру текста Кузмањијеве химничке песме. Корени овог жанра сежу у антику, а у хришћанству химна је постала део верских обреда као слављење Бога и светаца. Кузмањијева химна се такође заснива на томе, мада је њен садржај световни. Химнички патос се код овог песника јавља тек

---

[1] julius.lomencik@matica.sk, <https://orcid.org/0000-0002-6146-6387>

у другом периоду његовог стваралаштва – у духовним песмама којима је прокламовао врлину утемељену на вери, љубави и нади. У религији је видео спознају моралног добра, истине и лепоте (Kuzmány, 1836, str. 64–66), што је у ширем смислу идентично с одређењем човека и хуманошћу. У студији, теоријској расправи О лепоти, Кузмањи је сачинио нацрт романтичарске естетике тако што је уметности одредио функцију буђења дубљих осећања људскости (Hronka, 1836, str. 61–71). У томе је полазио од естетике Георга Вилхелма Фридриха Хегела (1770–1831): „Јер лепота уметности је настала и изнова се рађа у духу, а што се дух и његова дела налазе више од природе и њених појава, то је уметничко лепо више од лепоте природе. Са формалног аспекта чак и зла помисао, која било када може човеку да прође кроз главу, достојнија је од иједног дела природе; јер у таквој мисли је вазда присутна духовност и слобода... Међутим виши моменат духа и његова уметничка лепота у односу према природи није релативна; наиме, само је дух истински, унутрашње свеобухватан, тако да је све лепо заиста тек у оној мери лепо, у којој учествује у овом вишем и уколико га то више обликује. У том смислу лепо се у природи јавља само као одраз лепоте

која припада духу, као несавршен, незавршен облик, као начин који је својом суштином обухваћен у самом духу“ (Hegel, 1968, str. 10). Кузмањи је поимање људског духа преузео од једног од филозофских твораца романтизма, али је ово схватање проширио за етичку димензију човека као друштвеног бића које се остварује у националном колективу. У служби народа најпре обраћа пажњу на Бога, да би се у том делу ојачао и истовремено уверио у значај рада који ће бити тек испуњење божје воље. Из те вере настала је песма-химна „Слава племенитима“ која Кузмањијевој личности додаје нову црту, а то је способност емоционалног реаговања на догађаје који се тичу конституисања народа. Тиме је песништву одредио јасан смер – помагати народу у образовању, култури материјалној и духовној – што потврђује изреком „служити народу свом је целокупно моје умеће“.

Иако је песма „Слава племенитима“ објављена^[2] уочи револуције 1848/1849, у њој није реч о агитовању у стиховима као реакцији на мартовску револуцију, већ о хуманистичкој рефлексiji са коренима можда чак и хуситским – „изгорети у име истине“. Према Павлу Вонгреју, Кузмањи је овај кључни лајтмотив песме „нашао још током студентских дана у Немачкој,

[2] Песму није објавио засебно – објављена је као део чланка у ком је представио дотадашње активности Удружења, укључујући имена бистричких функционера. Циљ чланка био је да побуди шири одјек на друштвене активности, на шта позива читаоце у закључку: „Помозимо једни другима мушки, оштро, храбро – и Бог ће нам помоћи. Нека се багра љути. Тако је било, тако јесте и тако ће бити у свету. Несумњиво, баш тако мора бити. Једино жртва може донети славу, па чак и круна од трња је круна. Слава племенитим.“ Текст је објављен 4. априла, нешто мање од три недеље након Пештанске револуције и око две недеље након што се вест о револуцији проширила у Банској Бистрици (Kuzmány, 1848, str. 734). Звездицом после текста, аутор додаје референцу: „Може се певати као немачка 'Freiheit, die ich meine'. Али бисмо желели да неко из наше земље компоује оригиналну мелодију и пошаље нам је.“ Немачка песма Макса Шенкендорфова „Freiheit, die ich meine“ је студентска песма из Вартбуршке светковине 1817. године поводом 300. годишњице Лутерове реформације.

Јулијус Ј. Ломенчик

Кузмањијева химнична песма „Слава племенитима“
(скице за интерпретацију)

Фото: Freepik

када је дошао до текста писма учитеља Јана Хуса из Костнице, који му је и раније послужио као инспирација за роман *Лагислав* (Vongrej, 2002, str. 32). Према његовом првом рукопису, песма је написана већ 1846. под насловом „Слава храбрости“ (Нићкова, Hmel, 2014, str. 12–13). Песма је требало да буде врхунац ауторовог апела и позива читавом словачком друштву да истина и племенитост остану највише вредности упркос бројним историјским неповољним околностима и великим жртвама. Песма је израз универзалних људских идеја демократије, које је тако посебно и прецизно изразила крилатица велике Француске револуције (1789) „Liberté, égalité,

fraternité“ (Слобода, једнакост, братство). Недуго затим постала је химничка песма под насловом „Ко за истину изгара“.

Песма представља дубоку хуманистичку рефлексију и њени корени сежу можда чак до хуситског слогана „изгорети у име истине“. Можда је управо захваљујући томе њен први стих „Ко за истину изгара у светој жртви“ и даље присутан усред различитих политичких преокрета не само у словачкој поезији већ и у целокупном словачком националном животу – као слоган, као сигнал, али и као својеврсна химна. Остали стихови постали су такође алфа и омега позитивних животних активности.

Шеснаест стихова у четири строфе Кузмањијеве песме ушло је у словачку културну свест у духу времена које је у поезију унело „пролећну свежу ноту“ засновану на већ новом кодификованом словачком језику Људевита Штура. Прикључивши се стандардизованом словачком језику, Кузмањијева песма добила је природан израз, чиме је постала разумљива. Њен аутор јединственим поетским апелом позива све да живот проживе као слављење истине, правде и праведности. За изражавање ове ванвременске песничке поруке Кузмањи је пронашао инспирацију у немачкој класичној филозофији од Канта до Хегела, коју је усвојио током студија у Немачкој. На њега је највише утицао професор Јакоб Фридрих Фрајс (1773–1843), који је наглашавао значај непосредних духовних врлина, повезаних са унутрашњом естетско-емотивном диспозицијом. На основу тога Карол Кузмањи је учврстио сопствене филозофске ставове, у којима је, не само под наведеним утицајем већ и из унутрашњим побуда и суштствене личне потребе, инклинирао ка етичким и естетским вредностима како у животу човека, тако и целокупног народа. Те вредности преточио је у песму „Слава племенитима“ у форми љубави према ближњем, према човечанству уопште, и као трагање за истином уз емотивно певање о њеној лепоти. Кузмањи је сматрао да је емотивна и морална страна људског живота важан предуслов јединства духовног живота и јамство комплексне спознаје, како је учио професор Фрајс, насупрот Канту и Хегелу, и како је уосталом наглашавала и романтичарска књижевност. Из тог схватања проистекла је Кузмањијева оријентација ка истраживању бити осећања као спознајне спо-

собности и уметности као средства за схватање оних аспеката стварности који врше естетску функцију. Кузмањијеви химнички стихови примарно акцентују универзалну људску борбу за вредности попут једнакости, слободе и братства. Четрдесетих година 19. века на простору под Татрама подигао се револуционарни покрет за њихово остварење у друштвеном животу. Управо тај револуционарни покрет инспирисао је Карола Кузмањија да напише стихове којима је пре свега хтео да подстакне младу штуровску генерацију на праведну борбу за успостављање општељудских вредности. Зато се израз „Ко за истину изгара“ (касније је ушао у свест људи као наслов песме) није схватао као самопожртвованост у борби, већ као примарно „изгарање“ за племените идеале. То је значило позив на демократску полемику и спор око постизања истине чак и по цену жртве. Појам „света жртва“ овде је заправо синоним за љубав која има шансу да победи силе зла и мржње. Ови мотиви учвршћују Кузмањија на позицији романтизма. Реч је о лирском изражавању тежњи, воље и одлучности да се на дневни ред ставе вредности истине, слободе и правде – и у словачком контексту.

Песма-химна са узвишеним идејама лепоте, добра, племенитости усред револуционарних догађаја тадашњег друштва уливала је свим храбрим устаницима ентузијазам и храброст. Истовремено је у име револуционарних идеала одбацивала приземност и равнодушност које се огледају у нискости, слабости и понижењу. Кузмањијева поезија одзвањала је не само као химничка ода човечанству већ је израсла и у узвик огорчења и упозорења.

За разлику од других песама из времена романтизма, у поменутој Кузмањијевој песми нема конкретног лирског јунака. Понављањем питања „ко“ аутор се обраћа било коме – адресат његовог апела је анониман. Заправо мисли на сваког ко деловањем уздиже хуманост из ропства, ко пази да не залута на погрешан пут, већ хоће да постане творац сопствене судбине. У песничким сликама шифриране су типичне особине романтичарског јунака и могу се „ишчитати“ у целом лирском контексту песме. Аутор је одлучио да идеалног јунака слави песмом, што наглашава понављањем уводне фразе „њему моја песма славом зазвони“ у завршном стиху сваке строфе.

Кузмањијева песма није тек необавезна игра речима, није ни потрага за необичним изразима и сликама, већ је лирска рефлексивна слика која користи речник вишег стила у намери да покрене примаоца, да га освоји и утиче на њега. Емотивним песничким сликама са снажним етичким акцентом, аутор се обраћа својим савременицима и утицао на њихово мишљење, али и деловање. Снагу идеје изградио је на класичној тријадној структури заснованој на Хегеловој дијалектичкој шеми – теза, антитеза и синтеза. Хегел је тај образац извео из саме историје, када је открио ток „светског духа“ кроз историју. Међутим Хегеловска дијалектика се не мора применити само на историју. У свакој расправи или објашњавању, ми заправо размишљамо дијалектички.

Утицај хегеловске дијалектике видљив је већ у првој строфи Кузмањијеве песме „Слава племенитима“. Реч је о класичном примеру дијалектичке тријаде, која има своју рационалну логику: први стих „Ко за истину изгара у светој жртви“ представља жртву – смрт (теза). Насупрот томе,

други стих „ко за људства права живот посвети“ је контраст – живот (антитеза). Трећи стих „ко над неправдом сиротих сузу пусти“ је песничка (емотивна) допуна антитезе, а четврти стих је поетски, али и филозофски и руши претходну напетост (синтеза), а истовремено чини полазиште за нови троделни мисаони низ. Строфа је логичан завршетак следећих стихова и практично је цела обавијена у апстрактно рухо – реч је о општељудском нивоу. Звучи као слављење свих храбрих бораца који су у одбрани људских права устали против зла.

Друга строфа представља дијалектичко смењивање апстрактног и конкретног. Први стих „Када загрме топови, орао замахне“ означава конкретан смрт. Слика орла овде не представља симбол слободе и неспутаности, као што је типично за штуровску поезију, већ представља симбол Хабзбуршке монархије. Синтагма „ораво замахне“ наговештава конкретне околности тог времена уочи револуције. У следећем стиху са уопштеним значењем „за слободу милу крв ко пролије“ сем кључне речи у првој строфи – истина – Кузмањи истиче као идеал (достојан жртве) – и слободу. Са борбом за слободу непосредно је повезан и трећи стих са конкретним значењем шифрованим у изразу „ватрени змај“. Кузмањи је захватио мотиве словачких народних бајки, где је један од представника зла био ватрени змај. Други део стиха „ко домовину покрије“ звучи као апел за спас од надирућег зла. Поново се не обраћа „бајколиком“ јунаку који би херојским чином рашчарао „уклету земљу“. У свом тадашњем историјском положају словачки народ је био несамосталан и без сопствене територије, што је био типичан романтички мотив спасава-

ња и ослобађања народа из вековног ропства. Свим спасиоцима у знак победе песник пева „песму“ која „славом зазвони“. Кузмањијева жеља за слободом представља романтички став песника који пева у славу имагинарног јунака који ће истргнути човека из канџи „ватреног змаја“.

У трећој строфи у ауторов фокус долазе појмови узајамност и заједништво у праведном боју за универзалне људске вредности. Уз истину и слободу логично се убраја братство које је важна етичка димензија племените борбе за истину, добро и правду.

106 |

У последњој строфи песник је све мотиве преточио у контрастну слику неба и пакла: „[...] небеса открио“, „[...] пакао спалио“. Библијски мотив на основу овог контраста неба и пакла постаје плодно тло за аргументацију код значењских антонима неправда—правда, истина—лаж, добро—зло и сл. Племените људске врлине песник доводи у везу са небом, док је све нељудско повезано с паклом. У контрадикторном вредновању небеског света и света пакла Кузмањи показује склоност ка Коларовим последњим двема песмама из *Кћи Славије* (1824) – „Лета“ и „Ахерон“. Вођен чврстом вером у Бога у одбрани истине, слободе и братства, позива се на апсолутно поштовање божјих закона. Тиме се допуњује четврта вредност – једнакост свих пред Богом. У Кузмањијевом схватању Бог небесима награди праведност и племенитост људи. Човек се са поверењем може уздати у ту вечну сигурност.

У песми се иза романтичке узвишености, утемељене на рационалној логици, у потпуности скривају слогани револуционарних промена прве половине 19. века – истина, слобода, братство и једнакост. То је у модерној историји Европе

означавало почетак дуге борбе за спровођење идеала хуманости и демократије. У песниковој сликовности скривена је реалност тадашњег времена, али са типичним романтичарским ставом. У њему се огледа „споменик прошлости, основа будућности“ и истовремено „романтичарска искра“ његове поезије. Напослетку Кузмањијева песма постала је један од првих словачких поетских израза романтизма. Томе у прилог говори и намерно напуштање метрике, пошто по ауторовом мишљењу такве химничке песме напосто нису намењене целом народу, већ само одређеној групи која је стасала у ненародним школама. Метрика је са својом строгошћу била у супротности са замишљеном друштвеном функцијом песме, која се могла постићи само кроз природан и општеразумљив песнички израз. Свој наум постигао је не само богатом сликовношћу већ и ефикасним стилским средствима и јасном композицијом. Употребљив је средства слична дикцији старозаветних пророка, који црпе из најдубљих кутака осећајног и често узбурканог срца. Да би побудио интересовање адресата, скоро у сваком стиху поставља реторичко питање, које уједно наговештава претпостављени одговор. Сем чула, подстиче ум и дух. Садржај исказа појачава у рефренској строфи употребом анафоре, а од обликотворних средстава и сугестивну звучну слику. Преферирањем тамних фонема дочарава као да речи извиру увек из дубине, као да до читаоца из далеких црних облака допире тупи глас грома. Зато песма „Ко за истину изгара“ дан-данас има способност да подигне свечано расположење и делује не само на чула него и на ум, чиме дубоко продире у живот, без обзира на време и простор.

References/Литература

- Demmel, J. (2020). *Who is burning for the truth? Karol Kuzmány and the Hungarian and Slovak elite of the Zvolen See before 1848*. In: A. Kurhajcová, P. Račko (eds). *Karol Kuzmány. Proceedings of the international scientific conference of the same name published on the occasion of the 160th anniversary of his election as superintendent*. (pp. 108-119). Banská Bystrica: Stredoslovenské múzeum [In Slovak]
- Gaardeir, J. (1995). *Sophie's World*. Bratislava: SOFA. [In Slovak]
- Harpáň, M. (1994). *Theory of literature*. Bratislava: ESA [In Slovak]
- Hegel, G. W. F. (1968). *Aesthetics*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry. [In Slovak]
- Hronka, Podtatra Entertainment. (1836). Magazine of beautiful and useful reading, edited by Karel Kuzmány. No I, Vol. III. In: B. Bystrica, Letters of Filip Machold, pp. 61-77. [In Slovak]
- Hučková, D., Chmel, R. (eds.) (2014). Dictionary of works of Slovak literature of the 19th century, pp. 12-13. Bratislava: Kalligram- Institute of Slovak Literature SAV. [In Slovak]
- Kuzmány, K. (1836). *About beauty*. Hronka, Podtatranská Zábavnice. *A magazine of beautiful and useful reading; wedenjm Karel Kuzmány*. B. Bystrica: Filipp Machold (pp. 61-77). [In Slovak]
- Kuzmány, K. (1848). *Slovak life* (Spolok všeobecnej vzdelanosti v B. Bystrici). In: *Orol Tatránski*, III, č. 92, s. 734. [In Slovak]
- Rosenbaum, K. and Vongrej, P. (eds.) (1967). *Karol Kuzmány 1806-1866*. Proceedings of the scientific conference of the Slovak Academy of Sciences and the Slovak Academy of Sciences on May 18 and 19, 1966, SAS Martin: Matica slovenská.
- Vongrej, P. (2002). *Who burns for truth. The phenomenon Karol Kuzmány*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]

Július J. Lomenčík

Slovak Institute of Literature of Slovak Matica

University "Matej Bel"

Banská Bystrica (Slovak Republic)

Kuzmany's hymn "Glory to the Noble" (Sketches for interpretation)

Summary

108 | The aim of this article is to use interpretative sketches to discover the humanistic semantics of Kuzmany's hymn "Glory to the Noble" which is, from the philosophical perspective, a classic example of Hegel's dialectic triad. The conclusion points to the still valid ideological message of this hymn (today known under the title "Who Burns for Truth") in the promotion of truth, freedom and equality.

Keywords: literature, Karol Kuzmány, hymn, interpretation, dialectic

Милица Ј. Склабински^[1]

Матица словачка
директорка Музеја за расељене Словаке
Братислава (Република Словачка)

УДК 78(=162.4)(497.113)
Прегледни рад
Примљен: 6.3.2026.
Прихваћен: 8.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-65516

Српско-словачке везе у домену музикологије кроз призму музиколошких конференција „Словачка музика у Војводини“

Сажетак: Рад је посвећен презентацији научноистраживачких конференција под називом „Словачка музика у Војводини“, које се одржавају од 2005. године у Новом Саду, односно српско-словачким везама у области музикологије које су документоване у зборницима радова са истоимене конференције. Рад мапира два главна правца. Први се односи на културна прожимања и утицаје на очување и унапређење изворних народних песама Словака у Војводини. Други део представља занимљиве чињенице везане за деловање словачких музичких композитора у Србији. Међу најважније резултате убрајамо допринос музиколошких конференција током двадесет година њиховог трајања и потребу за наставком ових активности у наредном периоду, јер и ова студија показује да словачко-српске везе у области музикологије за сада нису довољно истражене.

Кључне речи: словачка музика у Војводини, словачке народне песме, Микулаш Шнајдер-Трнавски, Вилијам Фигуш-Бистри, Мартин Кмећ.

Увод

Музика испуњава низ функција у животу појединца, заједнице или народа у оквиру њене перцепције, аперцепције и рецепције. Уз естет-

ско схватање које је засновано на доживљају и властитом односу према естетској вредности музичког дела, за наш рад биће сигнификантне функције музике које се односе на колективне идентитете и културолошка прожимања.

---

[1] sklabinska@gmail.com

Иако су се њени облици и форме мењали кроз време и географске ширине, што само по себи доноси бесконачан број музичких наратива и интерпретација, тежња аутора је да обухвати оне чињенице и форме, које повезују српску и словачку музичку традицију и културу. Наиме, у раду представљамо резултате појединих музиколошких истраживања у заједници војвођанских Словака, а окосницу рада чини стручна анализа укупно двадесет музиколошких конференција које су се одржавале у Новом Саду у периоду 2005–2024. године.

110 |

Музиколошке конференције под називом „Словачка музика у Војводини“ основане су са циљем истраживања недовољно или готово нимало истражених и документованих тема, те да допринесу стварању новог квалитета у културном животу Словака у Србији. Музиколошке конференције одржавале су се сваке године, а међу конкретне, опипљиве резултате сврстава се следећи биланс: конференција је током 20 година окупила укупно 104 аутора, који су написали 164 научна, стручна, истраживачка, документациона и публицистичка рада. Уз ауторе из Србије, своје студије објављивали су аутори из Словачке, Чешке, Мађарске, Румуније и Хрватске. Зборници са конференција објављивани су на словачком језику (као и на српском језику, када су њихови аутори излагали на српском језику), са сажецима на словачком и српском језику. Данас зборници, као непосредни резултати ових конференција, представљају често цитиране изворе научноистраживачких радова на разне културолошке теме. Конференције и зборници су од 2006. године постали тематски, те су њихови

активни учесници обрадили следеће теме: „Питања документације народног стваралаштва Словака у Војводини“ (2006), „Истраживања традиционалне музике војвођанских Словака“ (2007), „Словачки музичко-фолклорни фестивали – садашњост и будућност“ (2008), „60 година словачког музичког стваралаштва у Новосадском радију“ (2009), „Иновативне методе у музичкој педагогији“ (2010), „Хорско певање војвођанских Словака“ (2011), „Црквена музика војвођанских Словака“ (2012), „Словачка војвођанска музика и њена видљивост у Словачкој“ (2013), „Музичка уметност у људском животу“ (2014), „Драматургија и менаџмент музичких догађаја“ (2015), „Живот и дело Мартина Кмећа“ (2016), „Словачки музички композитори који су деловали у Војводини“ (2017), „Допринос Јураја Ферика Ст. и Јураја Ферика Мл. музичком животу војвођанских Словака“ (2018), „Истраживање, документација и презентација музике војвођанских Словака“ (2019), „Јубилеји у области музике и актуелна питања из музичког живота војвођанских Словака“ (2020), „Живот и дело Кветославе (Чањи) Бенкове“ (2021), „Збирке словачких народних песама са тзв. Доње земље“ (2022), „Петровачким музичким педагозима и диригентима Ани Медвеђовој Ст. и Марјени Станковић Кривак поводом животних јубилеја“ (2023) и „Извођачи вокалне и инструменталне озбиљне музике из заједнице војвођанских Словака“ (2024). Поред бројних личности из света музикологије, подршку овом подухвату пружиле су различите институције, као што су Музиколошки институт Словачке академије наука (Ústav hudobnej vedy SAV), Литерарно-музички

Милина Ј. Склабински

Српско-словачке везе у домену музикологије
кроз призму музиколошких конференција
„Словачка музика у Војводини“

Зборници радова са музиколошких конференција

Фото: Завод за културу војвођанских Словака

музеј Словачке народне библиотеке, Народни просветни центар из Братиславе, Катедра за естетику Универзитета Коменског из Братиславе, као и бројне институције и академска заједница у Србији.

Дозволићу себи да као иницијатор конференција и аутор бројних прилога о музичком животу војвођанских Словака изразим уверење да су конференције веома позитивно утицале не само на друштвену рефлексију у датом тренутку него и на бројна културно-уметничка друштва и организације које негују словачку музичку традицију у Србији. Завод за културу војвођанских Словака који је улогу организатора преузео још у години свог оснивања (2008), а пре тога

Одбор за културу Националног савета словачке националне мањине у Србији, допринели су изградњи квалитетне платформе за рефлексију музиколошких тема. Захваљујући институционалној подршци, успешно је подржан документациони и истраживачки рад старије генерације музичких стручњака који више нису међу нама, али су управо они оставили дубок траг и сачували многе теме од заборава. Ипак, одређени недостатак постоји у томе што нисмо успели да створимо ширу слику о прожимању култура и о стварним узајамним утицајима околине на културу војвођанских Словака. Изузетак је монографија о Старој Пазови, у којој је музиколог Кристина Ломен укључила и српске песме са

репертоара Словака у Старој Пазови (Lomen, 2021, str. 192). Управо овај рад може бити први корак ка томе да кроз призму музиколошких конференција истражимо и словачко-српске везе у области музике.

Проучавање утицаја средине на очување и конзервирање словачке народне песме у Војводини

112 |

Већ у оквиру прве конференције објављен је истраживачки текст истакнутог етномузиколога и професора на Музичкој академији у Новом Саду др Нице Фрацилеа, који се бавио темом прожимања музичког фолклора житеља Војводине (Fracile, 2005, str. 147). Аутор на конкретним примерима приказује музичку традицију мултикултурне Војводине и прави паралеле између музичких елемената разних мањинских заједница и етничких група, као и већинског српског становништва, у складу с разноврсном и специфичном музичком традицијом Војводине. Он, између осталог, констатује да „музичка традиција Војводине представља веома инспиративно и занимљиво фолклорно подручје за компаративна истраживања“, међутим, такође наглашава да Војводина никада није имала нити има својеврстан институт за истраживање фолклора, те су отуда „етномузиколошка истраживања препуштена ентузијастима, којих данас има све мање“. Паралеле и прожимања музичке традиције налази, пре свега, између српске и традиције Румуна у Војводини (Fracile, 2005, str. 153), док у словачкој музичкој традицији паралеле са српском песмом не налази.

Овај став можемо поткрепити и резултатима истраживања својеврсног оснивача словачке етномузикологије у Србији мр Мартина Кмећа (1925–2011), чије се животно дело огледа у састављању Регистра словачких народних песама које певају Словаци у Војводини на прелазу миленијума. Анализирајући тај корпус, песме које певају војвођански Словаци разврстао је у следеће групе: сеобом донете из постојбине, додатно импортоване са територије данашње Словачке, песме настале у Војводини и песме преузете од других народа и народности (Кмећ, 1974, str. 550). Четврта група је готово незнатна, и настаје када се на српску мелодију или друге мелодије појави словачки текст.

Сличне анализе долазиле су и од словачких етномузиколога почетком 60-их година прошлог века, од када датирају систематска истраживања музичке традиције (песама, музике и игара) у то време југословенских Словака Словачке академије наука (њеног Музиколошког и Етнолошког института), али и Завода за расељене Словаке Матице словачке. Признати словачки музиколог и етномузиколог Хана Урбанцова дала је у свом истраживању традиције народног певања Словака у Војводини свеобухватни приказ и њиме поставила научне оквире за ову тему са становишта словачке музикологије. У свом раду наводи да су новија истраживања (друга половина 20. века) почела да посматрају словачке енклаве из још једног важног аспекта, тј. да их схватају као саставни део словачке културне традиције специфичног типа које садрже неколико културних нивоа. „У традиционалном певању можемо посматрати три основне категорије: а) репертоар који потиче из постојбине,

б) утицаји других околних етницитета и в) ново стваралаштво које настаје директно у енклави“ (Urbancová, 2014, str. 18). Међутим, народна песма је пре свега жив организам подложен променама. Неоспорна је чињеница да су се текстови песама мењали и прилагођавали новој средини (називе изворних словачких места заменили су онима у којима сада живе), а не задуго у песмама су се појављивале нове истините или измишљене приче и искуства и догађаји који су описивали нову средину. Ове промене наглашава у свом истраживању народних песама Кристина Ломен (Lomen, 2023, str. 197).^[2] Промене се нису дешавале само у домену језика, напротив, усмено предање је узроковало то да су се мењали и мелодијски делови песама (у односу на њихов изворни облик). Карактер корпуса, односно дух песама је сачуван, међутим и сам М. Кмећ, када пореди песме певане (забележене) у Словачкој и песме које певају Словаци у Војводини, дели поменути словачки војвођански корпус на девет подгрупа. У једној подгрупи су, на пример, исте мелодије а различити текстови, у другој опет исти текстови а различите мелодије, разне ближе и даље мелодијске или текстуалне варијанте, у неким случајевима био је идентичан само сиже.

Управо је ово одраз утицаја нове средине на аутентичну словачку музичку културу, која према речима етнолога и професора др Јана Боћика још није довољно истражена, а „ниво интерпретације и теоретске разраде постојећих етнолошких сазнања је још увек на незадовољавајућем нивоу“ (Botík, 2013, str. 10).

Боћик наглашава синкретизам и потребу да се на словачку традиционалну културу гледа као на културни систем у којем су се акумулирале чињенице тројне провенијенције: 1. стечене у некадашњој матичној држави, 2. преузете из вишеетничког и вишекултурног војвођанског живља, особито од већинског српског народа, 3. створене од припадника словачке заједнице у условима новонасељеног становништва Војводине. У том контексту нас упућује на капитална дела из области етнологије, попут дела етнолошкиње Миле Босић, која је описала традиционалну ношњу Словака у Војводини, и лингвисте Јозефа Штолца, који је описао словачка наречја у Војводини, те да су тиме „приказали како је у словачким срединама у Војводини настао велелепан конвергентни процес у којем су се разноврсност наречја и народне ношње коју су колонисти доносили из својих постојбина са тзв. Горње земље, најпре ујединиле а затим развиле у нове локалне језичке и одевне варијанте са специфичним елементима тзв. Доње земље“ (Botík, 2013, str. 15). У том контексту је могуће посматрати и корпус народних песама војвођанских Словака. Са културолошког аспекта данашње Словачке овај корпус можемо посматрати као посебан словачки регион тзв. Доње земље. Са аспекта српске музичке традиције овај феномен треба посматрати као богато, јединствено и непоновљиво културно наслеђе, које је захваљујући континуираној бризи за њено очување дубоко укоревљено, сачувано и промовише се у изворном облику.

[2] Публикација је доступна на: https://www.sav.sk/journals/uploads/11270818Musicologica2_2023_03_Lomen.pdf

Словачке личности из света музике које су живееле и радиле на простору Србије

Конференција „Словачка музика у Војводини“ донела је низ сазнања о животу и делу композитора и музичких прегалаца који су својим радом у области музике оплемењивали своју средину. Међу најзначајније теме у том контексту спадају текстови везани за словачке композиторе Вилијама Фигуша Бистрог (1875–1937) и Микулаша Шнајдера Трнавског (1881–1958) и њиховог рада на простору данашње Војводине. Наиме, ова два припадника тзв. старије генерације словачких композитора, заслужна за настанак словачке националне уметничке музике, упознала су се управо у Великом Бечкерекy. Културна јавност у Србији по први пут је за то сазнала захваљујући доценту Михалу Бабјаку, који је у часопису за културу и литературу *Нови животи* објавио текст под називом „Од падинског оргуљаша до славног композитора“ (Babiak, 2005, str. 119). Након тога су се на нашим конференцијама низали текстови о оба композитора са посебним нагласком на записнике у којима су описивали свој живот у новој средини (Sklabinski, 2020, str. 94). Наиме, Вилијам Фигуш Бистри, творац прве словачке народне опере *Ђејван*, четири године је живео и радио у Словацима насељеној Лајошфалви (данас Падини) у Банату (у периоду 1903–1907). С друге стране, Микулаш Шнајдер Трнавски, носилац титуле национални уметник, аутор бројних композиција, претежно соло песама

за глас и клавир своје прво запослење пронашао је у Великом Бечкерекy 1906–1907. године. У Банат је дошао на позив касније познатог српског композитора Петра Коњовића (1883–1970), с којим је заједно студирао на Конзерваторијуму у Прагу.^[3] Он је шест месеци водио Српско црквено певачко друштво „Беседа“ у Великом Бечкерекy и својим кратким али интензивним деловањем подигао културну и уметничку сцену у граду на завидан ниво. Иако није реч о дугом периоду њиховог деловања у Банату, М. Ш. Трнавски извео је у Бечкерекy Фигушове *Балале за љас, хор и оркестар Госпођа Ракоцијева ој. 31* (Rákociné op. 31) чији је успех описан у мемоарима оба композитора. Овом темом бавили су се многи аутори из Србије и Словачке, пре свега први диригент војвођанских Словака Јурај Ферик Мл. (1935–2018). За потребе конференције одржане у част композитора М. Ш. Трнавског ауторка текста проширила је истраживање на институције у Зрењанину и захваљујући Архиву града Зрењанина обезбедила исечке из дневних новина *Торонџал*, преведене на српски језик, који сведоче о успешној концертној сезони М. Ш. Трнавског у В. Бечкерекy (Sklabinski, 2020, str. 91).

У Новом Саду је краће време боравио и композитор Тибор Андрашован (1917–2001) где је аранжирао словачке народне песме, увежбавао их са оркестром Радија Нови Сад и у том смислу дао велики допринос словачкој продукцији овог значајног медија. Са Т. Андрашованом је сарађивала и солисткиња словачких народних песама Људмила Беређиова-Ступавска, која је

[3] Текст је доступан и на интернету: <https://drive.google.com/file/d/1nJyexvdVRIMJhJ-m-ZhMzZ7qsEa2RPcl/view> стр. 91

Милина Ј. Склабински

Српско-словачке везе у домену музикологије
кроз призму музиколошких конференција
„Словачка музика у Војводини“

Учесници 13. конференције Словачка музика у Војводини, 27. 11. 2017. Нови Сад

Фото: Завод за културу војвођанских Словака

с композитором снимила опширан интервју и ексклузивно га објавила на конференцији, а касније у зборнику (Berediová-Stupavská, 2017, str. 45). Из разговора сазнајемо о богатом интернационалном путу композитора, али и његовим осећањима приликом прве посете Петровцу, 1937. године, а касније и Новом Саду крајем 80-их година.

У оквиру конференције говорили смо и о композиторима из редова војвођанских Словака, попут Јана Подхрадског (1891–1955), аутора оперете *Лейа, нова осликана колевка*, која спада међу првенце овог музичког правца словачке музичке литературе. Подхрадски је био знача-

јан прегалац словачког музичког живота у Војводини, а водећи се узором српске традиције тог времена и извођења позоришног комада са певањем, и сам је у већини словачких средина у позоришне комаде уносио музичке тачке (Stankovićová – Kriváková, 2017, str. 67).

Са великим задовољством позвали смо на конференцију познатог композитора из Земун Мирка Шоуца, који јој је лично присуствовао (у то време са својих 85 година живота). М. Шоуц је са пажњом слушао предавање своје ћерке, диригента Весне Шоуц, која је објаснила словачко порекло ове породице и представила његов широк

стваралачки и интерпретаторски опус. Присутни нису крили одушевљење након репродукованих и уживо изведених композиција М. Шоуца, који је захваљујући овом догађају доживео велико признање од припадника заједнице из које је потекао. Подсетимо се само да је М. Шоуц академски образован композитор и интерпретатор којег убрајамо у осниваче цез музике на просторима бивше Југославије. Прву цез тему „Контрасти“ Мирко Шоуц је компоновао 1948. године и од тог времена његове композиције налазимо у репертоару Цез оркестра Радио телевизије Београд, Љубљанског и Загребачког цез оркестра, али и многих других ансамбала из читаве Југославије. Са Оркестром Мирка Шоуца реализовао је неколико хиљада концерата код нас и у иностранству. Значајан део свог стваралаштва посветио је деци, и то као композитор, аранжер, диригент и интерпретатор (Šouc, 2017, str. 15). Добитник је бројних признања и награда, а његову песму „Заклео се бумбар“ знају сви нараштаји са простора бивше Југославије.

На конференцији која је била посвећена животу и делу Кветославе Чањиове Бенкове наш гост био је и врстан виолиниста, дугогодишњи руководилац Оркестра народних уметничких инструмената Словачког радија у Братислави Мирослав Дућик. Између осталог, присетио се и чињенице да их је управо музичка уредница Кветослава Бенкова 1978. године позвала да са новооснованим оркестром гостују на југословенском фестивалу „Ој, Дунаве плави“ у Новом Саду. Сећа се да је тек двогодишњи оркестар учешћем на престижном фестивалу добио своје прво међународно искуство, а свакако да је том приликом ОЉУН гостовао и у словачким срединама у Кисачу, Петровцу и Старој Пазови.

Већ поменути први диригент из редова војвођанских Словака Јурај Ферик Мл. својим десетогодишњим ангажовањем као диригент Нишког симфонијског оркестра дао је значајан допринос развоју музичког живота Ниша. О томе је на конференцији говорио Небојша Тодоровић, српски музиколог и редовни професор на Факултету уметности у Нишу. Тодоровић детаљно анализира богату концертну делатност Ј. Ферика, који је био шеф-диригент Нишког симфонијског оркестра, педагог у Музичкој школи „Др Војислав Вучковић“, организатор и друштвени радник (Todorović, 2023, str. 152). Ј. Ферик је у Нишу радио пуних десет година (1970–1980), а последњи концерт са овим оркестром приредио је 9. јануара 1980, после чега прелази у Новосадску оперу и наставља диригентску каријеру. Ј. Ферик је био и један од оснивача Нишких музичких свечаности 1975. године, фестивала класичне музике који траје до данас.

Велики познавалац словачке народне песме у Војводини, али и педагог, композитор, оснивач музикологије овдашњих Словака мр Мартин Кмећ такође је девет година радио у Неготину на Педагошкој академији, а затим на Педагошкој академији у Новом Саду. М. Кмећ остаће упамћен пре свега по опсежном опусу музичких радова на тему словачких народних песама у Војводини. Његова изузетна активност видљива је и у раду стручних организација попут Удружења фолклориста Југославије, чији је члан постао 1960. године, а функцију председника удружења вршио у периоду 1989–1991. године. Почев од 1987. научне конференције организује и Удружење фолклориста Војводине које објављује зборник под називом *Фолклор у Војводини*, у

којем своје стручне радове редовно објављује и М. Кмећ. Своје неизмерно познавање словачких народних песама М. Кмећ је показао и у текстовима које је објављивало удружење ПЧЕСА (Пролеће на ченејским салашима), које је организовало симпозијуме са учешћем стручњака разних научних профила.

Наведени фрагменти о словачким музичким личностима потврђују да бројна места у Србији за словачке ствараоце нису била само привремена боравишта, већ простор узајамне култивације. Њихово присуство оставило је јединствен печат у српским институцијама и градовима, а тај траг чини основу богатог музичког наслеђа које и данас дефинише идентитет војвођанских Словака. С једне стране, то је допринос српској културној средини, док је, с друге стране, то обогаћивање уметничког сензибилитета личности које су на овом простору стварале.

Закључак

Овај кратак и концизан екскурз у проблематику словачко-српских културних веза у области

музике може бити подстицај за интензивнија истраживања и настанак нових сарадњи. Даља систематска истраживања требало би и у будућности да се посвете дубинској музиколошкој анализи, али и обради архивских извора, посебно штампе и личних преписки, који могу открити до сада непознате детаље о рецепцији словачке музике у српској средини. На крају, чини се неопходним интензивније коришћење метода оралне историје, односно бележење сведочења живих сведока и музичких прегалаца, чије лично искуство чини незаменљив мост између прошлости и садашњости наше музичке културе. Управо ова истраживачка метода се током времена показала као веома ефикасна.

Не би било могуће обухватити све наведене фрагменте да није било организованог приступа и двадесет сусрета ентузијаста и стручних људи, који су својим несебичним радом допринели истраживању, документацији и промоцији једне од најраспрострањенијих области културе и уметности – области музике. Са новим идејама, потребама и ентузијазмом треба смело искорачити у ново двадесетогодишње поглавље конференције „Словачка музика у Војводини“.

References/Литература

- Babiak, M. (2005). From a Padina organist to a famous composer. In: *Nový život – časopis pre literatúru a kultúru*. Novi Sad, year 57, pp. 119-131. [In Slovak]
- Berediová-Stupavská, Lj. (2017). From Tibor Andrašovan's Life. In: *Slovak Music in Vojvodina. Proceedings of the 13th Musicological Conference 2017*, pp. 45-65. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaка, ISBN: 978-86-87947-39-9. [In Serbian]

- Bosić, M. (1987). *Slovak Folk Costumes in Vojvodina*. Novi Sad: Vojvođanski muzej, p. 263. [In Serbian]
- Botík, J. (2013). About the Concepts of Research of Vojvodina Slovaks. In: *Slovak Music in Vojvodina. Proceedings of the 9th Musicological Conference 2013*, pp. 7-18. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN: 978-86-87947-22-1. [In Serbian]
- Fracile, N. (2005). Musical Tradition of Vojvodina – Continuity, Changes, Interpenetrations, Perspectives. In: *Slovak Music in Vojvodina. Proceedings of the 1st Musicological Conference 2005*, pp. 147-157, ISBN 86-86263-01-1. [In Serbian]
- Kmeť, M. (1974). Slovak folk songs from Vojvodina compared to folk songs in Slovakia. In: *Novi život – časopis za literaturu i kulturu*, edited by M. Harpanj. Novi Sad: NVTP Obzor – ZOZP Tvorba, pp. 548-561. [In Serbian]
- Lomen, K. (2021). *Traditional song culture of Slovaks in Stara Pazova, Serbia*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i., pp. 191-193, ISBN 978-82-89410-04-3. [In Slovak]
- Lomen, K. (2023). Military songs of Slovaks in Vojvodina: a traditional song genre and its transformations in a minority environment. In: *Musicologica Slovaca*, year 14 (40), No. 2, pp. 197-245. ISSN 1338-2594. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2005). *Slovak Music in Vojvodina 2005. Proceedings of the 1st Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: National Council of the Slovak National Minority, ISBN 86-86263-01-1. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2006). *Slovak Music in Vojvodina 2006. Proceedings of the 2nd Conference of Musicologists and Music Experts*. Bački Petrovac: National Council of the Slovak National Minority, ISBN 978-86-86263-02-5. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2007). *Slovak Music in Vojvodina 2007. Proceedings of the 3rd Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: National Council of the Slovak National Minority, ISBN 978-86-86263-06-3. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2008). *Slovak Music in Vojvodina 2008. Proceedings of the 4th Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: National Council of the Slovak National Minority, ISBN 978-86-87947-01-6. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2009). *Slovak Music in Vojvodina 2009. Proceedings of the 5th Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: National Council of the Slovak National Minority, Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-02-3. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2010). *Slovak Music in Vojvodina 2010. Proceedings of the 6th Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: National Council of the Slovak National Minority, Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-04-7. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2011). *Slovak Music in Vojvodina 2011. Proceedings of the 7th Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: National Council of the Slovak National Minority, Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-09-2. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2012). *Slovak Music in Vojvodina 2012. Proceedings of the 8th Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-17-7. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2013). *Slovak Music in Vojvodina 2013. Proceedings of the 9th Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-22-1. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2014). *Slovak Music in Vojvodina 2014. Proceedings of the 10th Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-29-0. [In Slovak]

- Sklabinski, M. (ed.). (2015). Slovak Music in Vojvodina 2015. *Proceedings of the 11th Conference of Musicologists and Music Experts*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-32-0. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2016). Slovak Music in Vojvodina 2016. *Proceedings of the 12th Musicological Conference*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-38-2. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2017). Slovak Music in Vojvodina 2017. *Proceedings of the 13th Musicological Conference*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-39-9. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2018). Slovak Music in Vojvodina 2018. *Proceedings of the 14th Musicological Conference*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-50-4. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2019). Slovak Music in Vojvodina 2019. *Proceedings of the 15th Musicological Conference*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-56-6. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2020). Slovak Music in Vojvodina 2020. *Proceedings of the 16th Musicological Conference*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-64-1. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2021). Slovak Music in Vojvodina 2021. *Proceedings of the 17th Musicological Conference*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-69-6. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2022). Slovak Music in Vojvodina 2022. *Proceedings of the 18th Musicological Conference*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-72-6. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2023). Slovak Music in Vojvodina 2023. *Proceedings of the 19th Musicological Conference*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN 978-86-87947-81-8. [In Slovak]
- Sklabinski, M. (ed.). (2024). Slovak Music in Vojvodina 2024. *Proceedings of the 20th Musicological Conference*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka (currently being printed). [In Slovak]
- Stankovićová – Kriváková, M. (2017). Ján Podhradský – Life and Work. In: Slovak Music in Vojvodina. *Proceedings of the 13th Musicological Conference 2017*, pp. 67-74. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN: 978-86-87947-39-9 [In Serbian]
- Šouc, V. (2017). Mirko Šouc's Life and Work. In: Slovak Music in Vojvodina. *Proceedings of the 13th Musicological Conference 2017*, pp. 9-14. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN: 978-86-87947-39-9 [In Serbian]
- Štolc, J. (1968). *Speech of Slovaks in Yugoslavia*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, p. 353. [In Slovak]
- Todorović, N. (2023). Niš Days of Maestro Juraj Ferik – Contribution to the Development of Musical Life in Niš. In: Slovak Music in Vojvodina. *Proceedings of the 18th Musicological Conference 2022*, pp. 136-160. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN: 978-86-87947-72-6 [In Serbian]
- Urbancová, H. (2014). Research into Slovak Folk Songs in Vojvodina – Documentation and Reflections. In: Slovak Music in Vojvodina. *Proceedings of the 10th Musicological Conference 2014*, pp. 9-45. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, ISBN: 978-86-87947-29-0. [In Serbian]

Milina Sklabinski

Matica slovenská

Director of the Compatriot Museum

Bratislava (Slovak Republic)

Serbian-Slovak ties in the field of musicology through the prism
of musicological conferences “Slovak Music in Vojvodina”

Summary

120 | The paper is dedicated to the presentation of the scientific and research conferences entitled “Slovak Music in Vojvodina” which have been held in Novi Sad since 2005, i.e., to the Serbian-Slovak ties in the field of musicology as documented in the proceedings of the eponymous conference. The paper maps two main directions. The first refers to the cultural interpenetrations and influences on the conservation and improvement of original folk songs of Slovaks in Vojvodina. The second part presents interesting facts about the activities of Slovak music composers in Serbia. The most important results include the contribution of the musicological conferences during their twenty-year existence and the need to continue these activities in the future period. Namely, this study also shows that Slovak-Serbian ties in the field of musicology have not been sufficiently explored so far.

Keywords: Slovak Music in Vojvodina, Slovak folk songs, Mikuláš Schneider-Trnavský, Viliam Figuš-Bystrý, Martin Kmeč

Зденка Д. Валент Белић^[1]

Покрајински секретаријат за образовање, прописе,
управу и националне мањине – националне заједнице
Нови Сад (Србија)

УДК 821.162.4.09
821.163.41.09
930.85(497.11:437.6)
Прегледни научни рад
Примљен: 19.1.2026.
Прихваћен: 31.3.2026.
doi: 10.5937/napredak7-64196

Савремени српско-словачки књижевни дијалог

Сажетак: Српско-словачке књижевне везе трајан су мост између два словенска народа. Њихови корени сежу у 19. век и инспирисане су националним препородом и заједничком борбом за националну независност. Књижевни преводи су важан аспект културних веза, а интензивна преводилачка активност омогућава блиско познавање и културни дијалог. Улога преводилаца важна је за очување ове блискости. У последње време број преведених дела расте што смо утврдили детаљним прегледањем база података Узајамног каталога Народне библиотеке Србије и Библиотеке Матице српске и Словачке народне библиотеке. Захваљујући великом броју преводилаца и издавача српско-словачки књижевни дијалог се последњих деценија интензивирао.

Кључне речи: српско-словачке везе, књижевни превод, преводиоци, словачка књижевност, српска књижевност

Српско-словачке књижевне везе један су од најтрајнијих и најплоднијих мостова између два словенска народа, с коренима дубоко усађеним у 19. век и континуитетом који траје до данас. Ове везе нису само културне већ су и друштвено-политичке, проистекле из националног препорода, панславистичких идеала и касније билатералне (културне, привредне и политичке) сарадње.

Посебан значај у неговању односа међу народима имају књижевни преводи, који су

кроз векове омогућавали размену културних вредности – од романтизма до савремене неомодернистичке и постмодернистичке прозе узајамно превођење водећих књижевних дела омогућава дијалог ова два народа. „Превођење је сложен текстотворни процес. У њему долази до конфронтације два културна система и на комуникацијској и на текстотворној равни [...]. Из конфронтације, до које је дошло, произилази и мешање културних елемената“ (Роровић, 1975: 186–187).

[1] zdenkavb@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-8706-5495>

Иако је број превода у току два века (следеће године биће тачно 200 година од првог превода словачког књижевног текста на српски језик) – од половине 19. века све до данас – варирао у зависности од друштвено-политичких прилика, али и од појаве водећих личности – преводиоца, који представљају најпоузданији мост билатералне сарадње – на овој релацији постоји перманентна културна размена. Види се то, између осталог, и на основу посебне публикације *Речник њреводиоца са библиографијом њревода са македонској, српској, хрватској и словеначкој*, чији је основни циљ да идентификује и пронађе све преводиоце који су радили на овој релацији и коју је саставио Јан Јанкович, те за чијим наставком након две деценије постоји потреба (Јанковић, 2005).

Историја обостраног српско-словачког превођења започиње у првој половини 19. века, у време класицизма и романтизма. О томе је писало више аутора: Андреј Врбацки (Vrbački, 1968), Јан Кмећ (Kmeč, 1987), Јозеф Валихора (Valihora, 2001), Михал Бабјак (Babiak, 2017), Михал Харпањ (Harpaň, 2022), Адам Светлик (Svetlík, 2023) и др. Кодификација језика, али и јачање политичких веза ова два народа повезани су са националним препородом и идејом словенске узајамности чији су зачетници Јан Колар (1793–1852) и Павел Јозеф Шафарик (1795–1861). Први књижевни превод између ова два језика био је са словачког на српски. У питању су четири сонета из *Кћи Славике* Јана Колара, објављени 1827. у *Летњојису Мајшице српске*, које је превео Георгије Магарашевић (1793–1830), први уредник *Летњојиса*. Први превод у обрнутом смеру била је песма „Ода“ Лукијана Мушицког

(1777–1837), објављена 1837. године у часопису *Хронка* [издавач Карол Кузману (1806–1866), коју је превео Михал Милослав Хоџа (1811–1870)].

У то време доминирали су краћи текстови – ауторска и епска народна поезија – који су махом објављивани у кључним часописима попут *Летњојиса Мајшице српске*, *Данице* и других листова. Карактеристика превода тог времена било је намерно задржавање облика што ближих изворнику, што је подстицано панславизмом и значајно доприносило осликавању локалног колорита. Захваљујући томе у словачки језик ушли су изрази попут гусле, гуслар, хајдук, паша, ага и сл. Први прозни превод на српски језик била је „Србијанка“ Јана Калинчака (1822–1871), објављена 1848. у *Летњојису*, у преводу Симеона Филиповића. Крајем 19. века, с доласком реализма, у књижевности доминира проза, што се природно одразило и на преводе. Превођене су приче Светозара Хурбана Вајанског, Мартина Кукучина, Јозефа Грегора Тајовског и др., а преводиоци су махом били Словаци са Доње земље, попут Алберта Марћиша (1855–1918), Јозефа Холбека (1883–1956), али и Срби који су живели у словачкој средини, као што је Јован Вучерић (1874–1935) из Кисача који је превео романе *Летјеће сенке* и *Сува љрана* Светозара Хурбана Вајанског. Са српског језика на словачки језик било је много више превода захваљујући, пре свега, продуктивном преводиоцу Владимиру Мичатеку (1871–1922), који је превео више од седамдесет јужнословенских аутора. Претежно је преводио дела српских (ређе хрватских) писаца реализма (Љубомир Ненадовић, Стеван Сремац, Јанко Веселиновић, Милан Милићевић, Јосип Еуген Томић и др.).

Након 1918. и распада Аустроугарске, тенденција већег броја превода у корист превода српске књижевности на словачки језик постала је још изразитија. Андреј Врбацки, Јурај Мучаји, Јан Чајак Млађи и многи други преводиоци из Војводине превели су у овом периоду стотине књижевних текстова савремених српских и југословенских писаца. Објављивали су их у тадашњој словачкој штампи у Чехословачкој (*Народне новине, Словачки њоїледи, Живена* итд.), али и у словачким новинама и часописима из Војводине (*Народно јединство, Народни календар и Наш животи*).

Српски преводи словачке прозе били су нешто ређи, али су настале антологије попут *Савремене словачке њриповеишке* (1937) и *Анџолоије савремених њриповедача Заїадних Словена* Јарослава Малог (1938) у којој су као преводиоци учествовали Ђорђе Живановић и Ленард Леополд.

За време Другог светског рата и неколико година након тога, а посебно након Резолуције Информбироа којом су прекинути односи између Чехословачке и Југославије, а тиме и сви контакти између словачке и српске књижевности, престало је накратко и обострано словачко-српско превођење књижевних текстова (Svetlík, 2023, str. 33).

Крајем педесетих и шездесетих година српско-словачке књижевне везе поновно су оживеле. Превођена су капитална дела српских писаца попут Бранка Ђопића (преводиоци Данијел Дудок, Милина Бартокова, Бранислав Хома), Меше Селимовића (Франтишек Липка). Такође, на српски језик превођени су словачки аутори, на пример Алфонс Беднар (Олга

Биненфелд), Јарослава Блашкова (Бисерка Рајчић), Доминик Татарка (Петар Вујичић), Ладислав Мњачко (Милан Чолић), Рудо Мориц (Мирјана Цијан, Олга Шафарик), Хана Зеленова (Петар Андрић), Клара Јарункова (Јасна Новак), али и приређивани избори поезије *Савремена словачка њоезија* (приредила и превела Бисерка Рајчић), *Браїиславско њролеће: 10 браїиславских њесника њоворе вам о љубави* (Јан Беран) и *Преїлед чешке и словачке књижевности* (Крешимир Георгијевић).

Седамдесетих и осамдесетих година долази до процвата билингвалног стваралаштва војвођанских Словака (Паљо Бохуш, Вјера Бенкова, Вићазослав Хроњец, Мирослав Демак и др.) што додатно јача ове културне и књижевне везе. Тих година се такође много преводило: Људо Ондрејов (прев. Јурај Тушјак), Марија Јанчова (Бисерка Рајчић), Рудо Мориц (Јан Беран), Клара Јарункова (Јасна Новак), Владимир Рејсел (Бисерка Рајчић), Винцент Шикула (Гено Сеначић), али и у обрнутом правцу, и то нобеловац Иво Андрић (Томаш Штрба, Иван Минарик, Бранислав Хома, Јармила Самцова, Андреј Врбацки, Михал Филип, Франтшек Липка), Милорад Павић (Јармила Самцова), који је касније био знатно више превођен, и Милош Црњански (Михал Надубински, Људмила Хитилкова, Петер Цибула, Франтишек Липка). Из овог периода је интересантна компаративна студија Живана Милисава *Корени срїске и словачке комедиирафије* у којој упоређује драме Стерије и Халупке.

У последњих двадесет година узајамно књижевно превођење између ова два језика доживљава кулминацију. Колико год било непопуларно писати о сопственом раду, у овом

тексту, зарад објективности сагледавања теме рада морам навести и сопствене преводе (Зденка Валент Белић). До сада је изашло више од седамдесет превода књига, махом прозе књижевних класика: Владимир Бала (*Велика љубав*), Етела Фаркашова (*Сценарио, Дојодило се, Сјасаване свећа њо Г., Часови леиња*), Моника Компањикова (*Бела месија*), Павол Ранков (*Дојодило се њрвој сеишембра*), Рудолф Слобода (*Разум*), Душан Митана (*Крај њре, Паијонија*), Душан Душек (*Озебле руке*), Винцент Шикула (*Орнамент*), Антон Балаж (*Лојор њосрнулих жена, Само једно њролеће*), Душан Шимко (*Губио, Јајански диван, Мермер и њраниј, Марјон Хуана Забале*), Павол Добшински (*Злајна књија словачких бајки, Чаробни млинчиј*), Беата Балогова (*Корнелије*), Ивана Добракова (*Мајке и камионције*), Барбора Хринова (*Једно-рози*), Никол Хохолцера (*Ова соба се не може њојесњи*), Мирослава Куљкова (*Хоиел Балкан*), Уршуља Коваљикова (*Чисти звер*), Катарина Куцбелова (*Бесилавље*), Станислав Ракус (*Ненајисани роман*), Алена Сабухова (*Шайјачице*), Арпад Шолтес (*Свиња*), Јозеф Штефаник (*Један човек два језика*), Светлана Жухова (*Слике из*

живојиа М.), Михал Хворецки (*Дунав у Америци*), Густав Мурин (*Поврајак у Будућносњ*), Јан Хрушовски (*Случај официра Зеборна*), Јурај Шебеста (*Трежњење*) и др. У значајније преводе спада и антологија савремене словачке женске прозе *Минервино њеро* у коју су уврштене: Вјера Бенкова, Етела Фаркашова, Хелена Дворжа-

кова, Злата Матлакова, Ирена Брежна, Марија Баторова, Јана Боднарова, Рут Лихнерова, Тамара Архлебова, Ева Малити-Фрањова, Зузана Куглорова, Данијела Капитањова, Јана Јурањова, Јана Јудиниова, Катарина Гилорова, Зузана Мојжишова, Љубица Субалиова, Вероника Шикурола, Уршула Ковалик, Беата Балогова, Ева Борушовичова (Максим Е. Маткин), Ванда Розенбергова, Јана Бењова, Рената Бојничанова, Светлана Жухова, Марија Модрович, Маријана Солчанска-Ченгел, Моника

За интензивирање превода са словачког језика на српски језик веома важан догађај било је оснивање Комисије СЛОЛИА 1996. године. У питању је систем финансијске подршке, који делује у оквиру Словачког књижевног центра у Братислави и којим се финансирају преводи словачке књижевности на стране језике. Од тада је у оквиру ових грантова објављено скоро хиљаду наслова на 33 језика, од чега стотинак на српски (проза, поезија, драма, књижевност за децу). Министарство културе Републике Србије такође подржава преводе са српског на словачки, и то углавном у другој деценији 21. века.

Компањикова, Адријана Бојсова, Јана Миценкова, Александра Салмела, Ивана Добракова, Барбора Хринова, Михаела Росова, Тамара Шимончикова-Херибанова, Алена Сабухова, Доминика Моравчикова и Никол Хохолцера.

Михал Харпањ спада међу најпродуктивније преводиоце словачке прозе на српски језик.

Предео је: [Павел Виликовски (*Сурови машиновођа, Коњ на сирају, слейац у іраду, Лејимичан сней, Ишчезла сїрасї, Прва и іоследња љубав, Чаробни іаїаїај и іреостїали кич, Последњи коњ Помїеја*), Душан Кужел (*Ламїа*), Марек Вадас (*Озлоїашена четїврї, Исцелиїель*), Бала (*У име оца*), Ивана Гибова (*Бака*), Станислав Ракус (*Сажалївосї*), Соња Урикова (*Разлої за срећу*), Душан Митана (*Ноћне весїи, Моје родно іробље*), Душан Шимко (*Есїерхазїев лакеј*), Иван Хућец (*Предања и мїїови сїаїрих Словена*) и др.], а пре свега треба истаћи антологију *Црна боја радосїи* у коју је уврстио 22 прозна писца (Јарослава Блажкова, Душан Митана, Павел Виликовски, Винцент Шикула, Рудолф Слобода, Станислав Ракус, Душан Душек, Петер Пишћанек, Петер Јарош, Душан Тарагел, Јан Јоханидес, Алта Вашова, Ладислав Балец, Јана Јурањова, Павел Хруз, Милан Зелинка, Иван Хабај, Мартин Бутора, Јозеф Пушкаш, Милка Зимкова, Андреј Ферко и Игор Отченаш).

Када је реч о преводима Михала Харпања важно је поменути теоријске радове из области науке о књижевности Петра Зајаца (*Пулсирање књижевностїи*), Франтишека Микy (*Дело, комуникација, кулїура, іролеїомена за семиоїику бића*), Петра Михаловича (*Расїрава о весїерну*) и пре свега антологијски избор *Модели и дискурси науке о књижевностїи: избор из новије словачке науке о књижевностїи* коју је објавио Службени гласник.

Прозу такође преводи Мартин Пребуђила, до сада је објавио преводе прозних дела Иване Добраковове (*Токсо*), Рут Лихнерове (*Гозба*), Катарине Миколашове (*Приче исїод Вїїшороїа*), Љубоша Јурика (*Дубчек, іодина дужа од једної*

века), Јозефа Банаша (*Пробудићу се! Шїефаник – човек івоздене воље*) и Веселина Џелетовића (*Срїско срце Јоханово*).

Међу млађе преводиоце словачке прозе на српски језик спада Ивона Димитријевић [Ванда Розенбергова (*Појео сам Лоїтрека*), Уршуља Ковалик (*Јахачица*), Доминика Моравчикова (*Кућа за јелене*)], Теодора Белић [Јана Миценкова (*Крв је само вода*), Јана Боднарова (*Пачворк у белом*), Едита Поволни Кмећко (*Пейи брод Монике Компањикове*)], повремено преводе и Вјерка Хрубик (*Rivers of Babylon: како је лoжач іосїао іајкун Петра Пишћанека*), Ана Жикић (*Кафе Хијена Јане Бењове*) и други.

Када је реч о драмама словачких аутора, преведене су драме Милана Рихтера (*Кафка и Кафка, Країак и несрећни живої Мерилин Монро*), као и антологија *Нова словачка драма*, коју је приредила Владислава Фекете, а превела Зденка Валент Белић и у коју је уврштено десет словачких драмских писаца (Јана Јурањова, Валерија Шулцова, Роман Олекшак, Самуел Ховањец, Вилијам Климачек, Петер Ломњицки, Додо Гомбар, Петер Павлац, Петер Шерхауфер и Владислава Фекете).

Словачка поезија је нешто ређе превођена од прозе, али чешће од драме. Самосталне песничке књиге у преводу објавили су Јан Ондруш (*Двоїлави луїак*), Иван Штрпка (*Весїи из јабуке*), Паљо Бохуш (*Изїон*), Милан Руфус (*Скидање с крсїа*) – све у преводу Вићазослава Хроњца, као и избор *Седам словачких надреалистїа* у који је уврстио поезију песника: Рудолфа Фабрија, Шћефана Жарија, Јана Рака, Павела Бунчака, Владимира Рајсела, Јулијуса Ленке и Јана Брезине.

Словачку поезију на српски језик преводили су често заједно Мирослав Демак и Мартин Пребуђила, и то: Милана Рихтера (*Оно што си најписао, Виђено у снеју*), Штефана Цифру (*Шта са таквим човеком?*) и Мирослава Бјелика (*Време заувек ирисуйно*), док је Пребуђила заједно са Ладиславом Чањијем превео збирку песма Јозефа Урбана (*Животи је фрајер, али ја сам већи*), са којим је заједно саставио и *Антологију словачке поезије у Србији: други половина XX и почетак XXI века*.

Мирослав Демак је самостално преводио поезију Јана Замбора (*Воли ме, ичелиња крила су све шања*), Ерика Ондрејичке (*Сунутирашње стране очних кајака*) и Јураја Куњака (*Амоний*), док је Пребуђила самостално преводио Љубомира Фелдека (*Бајка о Андерсену и дунавској вили, Насмејани ошац, Проба*), Мирослава Бјелика (*И када не бих био, Мосиови у нейознајто*), Јозефа Лајкерта (*Из дубине тправе неба*), Петра Мишака (*Само смо вода*), Јарослава Резњика (*Мудроси јесење лишћа*), Катарину Цункову (*Предсказивање прошлости*), Дану Подрацку (*Аутиорирей с Прокрусимовим лежајем*), Данијела Хевијера (*Електронски клоун*), а Ладислав Чањи превео је збирку песама Марије Ференчукове (*Имунитет*) и две збирке песама Мартина Пребуђиле (*Ако знаш о чему причам, Све је свейлост*). Катарина Моснакова Багњашова превела је збирку песама Јана Тазберика (*Доња шачка свейлости*).

Зденка Валент Белић је преводила поезију Олге Глушникове (*Ајлас биолошких жена*) и заједно са Мирославом Демаком сачинила избор *Нови духовни мост, 20 + 20* у који су, осим српских писаца, уврштени и мањински писци

из Новог Сада: Мирослав Алексић, Јоан Баба, Благоје Баковић, Ален Бешић, Ђезе Бордаш, Наташа Бундало Микић, Ладислав Чањи, Ђорђе Деспић, Зоран Ђерић, Гордана Ђилас, Симон Грабовац, Владимир Копицл, Иван Негришорац, Фрања Петриновић, Олена Планчак Сакач, Душан Радак, Селимир Радуловић, Ненад Шапоња, Стеван Тонтић и Зденка Валент Белић. Вероватно најзначајнија антологија словачке поезије објављена на српском језику у новије време јесте *Нежност словенска*, коју су у саиздаваштву објавили Матица српска и Словачки књижевни центар 2024. године.

Наглом порасту броја превода, осим финансијске подршке Комисије СЛОЛИА која делује у оквиру Словачког књижевног центра, допринело је и знатно повећање интересовање издавача за словачку књижевност. Међу истакнуте издаваче који редовно објављују словачке преводе сврставају се: Агора (Зрењанин), Прометеј (Нови Сад), Архипелаг (Београд), Креативни центар (Београд), Академска књига (Нови Сад), Архив Војводине (Нови Сад) и CompuTech (Београд), а спорадично и издавачи попут Службеног гласника (Београд), Арете издаваштва (Београд), Змајевих дечјих игара (Нови Сад), Лагуне (Београд), Сезам бука (Зрењанин), Смедеревских песничких јесени (Смедерево), Кључа издаваштва (Београд), Матице српске (Нови Сад), Пчелице (Чачак), Књижевне радионице Рашић итд.

У обрнутом смеру на овој књижевној магистрали такође је било живо. Сем кратког периода након Другог светског рата, српска књижевност је на словачки језик често превођена, и то пре свега српски класици као што су Иво Андрић (*Most na Drine, Travnická chronika, Dom na*

samote, Paša Omer Latas, Prekliaty dvor, Anikine časy, Znamenja), Меша Селимовић (*Ostrov, Tvrđza, Pevnosť, Derviš a smrt', Detské píšťaly, Divé kone, Starý otec*), Милош Црњански (*Londýnsky román, Denník o Čarnojevičov, Cestami života a smrti, Kvapka španielskej krvi*), Стеван Сремац (*Ideál*, превод Владимир Мичатек), Борислав Пекић (*Besnota, Danilo, alebo život ktorý bolí* превод Карол Хмел), Данило Киш (*Encyklopédia mŕtvih, Hrobka pre Borisa Davidoviča, Lutna a jazvy, Legenda o spáčoch* [заједно са Томашом Человским], *Záhrada popol*, превод Милош Херо), Милорад Павић (*Chazartský slovník, Druhé telo, Krajina maľovaná čajom, Znamienko krásy, Vnútoraná strana vetra, Posledná láska v Carihrade*), Александар Тишма (*Kápo*, превео Карол Хмел), Гроздана Олујић (*Hlasujem za lásku, Perleťová ruža, Nebeská rieka*, превела Мирјана Шишолокова-Врбацка) и др.

Савремену српску прозу на словачки језик убедљиво је највише преводио Карол Хмел. Осим већ поменутих, то су аутори: Давид Албахари (*Cink a iné prózy, Snežný človek*), Драган Великић (*Severná stena, Prípád brémy, Ruské okno, Vyšetrotateľ, Bonavia*), Ласло Блашковић (*Madonin šperk, Turnaj hrbáčov, Posmrtná maska*), Светислав Басара (*Fenomény*), Бора Ћосић (*Denník apatridu, Musilov notes, terstský román*), Радомир Константиновић (*Descartova smrt'*), Михаило Пантић (*Stretnutie v ulici gaštanov*), Радослав Петковић (*Tiene na stene*), Владимир Пиштало (*Tesla, portét medzi maskami*), Небојша Васовић (*Krv pod figovníkom*), Бојан Љубеновић (*Keď ťa zasiahne láska – kniha pre zamilované dievčatá, Keď ťa zasiahne láska – kniha pre zamilovaných chlapcov*), Зоран Живковић (*Päť*

dunajských zázrakov), Светолик П. Ранковић (*Hôrny kráľ, Zbojníková milá*).

Лану Басташић (*Chyť zajaca*) и Јелену Бачић Алимпић (*Kolotoč*) преводила је Милина Свиткова, а Петра Арбутину (*Denník nepokoja*) Зденка Валент Белић, Миодрага Кајтеза (*Výstava*) Милина Склабински и Богдана Богдановића (*Mesto a démoni, Sprievodca labyrintom mesta*) Карол Хмел заједно са Томашом Человским. Роман *Vapa* Радована Влаховића превела је Ана Жикић. Мирослав Демак преводио је Дејана Стоиљковића (*Konštantínovo rázcestie*) и Јанка Вујиновића (*Panika v ICEčku*), Недељка Терзића (*Veselá olympiáda*). Катарина Петрикова преводила је Владимира Тасића (*Dar na rozlúčku*).

Превода српске поезије на словачки језик нешто је мање. Превођени су Војислав Деспотов (*Desať deka duše*, прев. Карол Хмел), Мирослав Антић (*Vojvodina, Rovina spieva*, превод Јан Лабат). Зденка Валент Белић преводила је Селимира Радуловића (*Svetlo z otcovej koliby*), Зорана Ђерића (*Nové devínske elégie, Vlaky a tábory*), Ненада Шапоњу (*Vyzerám teda nie som*), Мирослава Алексића заједно са Аном Вршка (*Chudorľavý čas*). Поезију Ивана Негришорца (*Výstava oblakov*) преводио је Мартин Пребуђила. Ана Ристовић изашла је у преводу Карола Хмела (*Pred tridsiatkou*), Јован Зивлак (*Zlý hosť*) у преводу Вићазослава Хроњеца, Гојко Божовић (*S hlavou ad vodou*), Јелена Ђирић (*Mužské básne*), Јеремија Лазаревић (*Kľúč od zostavaného domu*), Радомир Уљаревић (*Čierna skrinka*), Љиљана Црнић (*Na ktorej strane Dunaja spím?*), Мирко Божић (*Fľaky na jej rukách*), Горан Ђорђевић (*Roztrúsená zem*), Звонимир Костић Палански (*Hospodin miluje svoje deti*), Радомир Андрић (*Až na jednu*

ves) и Адам Пуслојић (*Somnambulia balkanica*) у преводу Мирослава Демака. Када је реч о преводу српске поезије на словачки језик можда је најзначајнији превод овог преводиоца избор *100 srbských básnikov* (2019).

У преводима савремене књижевности не заостаје ни савремена српска драма. Међу драмским писцима најпревођенији је Душко Ковачевић, ког су преводили Јан Јанкович и Нађа Ребенспергерова (*Balkánsky špión a iné drámy, Zberné stredisko, Generálka na samovraždu, Život v tesných topánkach* и др.), али такође Јован Стерија Поповић ког је преводила Мирјана Шишолокова (*Popánštená kotrba*), Коста Трифковић је изашао у преводу Владимира Мичатека (*Polovica vína, polovica vody*), Бранислав Нушић у преводу Андреја Врбацког (*Nemravník a iné hry, Pán poslanec, Nebožtík, Dr. Doktor filozofie, Pani ministrová*), Љубомир Симовић у преводу Андреја Врбацког (*Šopalovičovo kočovné divadlo*), Биљана Србљановић (*Kobylky, Rodinné príbehy*), Тања Шљивар (*Sme ako tí, pred ktorými nás rodičia varovali*), Небојша Ромчевић (*Caroline Neuberová*), Милена Марковић (*Koľajnice – boh nás žehnaj*), Миља Богавац (*Drahý tata – pozdrav z Belehradu*), Маја Пелевић (*Pomarančová kôra*) у преводу Владиславе Фекете и Драгутин Добричанин (*Spoločný byt*) у преводу Андреја Врбацког.

Као што је својевремено часопис *Наши животи* био платформа на којој се интензивно одвијао српско-словачки дијалог, тако је у савремено доба био и *Нови животи*. На његовим страницама објављени су текстови многобројних српских аутора, које није могуће све навести, али неки од њих су: Давид Албахари, Филип Давид,

Владимир Пиштало, Драган Великић, Владимир Арсенијевић, Небојша Кузмановић, Зоран Ђерић, Селимир Радуловић, Ненад Шапоња, Весна Голдсворди, Миљенко Јерговић, Дана Тодоровић, Угљеша Шајтинац, Петар Арбутина, Лаура Барна, Матија Бећковић, Милош Црњански, Гојко Божовић, Мухарем Баздуљ, Слободан Владушић, Ђорђе Деспић, Јелена Марићевић Балаћ, Ненад Грујичић и бројни други) у преводу већ поменутих истакнутих словачких војвођанских преводиоца.

Српско-словачке књижевне везе су у протеклом периоду интензивно сагледаване и у научним радовима бројних аутора. Ту спадају Михал Харпањ (*Словачка књижевност у Лейпцигу Мајшице српске, Словачка књижевност у српским часописима XIX века, Појављивања из словачке књижевности и науке о књижевности, Словачка књижевност у часопису „Бранково коло“ (1895–1914), Словачка књижевност у српским часописима друге половине XIX века и др.*), Небојша Кузмановић (*Романтизам у српско-словачким културним везама, Српско-словачке књижевне везе Риста Ковијанића, Срби и Slováci: srbsko-slovenské kultúrne styky, Сусретивање култура: српско-словачке књижевне везе Риста Ковијанића*), Зденка Валент Белић (*Слика Срба у словачкој књижевности, Образ Србов у словенској литератури, О поезији и другим врлинама: eseji, studije i kritike, Zvuk Eurydikiných kroků: eseje a kritika, Имигранти у Вавилонској кули: разговори о идентитету*) и др.

Савремене српско-словачке књижевне везе представљају виталну нит културне размене између два словенска народа која се протеже од 19. века до данас, обухватајући периоде нацио-

налног препорода, међуратни период, време социјалистичког уређења и садашњост. Анализа кључних аутора, дела и институција указује на дубоку међусобну инспирацију, преводилачку активност и тематска прожимања. У дигитал-

ној ери ове везе нуде простор за нове преводе, међународне фестивале и интердисциплинарне пројекте, чиме се још више може ојачати мост између Србије и Словачке као дела ширег словенског културног простора.

References/Литература

- Babiak, M. (2017). Serbian-Slovak themes in literature – intercultural models. In: *Interculturality in education 2016*. 11-18. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine. [In Serbian]
- Harpaň, M. (2022). *Slovakian literature in Serbian literature of the XIX century*. Novi Sad: Matica srpska, Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Jankovič, J. (2005). *Translators' Dictionary with a bibliography of translations from Macedonian, Serbian, Croatian and Slovenian*. Bratislava: Juga – Veda. [In Slovak]
- Kmeč, J. (1987). *Yugoslav-Slovak Slavic ties*. Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti. [In Serbian]
- Popovič, A. (1975). *Theory of artistic translation*. Aspects of text and literary metacommunication. Bratislava: Tatran. [In Slovak]
- Svetlík, A. (2023). Slovak prose of the second half of the 20th and early 21st centuries in Serbian translation. In: *Translation in research on Vojvodina Slovaks, collection of studies*/edited by Marína Šimáková Speváková, 29-40. Novi Sad, Filozofski fakultet. Available at: <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2023/978-86-6065-787-1> [In Slovak]
- Valent Belić, Z, Demák, M. (2020). *New spiritual bridge, 20+20* [in Slovak and Serbian]. Nový Sad, DNK.
- Valihora, J. (2001). *Aspects of literature and culture*. Bački Petrovac: Kultúra. [In Slovak]
- Vrbacký, A. (1968). Interest in Yugoslav literature in Slovakia. In: *Literary relations between Slovaks and South Slavs*. 348-353. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. [in Slovak]

Internet Sources/Интернет извори

- Electronic Catalogue of the National Library of Serbia (Belgrade): <https://nb.rs/uzajamni-elektronski-katalog-vbs/>
- Electronic Catalogue of the Slovak National Library (Martin): <https://chamo.kis3g.sk/search/query?theme=snk>

Zdenka D. Valent Belić

Provincial Secretariat for Education, Regulations, Administration and National Minorities – National Communities
Novi Sad (Serbia)

The Contemporary Serbian-Slovak Literary Dialogue

Summary

130 |

The Serbian-Slovak relations form a longstanding bridge between the two Slavic nations. The roots of these relations go as far back as the 19th century and were originally inspired by national revival and collective effort to gain national independence. Literary translations stand for a significant aspect of cultural ties, while extensive translation activities make sure that there is both deep understanding and cultural dialogue. The role of translators is important for the purpose of preserving this form of familiarity. There has recently been an increase in the number of translated works, which has been confirmed by meticulously reviewing the Combined Catalogue of the National Bank of Serbia, the Matica Srpska Library, and the Slovak National Library. Thanks to a large number of translators and publishers, the Serbian-Slovak literary dialogue in recent decades has been on the substantial increase.

Keywords: Serbian-Slovak ties, literary translation, translators, Slovak literature, Serbian literature

Небојша Р. Кузмановић^[1]

Архив Војводине
Нови Сад (Србија)

УДК 329.12:929 Милетић С.
Оригинални научни рад
Примљен: 23.2.2026.
Прихваћен: 1.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-65121

Словачки заноси Светозара Милетића

Сажетак: Аутор указује на везе које су током година активног политичког деловања Светозара Милетића постојале између њега и других немађарских народа са угарског државног простора, са посебним акцентом на Словаке.

Настојећи да покаже константност ових веза, аутор указује како на значајне биографске податке из Милетићевог живота, тако и на важне политичке моменте у којима на историјску сцену као Милетићеви пријатељи ступају и национално свесни Словаци, његови пријатељи, сарадници, али и они који лично бирајући смрт доказују верност заједничкој словенској борби за националну еманципацију.

Најзначајнија фигура словачког националног препорода Људевит Штур у фокусу је истраживања будући да је пресудно утицао на политичко формирање будућег српског војвођанског првака.

Кључне речи: Светозар Милетић, Људевит Штур, Срби, Словаци, Угарска, Словени, јединство, слобода

Милетић је ушао у политичку историју као велики борац за народна права и слободу Срба, Словака и Румуна у некадашњој Угарској. Постао је врло популаран и омиљен у словачком народу, као што је и Штур био у српском. Његово име помињало се с великим поштовањем широм Словачке. Светозар Милетић и Ђорђе Стратимировић, вођа српских устаника у Војводини, постали су 1866. почасни грађани Мартина, где се и данас налази седиште *Мајнице словачке*.

Приликом насилног затварања Матице словачке 1875. године Милетић је као српски народни посланик у Угарском парламенту жестоко протествовао против тог чина. Његов протест се чуо и у европској јавности, а као знак поштовања и захвалности тих година су се по Словачкој делиле медаље са Милетићевим ликом (Крајчић, 1970, str. 437).

Због залагања за права потлачених народа угарска власт је оптужила и осудила Милетића,

[1] kuzmanovic62@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0002-9486-8523>

Светозар Милетић, литографија из 1867. године

Фото: Wikipedia

а као важан прилог српско-словачком братству Јожеф Шкултети (Jozef Škultéty) наводи жртву једног Словака. Наиме, Богослав Томашик, синовац Самуела Томашика, убио се да не би морао да буде тужилац на Милетићевом суђењу (Škultéty, 1927).

Најпознатији војвођански српски политичар Светозар Милетић провео је у Братислави три школске године. Две године је учио филозофију у евангеличком лицеју (1844–1846) и другу годину права у католичкој академији

(1847–1848). Милетић се школовао у Братислави у време када је српска омладина у Словачкој била најактивнија и када је Људевит Штур, духовни вођа словачког народа, био идејно и политички најагилнији.

Милетић је своје погледе формирао под непосредним утицајем Људевита Штура, каже Ковијанић (Ковијанић, 1976), и додаје: „Он му је био најсветлији узор. Својом природном обдареношћу, снажном енергијом и заносом, борбеним револуционарним духом, пожртвовањем у

борби за народна права и слободу, за уједињење југословенских народа, својим погледима на свет и циљеве људског живота, својим радом и проповедањем свеславенске узајамности, Светозар Милетић, братиславски Свеслав, подсећа неодољиво на свог великог братиславског учитеља Људевита Штура, одушевљеног следбеника и поборника свесловенских идеја Колара, Хомјакова и Мицкијевича. Он ће 60-их и 70-их година постати 'идол народа', као што је Штур био 40-их и 50-их година" (Ковијанић, 1976, str. 63).

Милетић је почео да пише песме у последњем гимназијском разреду. У *Будимско-пешићанском скоропечени* од 18. маја 1844. изашла је његова песма „Жалоспев при смрти Константина Маринковића“, у којој је ожалио свога професора веронауке и етике, „мудрог ментора“, који је својим ученицима „усађивао корен човечности“. На крају гимназијског школовања испевао је песму у десетерцу „Еклога или пастирска игра“.

Милетић је у Братислави наставио да пише песме које је објављивао у часописима. Тако му је *Српски народни лист* за 1844. (бр. 15) објавио песму „Милошев растанак“. Милетић у песми описује растанак Милоша Обилића са својом драгом уочи Косовског боја. Уређујући рукописни лист *Српски соко*, Милетић је у њему објавио више песама. Од њих је позната само једна, „Српском соколу“, уводна песма у првом броју листа (јануар 1846), коју је објавио Миша Димитријевић у *Бранику* за 1885. годину (бр. 5) (Ковијанић, 1976, str. 41–42).

Као оmlадински песник Милетић се прочуо својим песмама у *Славјанци* (1847). Тамо је објавио шест својих родољубивих и панслави-

стичких песама: „Славјанки“, „Стефан Душан Силни, цар српски“, „Вилински збор“, „Србији“, „Бродари“ и „Спасова ноћ“. Са великим заносом пева о Славенству, „Од Урала па до Татра Од Ладога па до Скадра“:

Ја сам Славјан српског рода,
У груди ми гори ватра,
За славјански живот нов.
О, Славјани, браћо драга,
Куцнуо је и наш час...

Ристо Ковијанић нас упознаје са чињеницом да му је цензор Суботић избацио следеће стихове:

Не иди к Лабу, ој Влтаво,
Теци, теци у Дунаво...
Скршићемо нашег врага (Ковијанић, 1976, str. 51).

Ено, из свег Славје краја
Бродарско се чује „ој!“
С Неве, Висле и Дунаја
И Влтаве, где је спој
К Узајамности спаше Гори
Где се Славски чује збор
Будућности дајућ крој...

Исток пламти као зора,
То је славске звезде плам.

Песма „Спасова ноћ“ има 1.100 стихова, а испевана је у драмском облику. Символично је подељена у три певања, *Вече*, *Глуво доба* и *Зора*. У трећем певању прориче се будућност Словена,

у духу Штурових замисли и тежњи. Геније је од Грка и Римљана дошао ка Германима, од Германа ће ка Словенима:

Геније ће скоро доћи Славе, (Славије)
 Овде сада јоште у повитку,
 Будућности у првом расвитку...
 .....
 А последње још су слова ретка
 И да звоне као загонетка,
 Гениј Славе за њу носи кључе,
 Сви народи да је света уче.

134 |

Милетић је почео да се бави политиком још у Братислави, где је дошао на чело српских омладинских кругова као заносни пропагатор свесловенских идеја. Као ђак још у Пожуну и уредник *Славјанке* – каже Скерлић – он је био душа ондашњег омладинског покрета српског, у Буни је ударио у Шајкашкој у звона на узбуну... Још 1864. године један мађарски министар изјавио је у парламенту за Милетићев Нови Сад, „да му та немирна српска варош задаје више главобоље но 24 жупаније словачке“ (Skerlić, 1987, str. 93). У време Милетићевих студија Братислава је била политички центар Угарске, где је Милетић привукао пажњу аустријске полиције *Проїласом* од 8. фебруара 1847, упућеном српској омладини да се окупи око *Славјанке*.

У писму Атанасу Јовановићу, које је Штур писао на српском језику „у Пожуну д. 17 / ... 848“, пише: „Драги Пријатељу у ових околностих долази наш драги брат Светозар Милетић, славјан најискрениј, у Беч, да тамо развиди све и особито садашње ваше намере и тежње. Реците му молим Вас све и поверите се му са свим. Знати

то за нас јест од велике важности...“ (Роровић, 1925, str. 268)

Утицај Штура на младога Милетића био је велики, за њега је Штур био велики узор. То се види из писма од 21. фебруара 1856, које је Милетић написао Хаџићу поводом Штурове трагичне смрти: „Неговање идеалног полета“, каже Милетић, „како у мени тако и у многим одабраним младићима српским захвалити имам Штуру... Штур ми је несрећном судбином својом после буне живи узор био, који је највише допринео да из света идеалитета и на пољу практичног живота помислим“ (Savić, 2015, str. 97). Штур је на Милетића имао „неизмерни уплив“, каже Михаило Полит-Десанчић (Savić, str. 94).

Чим је дошао у Братиславу млади Милетић се са великим ентузијазмом укључио у свесловенске идеје које је Штур пропагирао. На његове словенске идеале имала је утицај традиција која је била утемељена у Новосадској гимназији, коју је водио Шафарик. Милетићева активност у Братислави испуњена је Штуровим идејама и свесловенским мислима, а то се види у његовим писмима, дописима и песмама. У њима он непрестано употребљава следеће термине: „син српског рода“ и великог „Славенског народа“. Милетић непрестано сања и пева о великој домовини „Мајци Славији“, „Слави“, „Савославији“, од Урала па до Скадра. „То је Коларова „Všeslawie“, „wlast naše“, Штурова и свих штуроваца „Všeslawia od Adrie po Ural“, Хоџина „Sláva Matka, hvieszda jasná“ из омладинског алманаха *Plody* (1836), иста Милетићева мајка „Слава“, „звезда јасна“ и „бела зора“ из омладинске *Славјанке*, којој је Милетић дао име и у којој се потписао „Свеслав“, додавши га свом имену као симбол свог идејног стремље-

ња, као што је Штур узео име „Велислав“, Хурбан и Хоџа „Милослав“, а многи ватрени штуровци друга слична имена (Православ, Бојислав, Хорислав, Доброслав, Јелислав, Лубослав итд.), пише Ковијанић (Ковијанић, 1976, str. 153)

Штур је утицао и на политичку оријентацију младог Милетића. „Из Штурове школе изашао је, између осталих, и народни борац Светозар Милетић и знаменити научник Ђура Даничић“, каже Јожеф Шкултети (Škultéty, 1927, str. 93). „Што је српски народ у критичним тренуцима својим 19. века имао тако одлучног и безгранично несебичног вођу, који је био руковођен високом свешћу о опредељењу и позиву Српства и Словенства, заслуга је и великог Људевита Штура“, каже Мита Клицин (Mráz, 2015, str. 70).

Штур је био веома популаран и вољен у научним, књижевним и политичким круговима српске Војводине и ондашње Кнежевине Србије, па је тако изабран за члана Српског ученог друштва у Београду (садашња САНУ). Андреј Мраз

тврди да је за Штура било планирано „место професора политичких наука на Универзитету у Београду“ (Mráz, 2015, str. 70).

Штур је био и лични пријатељ с Јованом Хаџићем, другим Милетићевим меценом, а одржавао је везе с Београдом, Новим Садам и Карловцима, са Србима у Бечу и Пешти, с Вуком, кнезом Михаилом, Никанором Грујићем, Теодором Павловићем и другим истакнутим Славјанима (Jerković, XXX, str. 95).

Милетић је, следећи свог учитеља Штура, од 1866. до 1882. године у угарском парламенту одржао неколико значајних говора у којима је бранио права Словака. Најзначајнији је онај из 1868, под називом „Питање народности“, у којем је експлицитно бранио права да Словаци говоре на свом језику. Милетића су због његових прословачких залагања оптужиле мађарске власти и осудиле га на три године затвора. На тај начин је не само своју мисао, песме и идеје већ и себе у потпуности уградио у српско-словачку сарадњу и братство.

References/Литература

- Jerković, J. (1991). *Teodor Pavlović and the Slovaks*. In: *Serbian-Slovak literary and cultural relations*, 95–101. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Kovaček, B. (1991). *Serbian press about the ban on Matica slovenska*. In: *Serbian-Slovak literary and cultural ties*, 193–209. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Kovijanić, R. (1979). *Serbian Romantics in Slovakia*. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Kovijanić R. (1976). *Svetozar Miletic (in studies)*. In: *Proceedings of Matica Srpska for History*, 14, 153–157. Novi Sad, Matica srpska. [In Serbian]
- Kovijanić, R. (1967, 26th February). *Slovak Bohuslav Tomašik committed suicide to avoid having to accuse Svetozar Miletic of "high treason"*. *Politika*. Beograd: Politika. [In Serbian]

- Krajčovič, M. (1970). *Slovaks and united Serbian youth*. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Mráz, A. (2015). *Ľudovít Štúr in the Slovenian life according to in 1849*. In: *Štúrov zborník*, 70. [In Slovak]
- Popović, P. (1925). *Two older letters, Miklošić's and Štúr's*. In: *Contributions to literature*, IV, 268. [in Serbian]
- Savić, Milan (2015). *Matula, Štúr and Slavs [in Slovak]*. In: *Štúrov zborník*, 366. 97, VI. [In Serbian]
- Skerlić, J. (1987). *Youth and Its Literature 1848-1871*. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Škultéty, J. (1927). *Serbs and Slovaks*. Novi Sad, *Letopis Matice srpske*, 313, (1-3), 93-100. [In Serbian]
-

Nebojša R. Kuzmanović

Archives of Vojvodina

Novi Sad (Serbia)

136 |

Svetozar Miletić's Slovak Enthusiasms

Summary

The author points to the ties between Svetozar Miletić, throughout the years of his intense political activities, and other non-Hungarian nations from the Hungarian state area, with a special emphasis on Slovaks.

Trying to show the permanence of these ties, the author points both to the significant biographical data from Miletić's life and to important political moments when the historical scene witnessed the appearance of nationally conscious Slovaks, Miletić's friends, associates, as well as those who personally chose death to prove their loyalty to common Slavic struggle for national emancipation.

The most eminent figure of the Slovak national revival, Ľudovít Štúr, is in the research focus since he had a crucial influence on the political formation of the future pivotal figure of Serbia/Vojvodina.

Keywords: Svetozar Miletić, Ľudovít Štúr, Serbs, Slovaks, Hungary, Slavs, unity, freedom

Франтишек Ф. Јакаб^[1]

Универзитет "Матеј Бел"

Факултет уметности

Банска Бистрица (Словачка Република)

УДК 339.92(497.1:437)"19"

Оригинални научни рад

Примљен: 23.3.2026.

Прихваћен: 16.4.2026.

doi: 10.5937/napredak7-65968

Прилог о чехословачко-југословенским економским односима 20-их година 20. века^[2]

Сажетак: Студија се фокусира на чехословачко-југословенске економске односе током 20-их година прошлог века. Циљ је да се анализирају узроци њиховог проблематичног развоја, који никада није остварио свој потенцијал, омогућен различитом природом економије, блиским политичким везама и чланством у Малој Антанти. Резултати постигнути проучавањем секундарне литературе и архивских истраживања у Прагу и Београду указују на главне узроке овог неуспеха као што су природа чехословачке економске политике, њен експанзионистички карактер и одбијање увоза југословенске робе. Истовремено, немогуће је игнорисати билатералне компликације у преговорима о усвајању трговинских споразума, увођењу увозних царина, или бројне спорове типичне за чехословачко-југословенску трговину. Економски односи, који су могли да ојачају билатералне односе, на крају су постали њихова слабост.

Кључне речи: Чехословачка, Југославија, економски односи, Мала Антанта, међуратни период

Увод

Односи између Чехословачке Републике (у даљем тексту Чехословачка) и Југославије^[3] представљали су један од главних стубова

спољне политике обе државе током међуратног периода. То партнерство је било пре свега војнополитичке природе, што је запечаћено закључивањем низа билатералних уговора, који су били основа Мале Антанте. Чехословач-

---

[1] f.jakab2205@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-8054-2415>

[2] Финансирано од стране Европске уније NextGenerationEU кроз План обнове и отпорности Словачке Републике у оквиру пројекта бр. 09I03-03-V02-00011.

[3] Поједностављени термин који се односи на државно уређење Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (1918–1929), која је 1929. године променила име у Краљевина Југославија (1929–1941).

Министар спољних послова Румуније Николаје Титулеску, премијер и министар спољних послова Југославије Милан Стојадиновић и министар спољних послова Чехословачке Едвард Бенеш на Конференцији Мале атанте на Бледу, Југославија, 30. август 1935. године

Фото: Guliver image

ко-југословенско савезништво су обе стране сматрале веома блиским. Њихови представници су чак изговарали наратив о братским народима, што је потврђено слоганом *Věrnost za věrnost, ljubav za ljubav*.^[4] Већ од првих послератних година постојала је претпоставка за развој ових односа и у другим сферама јавног

живота. Истовремено, природа чехословачке економије стварала је притисак да се сарадња продуби и у економској сфери. Међутим, то се дешавало постепено и било је праћено бројним споровима и природом усвојених уговора, који нису одражавали стварне потребе међународне трговине. Природа ових фактора спречавала је

[4] Превод на српски гласио би: *Оганосиј за оганосиј, љубав за љубав*.

даљи и дубљи развој економских односа. Тиме њихов потенцијал, који је био покривен и омогућен чланством обе државе у Малој Антанти, није био исцрпљен.

Циљ студије био је да анализира облике чехословачко-југословенске сарадње од краја рата до 1929. године, када је избила Велика привредна криза. Заснована је на чињеници различитог економског нивоа држава, што је претпоставило значајну асиметрију у међусобној трговини. У том смислу, чланак ставља нагласак на политичке интеракције влада обе земље, а не на конкретну имплементацију економске сарадње. Ово ствара напор да се укаже на позадину трговинских интеракција и тиме открију прави разлози за приказане економске и трговинске односе. С тим је повезано и главно истраживачко питање: „Зашто чехословачко-југословенска економска сарадња, упркос политичком савезу, није достигла свој потенцијал?“ То допуњавају и два посебна питања: „Да ли је економска сарадња постигла жељене резултате?“ и „Да ли је њен карактер био у складу са тезом о најближим савезницима?“ Ради анализе и давања успешног одговора на постављена питања, спроведена су архивска истраживања у чешким (Архив Министарства спољних послова, Архив Института Т. Г. Масарика) и српским (Архив Југославије) архивима. Тако стечена сазнања допуњена су проучавањем домаће и стране литературе. У том контексту, треба напоменути да се студија бави само економским и трговинским односима унутар цивилног сектора. Питање дистрибуције војног материјала и наоружања тема је која због своје обимности и важности заслужује посебан простор.

Економска ситуација у послератним годинама као предуслов за међусобну сарадњу

Крај Првог светског рата донео је са собом, уз појаву нових држава, и нове изазове. Слом старих царстава изазвао је економску неизвесност, која је проистекла из нових геополитичких услова, губитака трговинских веза и ратом уништене индустрије у Европи (Balaban, 2016, str. 22, 32). Слом Аустроугарске након Првог светског рата изазвао је слом јединственог економског простора, пореметио трговинске односе и приморао нове државе да траже нова решења. Слом Немачког и Руског царства, за које су биле везане економије околних држава, имао је сличне последице (Balaban, 2016, str. 32). Тако је створен економски „вакуум“. Појавом „нових“ држава, првобитне трговинске везе су прекинуте, појавиле су се нове царине и сопствене валуте. Фокусирајући се на економске везе између Чехословачке и Југославије, сарадња у том погледу пратила је предратну традицију трговинских и банкарских односа (Lacina, 1990, str. 161). Ова сарадња се може демонстрирати, на пример, налогом српске владе да се кује новац у ковници новца у Кремњици (АМЗВ, ИВС, 351).

Међутим, економска ситуација у Чехословачкој и Југославији била је потпуно различита након рата. Упоредјујући обе економије, Југославија је била аграрна држава, док је у Чехословачкој, која је наследила 60–70% индустријских предузећа Аустроугарске, преовладала индустрија (Balaban, 2016, str. 23, 32). Од првих дана свог постојања Београд се суочавао са озбиљним

финансијским проблемима, ниским економским нивоом, слабом индустријом и општом заоста-лошћу (Kršev, 2007, str. 76; Šestak и др., 1998, str. 409). Једна од значајних препрека економском опоравку ратом разорене земље био је недоста-так инфраструктуре, што је отежавало транс-порт сировина и спољну трговину (Dimitrijević, Sretenović, 2008, str. 48; Pruha, 2004, str. 362). Дру-га препрека је била нестабилност југословенског динара и државног буџета (Kršev, 2007, str. 78). Истовремено, економска штета коју је Краље-вина Србија претрпела у Првом светском рату била је много већа од оне коју је Аустроугарска империја претрпела у Чехословачкој (Balaban, 2016, str. 22; Lacina, 1995, str. 232). Сличности између економске ситуације у Чехословачкој и Ју-гославији могу се наћи у географској структури. Обе земље су се састојале од заосталијих (нпр. Словачка, Подкарпатска Русија, Босна и Херцеговина, бивша Краљевина Србија и Црна Гора) и развијенијих региона (нпр. Бохемија, Моравска, Словенија, Војводина) (Pirjevac, 2000, str. 35). Овај контраст се може показати на примерима Босне и Херцеговине и Словеније, где је разлика у индустријској запослености била 3,5 пута већа у корист ове друге (Hadžirović, 1983, str. 462).

Затечено стање југословенске економије Београд није успео да стабилизује и подигне на виши ниво током 20-их година (Šestak и др., 1998, str. 409). У поређењу са нивоом чехосло-вачке економије, њено „покретање“ се догодило одмах у првим годинама после рата (Balaban, 2016, str. 22; Lacina, 1995, str. 228; Lacina, 1996, str. 291, 292). Током 20-их Чехословачка је до-живела постепени економски раст, укључива-ње на светска тржишта и јачање валуте (Lacina,

1995, str. 228; Lacina, 1996, str. 291, 292; Pavel, 2004, str. 11). Истовремено, чехословачка влада је ак-тивно подржавала извоз домаћих производа у иностранство. Кроз проекспортне мере (нпр. стабилизацију валуте, извозне кредите или др-жавне гаранције), покушала је да олакша чехо-словачким предузећима да се наметну у светској конкуренцији (Kosta, 1999, str. 336; Lacina, 1996, str. 300). Међутим, ове интервенције нису увек биле довољне у поређењу с другим земљама, што је било посебно очигледно током економске кризе (Sladek, 1976, str. 158).

Југославија је, с друге стране, као пољопривредна земља, у много чему зависила од увоза индустријских производа (Dimitrijević, 1958, str. 256). Истовремено, низак развој југословенске економије приморао је Београд да извози непре-рађене сировине и увози готове производе (АЈ, МТИ, 230, 698; Đurović, 1986, str. 31). Различита природа економија претпостављала је једно-ставнију сарадњу у области трговине и размене робе, али је стварност била потпуно супротна (Balaban, 2016, str. 23). Чехословачка је такође у великој мери била самодовољна у области по-љопривреде, при чему су неки пољопривредни производи представљали значајну извозну робу (нпр. шећер, чији је Чехословачка била трећи највећи извозник у свету до средине 20-их и из-возила га је у великим количинама у Југославију) (АЈ, МТИ, 230, 698; Lacina, 1997, str. 123; Pruha, 1974, str. 156; Sladek, 1976, str. 141). С друге стра-не, увозила је пшеницу, кукуруз, стоку и месне прерађевине из Југославије (Pruha, 1974, str. 159).

Различити економски карактер две земље имао је потенцијал за продубљивање сарадње. Обе стране су могле да „користе“ принцип трго-

Франтишек Ф. Јакаб

Прилог о чехословачко-југословенским економским односима 20-их година 20. века

| 141

Акција Југословенског издавачког деоничарског друштва, Бачки Петровац, 1921.

Фото: Музеј војвођанских Словака

винске размене индустријских и пољопривредних добара. Истовремено, могућност извоза робе била је изузетно важна за Чехословачку, јер њено тржиште није могло да апсорбује домаћу производњу. Економска сарадња је такође представљала прилику за Праг да консолидује савез малих споразума и да ближе повеже своје савезнике. Међутим, контрадикторни политички интереси чехословачке владе, амбиције приватног сектора и, на крају, али не и најмање важно, интервенције југословенске политике спречили су пуну реализацију ових планова.

Карактер чехословачког извоза и политичка подршка Прага

Успешна међународна трговина била је питање од националног значаја за чехословачку економију. Стратешки задатак Прага био је да створи погодно окружење за максимизирање чехословачког извоза, који би био у стању да покрије производне капацитете домаће индустрије и тиме је заштити од колапса (Balaban, 2016, str. 32, 35). Након слома аустроугарског тржишта, које је покривало до 75% домаће производње

монархије, у новим условима чак трећина чехословачких производа зависила је од извоза (АЈ, МПР-КРО, 313, 945; Lacina, 1996, str. 282). Ове бројке су остале исте током 20-их година. Поређења ради, у том периоду, извоз Француске био је „само“ 24%, а Немачке 20% (Kubu & Patek, 2000, str. 204). Спољна трговина и међународна тржишта постали су тако витално питање за опстанак чехословачке економије (Pruha, 1974, str. 155). Представљена економска стратегија личила је на концепт продајних места која компензују веома ограничену природу домаћег тржишта. Југославија је требало да постане једно од таквих продајних места.

На основу уочене потребе чехословачке индустрије за извозом својих производа и истовремено на основу постојања предратних контаката на Балкану, Југославија је била једна од првих земаља у којима је Чехословачка основала представништво. Сврха ове институције, осим политичке и војне, била је и економска агенда и посредовање у трговинским контактима (Holasek, 1983, str. 692, 707). Сличну институцију створила је и Југославија 1920. године (АЈ, МТИ, 231, 701). Трговинска агенција Краљевине СХС,^[5] са седиштем у Прагу, а касније у Брну, била је полузванична институција која је посредовала и закључивала трговину између Чехословачке и Југославије. Финансирала је свој рад из прихода од склопљених споразума. Истовремено, редовно је обавештавала Београд о политичким и економским дешавањима у земљи. Међутим, Чехословачка је била једна од последњих европ-

ских земаља у којима је Београд основао такву институцију (АЈ, МТИ, 231, 701). Ова чињеница може стога подржати став да је Југославија била стратешки важнији трговински партнер за Чехословачку него што је то било у обрнутом случају.

Спољнополитичке планове Чехословачке у том правцу потврдила је и изјава чехословачког министра финансија Алоиса Рашина, који је већ 1918. године представио, са данашње тачке гледишта, нереалан план „трговинске контроле целог Балкана“ (Rašín, 1919, str. 31). Праг је већ тада рачунао на успостављање блиских контаката са Београдом и Букурештом (Kubu & Patek, 2000, str. 19). Расправљајући о чехословачкој оријентацији према Југославији, ово подручје је већ 1919. године означено као неопходно за економске интересе Чехословачке (Holasek, 1983, str. 692). Тај наратив је годину дана касније потврдио и Бенеш, изјављујући да за Чехословачку „наша (југословенска, прим. аутора) Ријека мора бити главни приступ мору“ (АЈ, МТИ, 229, 696). На основу ових изјава, могуће је закључити да је Југославија представљала не само поменути излаз за чехословачке планове него и вишу геополитичку структуру, омогућавајући приступ мору и поморске везе с другим тржиштима. Међутим, Праг није био једини ентитет са сопственим, профитабилним плановима са Југославијом. Сличне амбиције имао је, на пример, и савезнички Париз (Cvetković, 2006, str. 74).

Чехословачко интересовање за Балкан било је очигледно и Југословенима, који су кораке

[5] Користи се и ознака Трговачка агенција Краљевине СХС. Првобитни назив је био Привилегована трговинска агенција Краљевине СХС (АЈ, МТИ, 231, 701).

Франтишек Ф. Јакаб

Прилог о чехословачко-југословенским економским односима 20-их година 20. века

Акција штампарије, Бачки Петровац, 1920.

Фото: Музеј војвођанских Словака

Прага оценили на следећи начин: „Чешки индустријски и трговачки кругови чине све што могу у настојању да ојачају контакте и консолидују односе“ (АЈ, МТИ, 231, 703). Њихов наратив је потврђен тек годину дана касније, поводом организовања Прашког сајма узорака, након чијег је завршетка Београд изјавио да Балкан треба да представља основу чехословачке спољне

трговине (АЈ, МИР-КРО, 313, 945). Успостављању економских односа требало је да претходи стварање повољног окружења на политичком нивоу, што се догодило кроз уговоре закључене 1920. и 1922. године^[6] (Holasek, 1983, str. 692). Истовремено, Бенеш је сматрао стабилну ситуацију у региону неопходном за спровођење овог плана, за шта се његово министарство активно залагало

[6] Године 1920. закључена је конвенција о политичком савезу између Београда и Прага, која је представљала и основни стуб Мале Антанте. Ова сарадња је потврђена и проширена две године касније потписивањем такозваног уговора о савезу.

(Hradeční, 1988, str. 40). Истовремено, 1920. године, чак и пре закључења првог политичког споразума са Југославијом, преговарао је са југословенским изаслаником у Прагу о закључивању трговинског споразума (АЈ, МПТ, 229, 696).

Чехословачки индустријски кругови тако су пронашли подручје интереса у Југославији за извоз сопствених производа. Међутим, спровођење овог плана наишло је на проблеме. Његово успешно спровођење отежавала је лоша финансијска ситуација Југославије, што је условило природу целокупне трговине. Због финансијских проблема, Београд је морао да плаћа увозну робу пољопривредним производима, чему су се противили аграрни кругови у ЧСР, који су штитили домаћу производњу (Lacina, 1997, str. 134). Проблем је било и одсуство заједничких граница, а покушаји стварања чехословачко-југословенског коридора на крају су пропали (АЈ, МПТ, 231, 703). Проблематична је постала и висина трошкова транспорта и сама природа дистрибуције робе, која је често укључивала стране посреднике. Већина чехословачких произвођача продавала је своје производе великим тржним центрима и дилерима, који су их затим препродавали (АЈ, МПТ, 227, 692). Према Југославији ову позицију су често заузимали добављачи из Беча или Будимпеште (Sladek, 1976, str. 157).

Пошто је Чехословачка трпела због несташице сировина (осим угља, кога је било у изобиљу захваљујући рудницима угља), индустријске сировине и полупроизводи (нпр. гвоздена руда из Југославије) доминирали су у увозу (Jančík & Kubu, 1999, str. 310; Sladek, 1976, str. 156, 159). Ова чињеница изазвала је зависност Чехословачке

од страног тржишта (Holasek, 1983, str. 707). У првим послератним годинама угаљ је био важан извозни артикал у трговини с Југославијом, који је надокнађивао испоруке југословенских пољопривредних производа (нпр. хране, чија је несташица владала у Чехословачкој после рата, а у неким областима чак и глад) (АЈ, МПТ, 230, 698; Pruha, 2004, str. 88, 89). Још једна важна роба која се извозила у Југославију био је шећер, који је, заједно са угљем, представљао дефицитарну робу од великог економског значаја (АЈ, СУТ, 5, 7). Економске разлике између земаља исказивале су се и кроз удео индустрије у националном богатству, који је био три пута већи у корист Чехословачке (Lacina, 1996, str. 295).

Чехословачко учешће у датом региону није се састојало само од интереса за проналажење тржишта за робу, већ и од финансијских инвестиција. Овде су се прошириле предратне активности, које су током међуратног периода у Југославији достигле скоро 10% укупног удела из иностранства (Balaban, 2024, str. 177; Lacina, 1990, str. 162). Извоз чехословачког капитала на Балкан био је делимично омогућен суфицитима спољне трговине (Lacina, 1997, str. 113). У том погледу, поново се могу видети огромне разлике између Прага и Београда. У међуратном периоду, удео инвестиција у националном дохотку у Чехословачкој био је 12–13%, али је у Југославији био „само“ 6% (Lacina, 1996, str. 295).

Терцијарни сектор, тј. трговина и банке, које су брзо продрле у Југославију, где су обновили и прошириле своје предратне позиције, такође су допринеле развоју и ширењу чехословачке економије (Balaban, 2024, str. 181; Lacina, 1995, str. 232). Чехословачки капитал је имао значајан

удео у Југославији, са великим учешћем страних инвестиција (Pruha, 2004, str. 336) Био је активан у банкарству, туризму и разним индустријским секторима, као што су металургија, текстил и прехранбена индустрија (Balaban, 2024, str. 177-179). Поменути сектори истовремено су представљали један од најважнијих производних сектора у Чехословачкој (Lacina, 1976, str. 830; Lacina, 1996, str. 285). Чехословачки капитал је, такође, једини на свету био укључен у све секторе југословенске економије током међуратног периода (Dimitrijević, 1958, str. 163).

До средине 30-их, његова вредност је достигла приближно триста милиона динара, што је представљало скоро 10% укупних страних инвестиција (Ђуровић, 1986, str. 144, 145). С друге стране, југословенски капитал није директно учествовао у капиталу чехословачких предузећа (Pruha, 2004, str. 332). То је био још један дисбаланс у међусобним односима који је фокус економских односа усмерио ка Југославији. Чехословачки капитал се стога може сматрати важним обликом економске експанзије у ово подручје (Sladek, 1976, str. 175).

Почетком 20-их чехословачке банке су стекле снажну позицију у тој области, те су имале знатан утицај на локална финансијска тржишта и индустријска предузећа. Њихове позиције су пружиле важну позадину за чехословачке интересе у земљи (Balaban, 2024, str. 187, 198). Једном од најутицајнијих институција у том погледу може се сматрати *Занатлијска банка*, која не само да је учествовала у финансијским активностима у Југославији и контролисала неколико локалних финансијских институција него је значајно утицала и на чехословачке владине институције

Министарства финансија и Министарства индустрије, трговине и задруге (Balaban, 2024, str. 178; Lacina, 1994, str. 52; Tejman & Škerlova, 2019, str. 71). Током међуратног периода продрла је и у југословенску текстилну, пољопривредну и техничку индустрију (Dimitrijević, 1958, str. 216). Економска интервенција чехословачког капитала имала је подршку чехословачке амбасаде у Београду и чехословачке владе (Balaban, 2024, str. 187).

Приказана ситуација доказује напор Чехословачке да се екстензивно економски прошири на југословенско тржиште, уз политичку подршку на највишим нивоима. Фокус ове експанзије имао је комбиновани материјални и капитални карактер, којим се настојало покрити што више економских сектора. Чехословачки извоз верно је копирао природу чехословачке економије. У њему су преовлађивали индустријски производи, док је доминантну позицију имала роба широке потрошње (Balaban, 2016, str. 35; Sladek, 1976, str. 156, 159). Таква „економска интервенција“ била је омогућена, између осталог, политичком близином обе земље, запечаћеном политичким уговорима. У економској сфери оба ентитета су заузимала различите позиције, стварајући тако значајну економску асиметрију. Док је Праг Југославију доживљавао као важан излаз за индустријске производе, извор неких сировина и простор за експанзију капитала, Београд се више појављивао у позицији економски слабијег партнера са ограниченим финансијским могућностима. Ова ситуација је утицала на даље формирање међусобних односа, претећи да изазове спорове и сукобе између обе стране.

Трговински спорови као резултат чехословачке економске политике

Економски продор Чехословачке на Балкан наишао је на неколико компликација. Да оне буду реше није помогло ни залагање Бенеша, који је подржавао развој економских односа с другим савезничким државама (Lacina, 1990, str. 162). Овде се ослањао на Мали споразум, који је пружао могућности за дубљи развој трговинских односа између његових чланица (Lacina, 1990, str. 164). Међутим, треба напоменути да је Мали споразум имао првенствено војнополитичку, а не економску функцију (Pruha, 2004, str. 362). На ову чињеницу негативно је утицала различита политичка и економска оријентација Југославије, чији је једини значајни трговински партнер међу савезницима била Чехословачка (Avramovski, 1983, str. 323). То такође објашњава чињеницу да економски потенцијал савеза није био исцрпљен, упркос апелу за његов развој који је укључен у Чехословачко-југословенски уговор о савезу из 1922. године (Sladek, 1976, str. 144). Као резултат, предратни економски односи Аустроугарске монархије са Краљевином Србијом били су богатији него послератне Југославије са Чехословачком, која је наследила значајан део аустроугарске индустрије (АЈ, МТИ, 231, 703). Међутим, без ближе економске сарадње, није била могућа ни адекватна сарадња у другим сферама јавног живота, политичкој, дипломатској или војној сфери (Karnik, 2002, str. 453). Праг се више пута уверио у истинитост ове изјаве током 30-их година, када је Мала Антанта постепено слабила под притиском немачке економске експанзије на Балкан.

Плановима чехословачке спољне политике супротстављали су се контрадикторни економски и политички услови унутар земље. У првим годинама свог постојања, Чехословачка није имала кохерентан концепт економске политике унутар савеза, а њена аграрна (заштитна) политика често је компликовала развој ових односа (Patek, 1992, str. 120). У Чехословачкој су постојали политички кругови и приватници са супротстављеним економским интересима. Разлика у овим ставовима била је видљива и у спољнотрговинској политици Прага (Lacina, 1994, str. 50). Због тога су се чехословачки економски интереси у почетку развијали независно од спољнополитичких и безбедносних интереса републике (Jančik & Kubu, 1999, str. 317). До 1929. године Немачка је била најважнији трговински партнер, са укупним прометом осам пута већим од оног између Југославије и Румуније (Sladek, 1976, str. 161). Значајан фактор у том погледу била је и неспремност чехословачких економских кругова да увозе робу из савезничких земаља, што је поткопавало снагу целог савеза (Pruha, 2004, str. 225). Обе земље су истовремено промовисале протекционистичку трговинску политику повезану са високим царинама, штитећи домаћу индустрију и пољопривреду у развоју (Dimitrijević, 1958, str. 240). У том смислу, Чехословачка републиканска странка сеоског и ситносељачког народа (у даљем тексту: Аграрна странка) била је велика препрека за развој економских односа између Београда и Прага. Током целог међуратног периода странка је заузимала строго негативан став према увозу пољопривредних производа из иностранства. Овим корацима је покушала да заштити чехословачке произвођаче,

односно пољопривреднике, а тиме и своје бираче, чиме је осигурала политичке позиције. Странка је током 20-их покушала да успостави контакте с југословенским пољопривредницима, али је њихова политичка фрагментација знатно отежала продубљивање ове сарадње (Škerlova, 2015, 212). Чехословачка дипломатија је такође покушала да промени свој став о југословенском извозу, јер је била свесна да економски односи не могу бити једностранни и да су неопходни уступци ако се желе створити погодни услови за ширење чехословачке индустрије у Југославији (Hradeční, 1988, str. 49). Међутим, њихово спровођење је било веома тешко. Чврсти ставови аграрних кругова и протекционизам негативно су утицали на извозно оријентисану Чехословачку (Balaban, 2016, str. 42).

Повољне услове за чехословачки извоз отежавали су и сами чехословачки произвођачи и трговци. Већ почетком 20-их у Југославији су се чула мишљења о експлоатацији земље од чехословачких предузетника који делују само у интересу сопственог богаћења (Ђуговић, 1986, str. 44–45). Југословени су сарадњу са чешким трговцима оценили као „веома тешку“ (АЈ, МИР-КРО, 313, 945). Године 1921. генерални директор Конзуларног и трговинског одељења Министарства спољних послова Југославије Вучковић (име није откривено), изразио је следеће мишљење у име чехословачких продаваца: „Тек сада је могуће приметити да они [Чехословаци, нап. аутора] нису трговци са великим познавањем трговине, са великом посвећеношћу, већ обични ситни бизнисмени који дрхте пред сваком приликом [...] њихове понуде су једно, а њихове испоруке друго. Много обећавају, али страшно разочаравају. Свако ко је дошао у контакт са њима открио

је да морају бити веома опрезни...“ (АЈ, МТИ, 227, 692). Понашање чехословачких бизнисмена мора да је било заиста нељубазно у многим случајевима, када је дошао до таквог закључка само три године након оснивања републике (Вучковић наводи да се пре оснивања Чехословачке Републике Чеси и Словаци нису понашали као бизнисмени) (АЈ, МТИ, 227, 692).

Ова тврдња се може поткрепити примером непоштовања споразума о расподели чехословачког угља и кокса из 1919. године. Чехословачка је требало да месечно шаље унапред одређену количину ових сировина Југославији, али је расподељена количина била вишеструко мања (АЈ, МТИ, 229, 694). Београд је тај случај оценио на следећи начин: „Упркос нашем пријатељству, изјављујем (служитељ Министарства спољних послова Југославије Рајко Винтровић, нап. аутора) да нам праве све могуће тешкоће са потребним поруџбинама и све наше жалбе остају без резултата“ (АЈ, МТИ, 229, 694). Праг је ову робу Југославији нудио за много већи износ него Аустрији, земљи с којом није одржавао такве односе као са Југославијом (АЈ, МТИ, 229, 694). Понашање и ставови чехословачких трговаца и економиста могу се сматрати парадоксалним, јер нису одговарали везаности за југословенско тржиште, те их је чак и чехословачка штампа оцењивала као надмена и потцењивачка према трговинском партнеру (АЈ, МИП-КПО, 402, 1309). С друге стране, треба напоменути да се ни Београд није увек понашао „узорно“. У послератним годинама дошло је до неколико спорова у вези са испуњењем садржаја договорених поруџбина, које је Југославија одбијала да плати. Они су трајали све до 30-их година (АМЗВ, ИВС,

376). С обзиром на изнете чињенице, може се уочити реципроцитет у понашању чехословачких и југословенских трговаца, што је у економске односе уносило одређен степен непоузданости. Због тога су партнери стигматизовани, што се често користило када је то било потребно.

Комбинација супротстављених чехословачких политичких интереса и протекционизма само је компликовала могућности успешног извоза у Југославију. Ове факторе су погоршали и практични проблеми пословне праксе, праћени међусобним неповерењем и понављаним споровима између привредника обе земље. Због тога економски односи нису успели да испуне потенцијал који је постојао захваљујући политичком савезу, те су постепено постајали једна од слабијих карика у широј сарадњи у оквиру Мале Антанте. Економске односе је такође пореметила знатна трговинска асиметрија у корист Чехословачке. С једне стране, то је Прагу обезбеђивало економске предности у извозу, али је истовремено нарушавало концепт реципроцитета неопходан за успешну трговинску сарадњу. Та ситуација је утицала на закључивање трговинских споразума, док су преговори о њима вођени у „непријатељском духу“, а не у атмосфери најближих савезника.

Карактер чехословачко-југословенске трговине као резултат прихваћених трговинских споразума

У првим послератним годинама трговина између Чехословачке и Југославије функционисала је по принципу компензације и поврата (АЈ, МТИ,

230, 698; Balaban, 2016, str. 42). На тај начин, Праг је снабдевао Југославију првенствено угљем, а затим челиком, стаклом, керамиком, машинама и текстилним производима. Природа ових роба само потврђује индустријску оријентисаност чехословачке економије и неопходност да се роба извезе у иностранство. С друге стране, Југославија је обезбеђивала биљне и животињске производе, као и непрерађене природне сировине попут руде мангана, танина и дрвета (АЈ, МТИ, 230, 698). Тај облик трговинске размене правно је успостављен 1919. године потписивањем Трговинског и царинског уговора са Краљевином Срба, Хрвата и Словенаца који је имао привремен карактер (Balaban, 2016, str. 42; Sladek, 1976, str. 142; Kolaržik, 1931, str. 566). Тај документ се може сматрати првим „истински државним уговором између Чехословачке и Југославије“ (Kolaržik, 1931, str. 566). Његовим усвајањем привремено су враћени трговински и царински односи који су постојали пре рата између Аустроугарске и Краљевине Србије, допуњени предностима чехословачке царинске тарифе (Kolaržik, 1931, str. 566; Владине уредбе Чехословачке Републике од 18. маја 1920, 1920, стр. 993–994). То је било прво регулисање трговинских односа са иностранством за Чехословачку (Kolaržik, 1931, str. 565). С друге стране, Југославија је сличан споразум већ закључила са Аустријом (Ђорђевић, 1960, str. 3). Циљ Прага био је да овим споразумом обезбеди довољно хране у земљи, која се, као што је већ поменуто, суочила са великом несташицом у послератним годинама (АЈ, МТИ, 230, 698).

Главни проблем ове врсте трговине био је стални недостатак неопходних сировина (Balaban, 2016, str. 42). Из тог разлога утврђени

споразуми нису испуњавани (Kolaržik, 1931, str. 565). У првим годинама после рата чак се дешавало да роба која је пролазила кроз мађарску територију није ни стизала до коначног одређишта (Balaban, 2016, str. 43). Истовремено, постоје докази о закључењу споразума чији је садржај био веома неповољан за Југославију (АЈ, МТИ, 230, 698). Корак Београда тим поводом Винтровић је оценио као „изванредно сусретљиве“ (АЈ, МТИ, 230, 698). Неповољност споразума за Београд отвара питање у којој су мери југословенски кругови одлучивања били изложени притиску или утицају чехословачких економских интереса. С обзиром на праксу која је постојала у војном сегменту, где су за закључивање уговора додељиване провизије, није могуће искључити коришћење таквих механизма и у другим областима економских односа. Забрана да Београд извози одређене производе представљала је интервенцију у спровођење овог облика трговине, што је компликовало положај југословенских произвођача, који нису могли истовремено да извозе своју робу ако увозе производе из Чехословачке (АЈ, МТИ, 230, 698).

Године 1920. усвојен је Уговор о привременом регулисању трговинских односа између Чехословачке Републике и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Овај документ није искључивао важење претходног трговинског и царинског уговора, напротив, био је корак ближе ка политици слободне трговине (Balaban, 2016, str. 46; Kolaržik, 1931, str. 566). Уговор је обема странама гарантовао највеће царинске олакшице, укидање забране извоза одређене робе или једнака права за трговце у случају њихових активности на територији друге државе (Balaban, 2016, str. 46).

Принцип најповлашћеније нације гарантовао је потписницама права и олакшице које има трговина с било којом трећом земљом (Balaban, 2016, str. 73; Sladek, 1976, str. 142). Чехословачка страна је то искористила, захтевајући ниске царине на своју робу (Vinaver, 1985, str. 39). Дати документ је знатно утицао на развој трговинских односа између Прага и Београда (Balaban, 2016, str. 46). За цео међуратни период, то је било типично за извоз југословенских пољопривредних сировина, и обрнуто, за чехословачки извоз индустријских производа (Sladek, 1976, str. 143). Компликације са испорукама резултирале су постепеним преласком са компензационог облика трговине преко квота на монетарни облик 1921. године (Balaban, 2016, str. 45; Lacina, 1990, str. 162).

Међутим, у послератним годинама трговински односи суочили су се са нестабилном економском ситуацијом и у Чехословачкој и у Југославији (Lacina, 1990, str. 162). То је, у комбинацији са све више протекционистичком политиком Београда и јаком страном конкуренцијом, резултирало привременим падом трговине у наредним годинама (Balaban, 2016, str. 57, 65; Lacina, 1990, str. 162). Међутим, парадоксално, побољшање економских услова у Чехословачкој само је погоршало ситуацију. „Крив“ је био југословенски динар, који је бележио стални пад, што је закомпликовало регулисање цена. Као резултат, југословенски купци су отказали многе поруџбине чехословачке робе због високих цена. О овим тешкоћама јављала је и чехословачка штампа, која је произвођачима саветовала да буду опрезни приликом закључивања споразума са Југословенима, што је допринело ескалацији целе ситуације. Она се није смирила ни након

што је прашка влада укинула визе југословенским трговцима који тргују у Чехословачкој (АЈ, МТИ, 231, 703). Представљена ситуација, заједно са ограничењем извоза девиза из Југославије и високим негативним билансом, само је подржала овај тренд, а касније се чак претворила у нападе југословенске штампе на Чехословачку (Balaban, 2016, str. 63, 64). Генерално, ситуација је негативно утицала на трговинске везе (АЈ, МТИ, 231, 703).

Године 1920. закључен је уговор између Бродарске уније Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Чехословачке управе за дунавски транспорт о увећању могућности речног транспорта (Balaban, 2016, str. 47; SAN_1129). У том смислу, Праг је одлучио да прошири годишњи капацитет луке Братислава и повећа га двадесет пет пута (АЈ, МТИ, 227, 692; АЈ, МТИ, 229, 694). Братислава је, захваљујући свом положају и Дунаву који је повезује са Београдом, имала важну позицију у трговини са Југославијом. Ови фактори су јој омогућили да се ослободи утицаја посредника у Бечу и Будимпешти (АЈ, МИР-РО, 236, 619; АЈ МИР-РО, 93, 297). Значај Братиславе за чехословачко-југословенску трговину потврђен је већ 1924. године, када је овде основан југословенски конзулат, који је требало да подржи трговинске односе између две земље (АЈ МИР-РО, 93, 297). Истовремено, постојао је и транспорт дуж реке Тисе. Међутим, његов значај за размену робе између Чехословачке и Југославије може се сматрати занемарљивим, а на прелазу деценија уопште га није било (*Foreign Trade of the Czechoslovak Republic in 1928, 1930*, str. 59). На значај овог облика транспорта утицао је и ниво царина, што је смањило његову ефикасност (Balaban, 2016, str. 48).

Из тог разлога, а и због страхова од избијања царинског рата, предлог о оснивању заједничке организације за пловидбу Дунавом на основу малих споразума није спроведен 1929. године (Sladek, 1985, str. 62). Даљи преговори су вођени средином 30-их, али ни они нису постигли већи успех (Sladek, 1988, str. 879).

Између 1924. и 1929. године Чехословачка је доживела економски процват, индустријска и пољопривредна производња су порасле, а порасли су и БДП и терцијарни сектор (Lacina, 1995, str. 233, 234). Тридесет процената индустријске производње било је намењено извозу (Dudek, 1983, str. 423). У Југославији је такође могуће посматрати покушаје нормализације економских услова (Kršev, 2007, str. 141) Током овог периода повећана је и вредност спољне трговине, која је 1929. године забележила вредност извоза од 30% националног дохотка (Lacina, 1995, str. 234). Повољна економска ситуација омогућила је чехословачким компанијама да се концентришу на извоз у Југославију. Међутим, Београд није био у стању да апсорбује тај обим извоза и међусобна сарадња није достигла очекиване размере (Lacina, 1990, str. 162). Ову ситуацију није поправила ни Чехословачко-југословенска национална привредна компанија, основана 1922. године. Њен циљ је било побољшање економских односа и подршка успостављању трговинских контаката (АЈ, МТИ, 231, 703). Главни проблем је била природа југословенског извоза, јер држава није била у стању да покрије потражњу чехословачке индустрије за сировинама, те је Чехословачка морала да тражи потребне материјале на другим местима (Kosta, 1999, str. 336). Најважнији извозни производи Југославије

били су житарице, стока, јаја и дуван (АЈ, МТИ, 230, 698; Ђуровић, 1986, стр. 108).

Важење привременог споразума продужено је за скоро деценију. Већ та чињеница указује на то да се економски односи између Чехословачке и Југославије не могу сматрати ванстандардним. Дато стање ствари адекватно је демонстрирано догађајима средином 20-их година. Београд је 1925. године, у интересу заштите домаће индустрије, увео нове или знатно повећао првобитне царине на индустријске производе (Kolaržik, 1931, стр. 567; Kovačević, 2015, стр. 38). Ова општа регулатива утицала је и на чехословачки извоз, који је због тога смањен (Cvetković, 2006, стр. 60). Последично је дошло до смањења чехословачке имовине у земљи и повећања цена увозне робе, а то је негативно утицало на развој домаће индустрије (AÚTGM, EB I, 84, 397, R1851; Kovačević, 2015, стр. 38). Истовремено, смањен је и југословенски извоз у Чехословачку (Balaban, 2016, стр. 74).

Узвратна реакција Прага, у покушају да укине ове царине, била је идентична (Balaban, 2016, стр. 73; Sladek, 1976, стр. 149). Године 1926. Чехословачка је, након лоше жетве житарица, била „преплављена“ страним усевима. У настојању да заштити будућу конкурентност чехословачких пољопривредника, Аграрна странка се залагала за повећање царина на увоз пољопривредних усева, укључујући и југословенски увоз (Balaban, 2016, стр. 73; Mičić, 2017, стр. 425). Увођење пореза на југословенске пољопривредне производе, значајан извозни артикал пољопривредне земље, постало је велики проблем за југословенску економију (Sladek, 1976, стр. 149). Овим кораком Праг је реаговао не само на економску ситуацију у земљи него и на претходне кораке које је предузео Београд. Још један разлог за увођење ових царина може се наћи у покушају стварања економског алата за преговоре. Њихово могуће смањење требало је да изврши притисак на закључивање новог трговинског споразума са Југославијом, у којем би југословенске индустријске царине биле реципрочно смањене. Овај механизам би, по потреби, могао да се примени и на друге државе (Kolaržik, 1931, стр. 569). Међутим, коначни облик усвојених царина онемогућио је такву опцију због фиксирања највиших царинских концесија на пољопривредне производе. Југославија их је стицала аутоматски због већ постојећих трговинских механизма, што је искључивало даље преговоре (Kolaržik, 1931, стр. 569). Резултат је била само ескалација међусобних односа, што је негативно утицало на југословенску економију (Balaban, 2016, стр. 74).

Због негативног развоја трговинских односа кружиле су гласине о измени трговинског споразума, а то је поткрепљивала чињеница да су обе земље потписале сличне споразуме са скоро свим земљама у региону, али не и са својим најближим савезником (Balaban, 2016, стр. 74). Практичан доказ за то била је и трговинска политика усмерена ка трећим земљама, која је, с обзиром на билатералне савезничке односе, садржала елементе контрадикције. Илустриран пример је ситуација из 1927. године, када је Југославија морала да добије дозволу за увоз одређених врста меса у Чехословачку, али аустријским произвођачима овај документ није био потребан (АЈ, МТИ, 229, 694). Истовремено, треба напоменути да су у то време обе земље имале адекватне трговинске споразуме са скоро

свим земљама у региону и великим европским силама, али не и једна с другом (Balaban, 2016, str. 74). Приказана ситуација противречила је представљеном наративу о тзв. братским народима и прилично је личила на односе непријатељских земаља. Чак је постојала и бојазан да ће развој економских односа ослабити политичке везе између Београда и Прага (Hradeční, 1988, str. 65).

Праг је био отворен за успостављање економских односа почетком 20-их. Већ у октобру 1920. године чехословачка страна је желела да започне преговоре о закључивању дефинитивног трговинског споразума, али због негативног става Београда, трговински односи између две земље постојали су „привремено“ до 1929. године (Balaban, 2016, str. 50, 51). Године 1922. чехословачка и југословенска привредна комора обавезале су се да ће на својим састанцима најмање једном годишње разматрати питања чехословачко-југословенских економских односа, а представници комора друге земље требало је да буду позвани да присуствују (АЈ, МПР-КРО, 313, 945). Доступна архивска грађа није доказала практичну примену овог споразума. Међутим, представљено стање економских односа онемогућавало је већи утицај било каквих одржаних састанака на коначне одлуке обе земље.

Дугоочекивани и неопходни трговински споразум коначно је, након дугих преговора, закључен крајем 1928. године (Balaban, 2016, str. 75). Међутим, његов коначни облик није испунио очекивања и стварне потребе економских односа. Разлика у односу на привремени трговински споразум била је само у обиму клаузуле о најповлашћенијој нацији и примени паритетног третмана (Sladek, 2000, str. 90). Најхитније препреке за ме-

ђусобну размену робе нису решене, већ су остале актуелне (Balaban, 2016, str. 91). Истовремено, недостајао је одељак о царинским концесијама, највећем проблему у међусобним односима. Чехословачке царине из 1926. године, које су онемогућиле даље концесије Југославији, представљале су кочницу за решавање (Kolaržik, 1931, str. 570). Споразум није донео очекивану подршку југословенском извозу и само је делимично продубио трговинске односе (Balaban, 2016, str. 76).

Закључак

Чехословачка и Југославија су се суочиле с различитим економским изазовима након рата. Док је Београд морао да консолидује своју ратом разорену економију, Праг је покушавао да обезбеди рад домаће индустрије ширењем на страна тржишта. Из тог разлога, основним разлогом за успостављање чехословачко-југословенских економских односа може се сматрати распад Аустроугарске и губитак њених тржишта, што је Чехословачка морала да надокнади стицањем нових тржишта. Из тог разлога покушала је да продре у индустријски неразвијену Југославију. Међутим, Праг није био у могућности да у потпуности искористи прилику за стицање новог тржишта. Природа чехословачке експанзије значајно је отежала успостављање ближих веза са Југославијом. Прашка идеја о једнострано повољној трговини заснованој на максимизирању извоза и минимизирању увоза није могла да функционише на дужи рок. Резултат ове акције може се видети 30-их година, када је Чехословачку са југословенског економског простора потиснула Немачка.

Развој економских односа између Прага и Београда 20-их година суочио се са неколико фактора који су негативно утицали на његов коначни облик. Иако је различита природа економија обе државе претпостављала успешну сарадњу, кораци политичких и економских елита нису дозволили њен развој у пуној мери. Кључним факторима могу се сматрати контрадикторни ставови чехословачких политичких кругова, невољност Прага да увози југословенску робу, активности чехословачких економских представника у Југославији, често поређене са експлоатацијом, и протекционистичка политика обе државе. Изнете чињенице не само да су ограничиле развој економске сарадње већ су спречиле и пуно искоришћавање економског потенцијала који им је нудило чланство у Малој Антанти.

Економске интервенције са обе стране супротставиле су се наративу о најближим са-

везницима. Природа чехословачке економске експанзије, увођење царина и, на крају, али не и најмање важно, природа преговора о трговинским концесијама показали су супротно. Такође, правна основа економских односа, потврђена усвајањем уговора, противречила је реторици о братским народима. На основу изнетих чињеница могуће је констатовати да интеракције у економском сегменту нису одговарале овој тези и истовремено су представљале слабу карику не само у билатералној сарадњи већ и у закључивању малих споразума. Чехословачко-југословенска економска сарадња је пример политички декларисаног савеза, који је имао проблема да се примени у другим сферама јавног живота. Асиметрична природа трговинских односа и одсуство концепта економског реципроцитета ослабили су његову снагу и стабилност.

Archival sources/Архивски извори

154 |

- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, fund (f.) Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Yugoslavia – Personnel Department 1918-1945, Vol. II (MIP-PO), box (b.) no. 93, archival unit (a.u.) no. 297, “General Consulate of the Kingdom of Yugoslavia in Bratislava.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Yugoslavia – Consular and Economic Department 1919-1941, Vol. III (MIP-KPO), b. no. 236, a.u. no. 619, “General Consulate of the Kingdom of Yugoslavia in Czechoslovakia”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Yugoslavia – Consular and Economic Department 1919-1941, Vol. III (MIP-KPO), b. no. 313, a.u. no. 945, “International exhibitions and fairs in Czechoslovakia”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Yugoslavia – Consular and Economic Department 1919-1941, Vol. III (MIP-KPO), b. no. 402, a.u. no. 1309, “Economic cooperation of the Kingdom of Yugoslavia with Czechoslovakia”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Headquarters of Industrial Corporations of the Kingdom of Yugoslavia 1923-1941 (1922-1941) (CIK), b. no. 75, a.u. no. 139, “Czechoslovakia”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Central Administration for Foreign Trade 1919-1920 (1919-1927) (CUT), b. no. 5, a.u. no. 7, “Incorporation, Activities and Concluding International Agreements”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Ministry of Trade and Industry of the Kingdom of Yugoslavia 1918-1945 (MTI), b. no. 229, a.u. no. 694, “Czechoslovakia”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Ministry of Trade and Industry of the Kingdom of Yugoslavia 1918-1945 (MTI), b. no. 229, a.u. no. 696, “Czechoslovakia”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Ministry of Trade and Industry of the Kingdom of Yugoslavia 1918-1945 (MTI), b. no. 230, a.u. no. 698, “Czechoslovakia”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Ministry of Trade and Industry of the Kingdom of Yugoslavia 1918-1945 (MTI), b. no. 231, a.u. no. 701, “Czechoslovakia”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Ministry of Trade and Industry of the Kingdom of Yugoslavia 1918-1945 (MTI), b. no. 231, a.u. no. 703, “Czechoslovakia”.
- Archives of Yugoslavia (AJ), Belgrade, f. Ministry of Trade and Industry of the Kingdom of Yugoslavia 1918-1945 (MTI), b. no. 227, a.u. no. 692, “Czechoslovakia”.

Archives of the Ministry of Foreign Affairs (AMZV), Prague, f. IV. Section – National Economy (IVS), b. no. 376.
Archives of the T. G. Masaryk Institute (AÚTGM), Prague, f. Edvard Beneš I (EB I), b. no. 84, inventory number (inv. no.) 397, signature (sign.) R 1851.

References/Литература

- Avramovski, Ž. (1983). Basic Factors Influencing the Foreign Policy Position of the Kingdom of Yugoslavia. In V. Šťastný, M. Šesták (Eds.), *Czechoslovakia and Yugoslavia from 1929 to the Collapse of Bourgeois Social, Political and Economic Systems*. (319-333). Prague: Československo-sovětský institut. [In Serbian]
- Balaban, M. (2016). *Yugoslav-Czechoslovak Economic Relations between 1918 and 1938 (Doctoral dissertation)*. Brno, Masaryk University. Available at: https://is.muni.cz/th/rrotu/Milan-Balaban-dissertation_final_.pdf.
- Balaban, M. (2024). Czechoslovak Capital in Interwar Yugoslavia: Economic Influence and Investments. *Srpski istorijski časopis*, VII (7), 174-202. doi:10.7251/SIC2407008B [In Serbian]
- Cvetković, V. Lj. (2006). *Economic Relations between Yugoslavia and France 1918-1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije. [In Serbian]
- Dimitrijević, B, Sretenović, S. (2008). Foreign Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia 1918-1941. *Istorija 20. veka*, XXVI (2), 44-84. [In Serbian]
- Dimitrijević, S. (1958). *Foreign Capital in the Economy of Former Yugoslavia*. Beograd: Nolit. [In Serbian]
- Đorđević, B. (1960). *Overview of Treaty Trade Policy from the Establishment of the State of Serbs, Croats and Slovenes to 1941*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. [In Serbian]
- Dudek, F. (1983). On the Issue of Economic Development of Czechoslovakia in 1929-1938. In V. Šťastný, M. Šesták (eds.). *Czechoslovakia and Yugoslavia from 1929 to the Collapse of Bourgeois Social, Political and Economic Systems*. (421-435). Prague: Československo-sovětský institut. [In Czech]
- Đurović, S. (1986). *State Intervention in the Industry of Yugoslavia (1918-1941)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju. [In Serbian]
- Foreign Trade of the Czechoslovak Republic in 1928. Part II.* (1930). Prague: Státní úřad statistický. [In Czech]
- Hadžirović, A. (1983). Characteristics of the Economic and Social Structure in Bosnia and Herzegovina 1931-1941. In V. Šťastný, M. Šesták (eds.). *Czechoslovakia and Yugoslavia from 1929 to the Collapse of Bourgeois Social, Political and Economic Systems*. (460-478). Prague: Československo-sovětský institut. [In Bosnian]
- Holásek, P. (1983). Establishing Diplomatic Relations between Czechoslovakia and Successor States (1918-1922). *Historický časopis*, XXXI (5), 689-710. [In Slovak]
- Hradečný, P. (1988). *Political Relations between Czechoslovakia and Yugoslavia in 1925-1928 in Foreign and Domestic Context*. Praha: Academia.

- Jančík, D, Kubů, E. (1999). Foreign Trade - An Active or Passive Factor of Foreign Policy? (Comparison of the Czechoslovak and German approaches in mutual relations). In: J. Valenta, E. Voráček (eds.). *Czechoslovakia 1918-1938: The Fate of Democracy in Central Europe 1*. (310-318). Prague: Historický ústav. [In Czech]
- Kárník, Z. (2002). *The Czech Lands in the Era of the First Republic (1918-1938). Volume Two. Czechoslovakia and the Czech Lands in Crisis and Danger (1930-1935)*. Prague: Libri. [In Czech]
- Kolářik, J. (1931). The New Czechoslovak-Yugoslav Trade Agreement. *Slovanský přehled*, 23 (1), 565-573. [In Czech]
- Kosta, J. (1999). Foreign Trade of Czechoslovakia (1918-1937). In: J. Valenta, E. Voráček (eds.). *Czechoslovakia 1918-1938: The Fate of Democracy in Central Europe 1*. (335-346). Prague: Historický ústav. [In Czech]
- Kovačević, R. (2015). World Trade and Industrialization of the Yugoslav Economy in the Period between the First and Second World Wars - Consequences of the Great Economic Crisis of 1929. *Ekonomске ideje i praksa*. 5 (18), 21-52. [In Serbian]
- Kršev, B. (2007). *Financial Policy of Yugoslavia 1918-1941*. Novi Sad: Prometej. [In Serbian]
- Kubů, E, Pátek, J. (2000). *Myth and Reality of Czechoslovakia's Economic Advancement Between the World Wars*. Prague: Karolinum. [In Czech]
- Lacina, V. (1976). Problems of the Sectoral Structure of Czechoslovak Industry in 1918-1930. In *Československý časopis historický*, 24 (6), 821-849. [In Czech]
- Lacina, V. (1990). *The Formation of the Czechoslovak Economy 1918-1923*. Prague: Academia. [In Czech]
- Lacina, V. (1994). Who Made Decisions in Economic Policy. In: L. Slezák, V. Lacina (eds.). In *State Economic Policy in the Economic Development of the First Czechoslovak Republic*. Prague: Historický ústav. [In Czech]
- Lacina, V. (1995). Growth Rate and Stages of Economic Development in Interwar Czechoslovakia. In *Český časopis historický*, 93 (2), 223-243. [In Czech]
- Lacina, V. (1996). Dynamics of Industrial Development in Interwar Czechoslovakia. In *Český časopis historický*, 94 (2), 281-302. [In Czech]
- Lacina, V. (1997). Foreign Trade in the Years of the First Czechoslovak Republic. In *Český časopis historický*, 95 (1), 110-139. [In Czech]
- Mićić, S. (2017). *The Balkan and Danubian Concept of Yugoslav Foreign Policy (1925-1938)*. (doctoral dissertation). Beograd: Univerzitet u Beogradu. Available at: https://reff.f.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/4141/Micic_Srdjan.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [In Serbian]
- Government Regulation of the Czechoslovak Republic of May 18, 1920. (1920). In *Collection of Laws and Regulations of the Czechoslovak State*, 3 (75), 993-994. [In Czech]
- Pátek, J. (1992). Czechoslovak Banks and the International Credit Market. *Hospodářské dějiny = Economic history*. 20 (1), 113-126. [In Czech]
- Pavel, J. (2004). *Size and Structure of National Défense Expenditures in Czechoslovakia, 1918-1938*. Prague: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. [In Czech]
- Pirjevec, J. (2000). *Yugoslavia 1918-1992*. Prague: Argo. [In Czech]

- Průcha, V. (1974). *Economic History of Czechoslovakia in the 19th and 20th Centuries*. Prague: Svoboda. [In Czech]
- Průcha, V. (2004). *Economic and Social History of Czechoslovakia 1918-1992*. Brno: Doplněk. [In Czech]
- Rašín, A. (1919). *Speech of Finance Minister Alois Rašín, PhD, on Transitional Economy at the Meeting of the Young Generation of ČStD, December 13, 1918, in the Měšťanská Beseda, Prague II*. Prague: Pražská akciová tiskárna. [In Czech]
- Sládek, Z. (1976). Economic Relations Between Czechoslovakia and the Balkan Peninsula States in 1918-1938. *Slovanské historické studie*, 11 (1), 140-174. [In Czech]
- Sládek, Z. (1985). Economic Cooperation of the Little Entente Countries in 1934-1938. In *Istorija 20. veka*, 3 (1), s. 33-68. [In Serbian]
- Sládek, Z. (1988). The Economic Little Entente and Its Failure. In *Historický časopis*. 36 (6), 869-884. [In Czech]
- Sládek, Z. (2000). *The Little Entente 1919-1938*. Prague: Karolinum. [In Czech]
- Šesták, M. et al. (1998). *History of the South Slavic Countries*. Prague: Nakladatelství Lidové noviny. [In Czech]
- Škerlová, J. (2014). *Fidelity for Fidelity? Czechoslovak-Yugoslav Political Relations 1929-1934: Wishes, Variances, Reality*. Masaryk University, Brno. Available at: https://is.muni.cz/th/k01v0/DIZERTACE_FINAL_IS.pdf. [In Czech]
- Škerlová, J. (2015). Milan Hodža and the South Slav. In: V. Goněc, M. Pekník (eds.). *Milan Hodža as an Actor in International Relations*. Bratislava: Veda. [In Czech]
- Tejchman, M, Škerlová, J. (2019). Czechoslovak-Yugoslav Relations. In: L. Hladký et al. (eds.). *Czech Relations with the Nations and Countries of Southeastern Europe*. Zagreb: Srednja Europa.
- Vinaver, V. (1985). Contrasts Between Yugoslav and Czechoslovak Foreign Policy – A Contribution to the History of the Danube Region 1919-1929. In *Zbornik Matice srpske za istoriju*. 31 (1), 19-41. [In Serbian]

František F. Jakab

Matej Bel University

Faculty of Arts

Banská Bystrica (Slovak Republic)

A contribution to Czechoslovak-Yugoslav economic relations in the 1920s

Summary

158 |

The study focuses on Czechoslovak-Yugoslav economic relations during the 1920s. Its aim is to analyze the reasons for their problematic development, which never fulfilled their potential enabled by the differing nature of the economies, close political ties, and membership in the Little Entente. The results, based on a review of secondary literature and archival research in Prague and Belgrade, identify the main causes of this failure as the character of Czechoslovak economic policy, its expansionist nature, and the rejection of Yugoslav imports. Furthermore, bilateral complications in negotiations on trade agreements, the introduction of import duties, and numerous disputes typical of Czechoslovak-Yugoslav trade cannot be overlooked. Economic relations that could have strengthened bilateral ties ultimately became their weakness.

Keywords: Czechoslovakia, Yugoslavia, economic relations, Little Entente, interwar period

Стево М. Лапчевић^[1]

Музеј Срема
Сремска Митровица (Србија)

УДК 061.237:797(497.113)(091)
323.1(=163.41:=162.4)(497.113)
Оригинални научни рад
Примљен: 19.1.2026.
Прихваћен: 8.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-64193

Улога Словака у развоју старопазовачког соколства: јединство под словенским стегом

Сажетак: Аутор указује на улогу коју су у развоју соколског покрета, а тиме и у јачању српско-словачких веза у Срему и Војводини имали чланови „Словачког сокола“ у Старој Пазови, као првог оваквог друштва словачког народа основаног на територији Аустроугарске.

С тим циљем аутор даје преглед активности како „Словачког сокола“, тако и Словака, припадника „Соколског друштва Стара Пазова“, стављајући при томе посебан акценат најпре на заједнички српско-словачки рад на стварању овог друштва, затим на њихово брзо уједињење у југословенску соколску организацију и коначно на градитељске напоре који су довели до градње Соколског дома, велелепног споменика Србима и Словацима, добровољцима Великог рата, и до постављања спомен-плоче у част Томаша Гарига Масарика и краља Александра Карађорђевића.

У складу с тим, аутор указује и на могуће правце даље српско-словачке сарадње кроз обнову ако не соколског покрета на старим основама, а оно соколског духа узајамног јединства и личног прегнућа ради добробити заједнице.

Кључне речи: Срби, Словаци, Срем, соколи, Масарик, слобода, јединство

---

1. Увод: културна и друштвена борба за политичка права

Буђење националне свести током 19. века које је, спојивши се са све израженијом грађанском

самосвести, почело из основа да мења поглед на живот ширих друштвених слојева унутар словенског дела Аустроугарске, резултирало је настанком бројних друштава, културних (попут читаоница), певачких (попут црквених,

---

[1] lapcevicst@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-1560-3079>

ратарских и занатлијских дружина), „хуманих“ (попут женских добротворних задруга из којих потом настају друга слична друштва) и коначно спортских, међу којима предњаче соколска друштва, који су основани на „приватној“ основи, односно на личном хтењу и залагању (Роров, 2010, str. 493).

Њихова готово нагла појава и релативно брзо ширење били су главна одлика друштвеног живота у Срему, посебно у последње две деценије 19. века. Будући да ова појава није била ограничена искључиво на Срем, па ни на Србе, неопходно је пронаћи главне факторе који су на то утицали. Према нашем мишљењу, за то постоје три главна разлога: 1) индустријализација и ступање на политичку сцену нижих друштвених слојева услед општег успона либерализма и национализма,^[2] који су, за разлику од конзервативизма, на ширем европском простору били отворенији према партиципацији нижих слојева у политичким телима и јавном друштвеном животу, те све већа заинтересованост виших друштвених кругова, трговаца, занатлија и интелигенције за овај вид активизма како из личног/групног интереса, тако и из сопственог алтруизма; 2) чињеница да су Словени, па последично и Срби и Словаци, у Аустроугарској живели у земљи коју нису доживљавали ни као своју, ни као слободну,

налагала је извесну самоорганизацију, која се најпре показивала у сфери политике кроз формирање различитих странака и покрета чији се циљ постепено померао од борбе за очување идентитета до потпуне националне еманципације, што се потом прелило на читав низ различитих друштава, која су кроз концепт „приватног“ ангажмана, схваћеног као израз личне воље, личног напора, хтења и посвећености, устројавала у односу на државу и њене институције сасвим специфичне, паралелне методе рада не само друштвено-културног него и политичког карактера, оличеног у потреби остварења пуне политичке еманципације оних којима је помоћ преко потребна. Тиме се, с једне стране, постизало да се буде на услузи „ближњем“, а с друге, чувала се самосталност спрам „туђинске“ власти и тако исказивала национална самобитност и доказивала способност самостарања; 3) као специфично сремски разлог који је довео до појаве ових друштава можемо навести укидање Војне границе (1873) и развој цивилних органа власти, што је из корена променило не само урбани изглед граничарских градова него и навике њихових житеља, који су се током последњих деценија 19. века укључили у трку са оним комуналним заједницама Срема (и монархије) које су већ постојале као слободни краљевски градови.

[2] Боље речено, „масовног“ национализма за који Милорад Екмечић констатује да је фундаментална вредност настала на прелому векова. Овај национализам не представља само ширење идеје о јединственој историји и стремљењима, већ на друштвено-политичку сцену уводи народ, са његовим језиком, његовом (било писаном било усменом) литературом и коначно обичајима који постају интегрални део различитих идеологија, односно друштвено-културних стремљења. Више о томе у: Екмечић, 2021.

Управо су се ова три фактора укрстила током друге половине 19. века и у Старој Пазови, у којој су Срби и Словаци велике напоре усмерили ка буђењу националне свести постајући све активнији, пре свега, на културном пољу. Прва културна институција коју су пазовачки Срби и Словаци заједно створили била је „Грађанска читаоница“. У моменту њеног оснивања, 12. јула 1878, на њеном челу нашао се Словак Владимир Хурбан, кога ће две године касније наследити Никола Петровић (Јанко, 1991, стр. 45).

Недуго потом, заједничким српско-словачким напорима 1891. Пазовчани стварају још једно заједничко друштво – „Добровољно ватрогасно друштво“ (Јанко, 1991, стр. 47). Десет година касније, у јануару 1902, Словаци одржавају своју прву забаву на словачком језику, а већ наредне године организују и прву позоришну представу на словачком језику. Засебну читаоницу Словаци ће основати 1905, али је она, услед притиска власти, након три године престала да ради, да би своје активности обновила по окончању Великог рата (Јанко, 1991, стр. 46).

„Српска женска добротворна задруга“ основана је 1904. (Јанко, 1991, стр. 47), а две године касније Пазова је добила свој огранак „Српског сокола“, чиме су ударени темељи за стварање словачког друштва. Чињеница да су у његовом оснивању учествовале најзначајније фигуре словачког друштвеног, националног и културног живота у Пазови, те да су му они задавали правац рада и дефинисали циљеве, учинила је соколство најзначајнијим изразом словачких тежњи како за националном еманципацијом унутар Аустроугарске, тако и за свесловенским јединством.

2. Соколство: у потрази за „ПОТПУНИМ ЧОВЕКОМ“

Соколи представљају словенску културну и национално-ослободилачку либерално и антиклерикално опредељену организацију, која је настала у Чешкој 1862, под руководством и идејним усмерењем др Мирослава Тирша (Žutić, 2005, стр. 155).

„У настојању да окупи све словенске народе, Соколи су се позивали на либералне паролe Француске револуције, а окупљали су чланство разних вјера и сталежа. Због немогућности организирања славенских војних формација (народних гарди) у Аустроугарској, соколске старјешине су поставиле себи задатак да повежу славенске народе (соколска идеја свеславенства), у циљу да их припреме за борбу за остварење ’територијалне и духовне слободе.’ Соколски покрет се из Чешке брзо ширио у славенске покрајине Аустроугарске“ (Žutić, 2005, стр. 155).

Због свог јасног витешког опредељења и спремности на активан рад на културном и друштвеном пољу, соколство је врло брзо постало значајна „револуционарна сила националне енергије“, својеврсна „колевка за слободу и самосталност“ у којој су стасавале генерације свесне да словенским народима нема будућности уколико се не ослободе аустроугарске власти (што је схватано као почетна позиција, али не и као крајњи циљ) и уколико ту слободу не уграде у свесловенско јединство (Brozović, 1935, стр. 9).

Изабравши за себе име „Соко“, организација је, инспирисана српском епском поезијом, ставила до знања јасан правац свог кретања. На тај, суштински револуционаран правац указивале су и црвене гарибалдинске кошуље, које носе чланови друштва, а које сведоче о јасном националном опредељењу. Остатак униформе, састављен од црвено-црне капе преузете из јужнословенских динарских крајева (а украшене соколовим пером) и јакне, која садржи елементе народних мотива, јасно сведочи о свесловенској идеји покрета, који ће на прелому векова заузети једно од најважнијих места у словенском препороду (Brozović, 1935, str. 155–158).

У политичком смислу соколство се руководи двама фундаменталним принципима: национализмом и демократијом, док у друштвеним и културним пословима од својих чланова тражи потпуну посвећеност заједници, презрење личне добити и славе. У духовном смислу, соколи теже стварању „потпуног човека“, као својеврсног новог, етичког човека, насталог спојем духовне и физичке лепоте, од којих се прва гради кроз морално усавршавање, а друга посредством гимнастике која тако за соколе добија много већи значај од прости физичке вежбе:

„Тиршово је Соколство хармонична складност и поклапање наших тежњи за моралним и физичким напредовањем: морално напредовање доноси богатство нашег унутрашњег света, чији је видни израз облик, гиб и кретња здравога тела, а физичко напре-

довање даје нашој душевности одважност, самосвест, одлучност, ведрину, смисао за уживање свих плодова науке и уметности, урезује јој неизбрисиве црте значајности и облачи је пре свега у блистави и непробојни штит националне и домовинске слободе“ (Brozović, 1935, str. 10).

Међу Словенима у Аустроугарској соколска друштва се појављују 1863, и то најпре међу Словенцима. Недуго потом, међу Хрватима 1874, да би већ четири године касније, као израз заједничких напора за очување словенског идентитета, био основан „Хрватско-словенски соколски савез“. Међу Србима соколски покрет се јавља најпре у Краљевини Србији, крајем 19. века, али као организовани покрет са јасним соколским предзнаком оснива се 1904–1905. у Срему, у Сремским Карловцима,^[3] где др Лаза Поповић врло брзо образује и Фрушкогорску жупу, из које ће недуго потом израсти и Крајишка жупа, намењена оним члановима покрета који су се окупљали у друштвима с подручја Босне и Херцеговине и западних српских етничких простора (Славонија, Банија, Кордун, Лика, Далмација) (Đimić, 2016, str. 14).

Као свесловенски покрет, соколство је имало своја општа начела, која су потом у практичној примени била уподобљавана појединачним националним друштвима, у складу са околностима у којима се деловало и културним обрасцем који их је форматирао. Свима њима општи циљ није било национално и социјално ослобођење, већ

[3] „Српски соко“ оформљен је 1904. у Сремским Карловцима на иницијативу коју су на скупштини Српске академске омладине годину дана раније заједнички поднели др Лаза Поповић и Милан Теодоровић.

Стево М. Лапчевић

Улога Словака у развоју старопазовачког соколства:
јединство под словенским стегом

Управа старопазовачког „Соколског друштва“ испред споменика добровољцима, јунацима Великог рата, касне двадесете године прошлог века

Фото: приватна архива аутора

стварање „потпуног човека“. Тој мисији, како се наводи и у *Ујујисџвима новом члансџву и нарашџају*, које је 1931. издало „Соколско друштво Београд I“, подређени су сви други задаци и напори, који се сматрају нужним предусловом остварења овог, много вишег циља:

„Од појединца, Соколство ствара сокола, што значи правог човека. Бити заиста Соко, значи бити бољи од доброг који није соко, бити увек пример и вођа народу, бити здрав, снажан, поштен, леп, непорочан, вредан, не-

себичан, дисциплинован, дружељубив, добар према ближњима, у кратко леп и чист свуда и свугде...

...Соколство ти даје могућности да се развијаш у свим правцима, које захтева један млад организам. Ради да што успешније и што сигурније развијаш соколско време у себи, јер кад су бољи појединци, боља је и заједница – друштвена.

’Појединац ништа, целина све’ записано је на соколској застави. Само сложена и организована средина у стању је да ствара дела од

вредности. Хармонија целина представља и хармонију личности, умаложене и развој сопственог карактера“ (*Ујујисїва новом члансїву и нарашїјају*, 1932, str. 4–5).

На остварењу ових задатака, на јачању личног карактера и заједништва, најпре у околностима живота у „туђој“, а потом и у сопственој држави, током прве половине прошлог века истрајавали су и Словаци, чланови најпре словачког, а потом српско-словачког и коначно југословенског сокола у Старој Пазови.

164 |

3. Српско-словачке соколске везе у Старој Пазови

3.1. Од оснивања до уједињења са српским друштвом

Српски соко у Старој Пазови основан је 15. августа 1906. захваљујући залагању др Јована Бараћа, општинског лекара и Јована Вучковића, књиговође пазовачке Штедионице. Прва управа пазовачког друштва састављена је 3. 12. 1906. па је као Старешина друштва изабран др Бараћ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 9).

Шест година касније, пратећи пример Срба који су у међувремену основали и своју Жупу фрушкогорску, односно крајишку, у процес стварања свог друштва ступиће и Словаци са ширег војво-

ђанског простора. Тако, осим Пазовчана, значајне напоре у организацију Сокола улажу и Словаци из Бачког Петровца, који су, како бележи Јан Бабиак, свој захтев за одобрење правила поднели непосредно после Пазовчана (1912), али су их, услед рестриктивне политике Мађара према Словацима, надлежне власти одбациле као неприхватљиве и по интересе Угарске опасне^[4] (Babiak, 2021, str. 23–24).

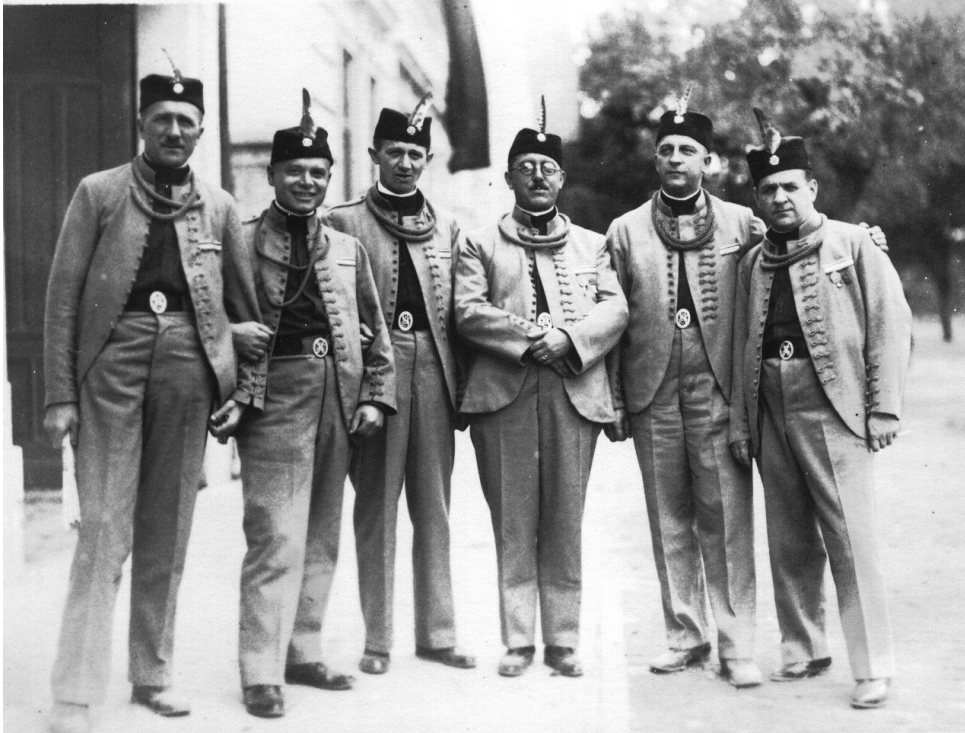
Ситуација у којој су се Кисачани и Петровчани нашли само је одраз политике коју је према настојању Словака да се национално еманципују мађарска власт спроводила на целокупном угарском простору Двојне монархије. Наиме, први покушај организовања Сокола у „горњим крајевима“, на простору данашње Словачке, догодио се 1863, само годину дана пошто је у Прагу основано чешко друштво, када је у Турчијанском Светом Мартину формирана прва соколска словачка заједница. Па ипак, оно што је било допуштено Чесима (могуће и због другачијег односа немачког елемента према њима), није важило и за Словаке, па је вољом Мађара ово друштво распуштено:

„Прваци његови били су присиљени пред тиранским прогонима одселити се у Сједињене Државе Северне Америке и у Чикагу, у слободној држави нашавши своје сународнике, основали су поново Словачко Соколско Друштво, од којег су никла по Америци многа словачка соколска друштва са војним жупама“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 12).

[4] Исто је било и у Кисачу, где је друштво, као и петровачко, основано тек након Великог рата. Ова друштва била су кратког века, будући да су се врло брзо, већ 1919–1920, спојила са српским друштвима. Након реорганизације јужнословенског соколства, Кисачани и Петровчани припали су новосадској жупи „Светозар Милетић“.

Стево М. Лапчевић

Улога Словака у развоју старопазовачког соколства:
јединство под словенским стегом

Управа „Соколског друштва Стара Пазова“ приликом освећења друштвене заставе

Фото: приватна архива аутора

Други покушај да своје место у соколској заједници на простору Аустроугарске нађу и Словаци догодио се 1896, након формирања чешког друштва за Моравску и Шлеску, када је дотадашња „Чешка соколска општина“ преименована у „чехословачку“. Нажалост, ни овај покушај није био дугог трајања будући да је предлог након неколико година разматрања коначно одбијен, па ће са уласком у 20. век у употреби бити старо

име, иако у савезу поред Чеха делује и вежба значајан број Словака (Brozović, 1935, str. 165–166).

Оно што Словаци нису успели у Угарској, јесу њихови сународници у Старој Пазови будући да је Краљевина Хрватска и Славонија у том погледу имала нешто мање оштру политику, посебно када је била реч о могућности организовања Словена у културне, друштвене и спортске заједнице.^[5] Први састанци пазовачких Словака

[5] Разлози за то су бројни. Пре свега, и сами Хрвати су били на удару Мађара, па је отпор против мађаризације налагао и „лабавију“ политику према „саплеменицима“ – Словенима. С друге стране, у деловима Срема, као што је био

са циљем стварања „Словачког сокола“ организовани су почетком 1910, а водио их је учитељ, „управитељ Државне школе са словачким наставним језиком у Бољевцима“ Павел Злох. Том приликом пазовачки Словаци састављају допис који упућују у Чикаго и саопштавају тамошњем друштву да ће ускоро бити образовано и прво словачко соколско друштво у Аустроугарској, до чега ће, коначно, доћи у мају, две године касније:

„У мају месецу 1912. године сазвана је оснивачка скупштина у гостиони брата Илића Жарка на којој су присуствовали око 50 новопазовачких Словака, те је под председавањем брата Галанте Јарослава изабран одбор у који су ушли: као староста брат Галанта Јарослав, тајник Хурбан К., Владимир, Ев. капелан, благајник, Каменар Милослав учитељ, начелник брат Злох Павле, а чланови одбора: пок. Чмелик Јанко опћ. благајник, Менђан Самко трг. помоћник, Вереш Мартин ратар, Форгач Јозеф кројач, Менђан Павел стројобравар и Шпицки-Шаги Јозеф индустријалац“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 12).

Пошто је скупштина изабрала управу и потврдила правила, старопазовачки словачки соколи поново шаљу допис у Чикаго, чије старе-

шинство га прихвата и сврстава у састав своје, Чикашке жупе. Као знак поштовања и добре воље, управа жупе шаље Пазовчанима помоћ у виду донације од тада изузетно вредних 1.000 долара (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 13).

Међутим, поред ове помоћи, за рад пазовачког словачког сокола једнако важни били су и присни односи са српским друштвом. Заједничке вежбе и сарадња на културном плану омогућавали су брзи раст организације, која је, уз подршку из Чикага, непосредно пред Велики рат, размишљала о куповини „једне нарочите зграде за Соколски Дом“ што би било и учињено да историја није пошла у сасвим другачијем правцу (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 13).

Пуцњи Гаврила Принципа означили су почетак Првог светског рата, на чијем су самом почетку пазовачка соколска друштва, како српско, тако и словачко, најпре распуштена, а потом и забрањена. У прво време власти су реквирирале коње, стоку и храну за њих, да би убрзо потом, у лето 1914, почела и мобилизација (Janko, 1991, str. 59).

Срби и Словаци, соколи, одлазе најпре на Источни фронт, а потом на српски и коначно на италијански, где се, када год прилике допусте, предају и ступају у савезничке редове, углавном руске и српске, организујући коначно

случај с Румом, Словени, а пре свих Хрвати (захваљујући чињеници да су и једни и други били римокатолици), били су изложени значајном притиску Немаца, што је налагало сарадњу (из које је, примера ради, у првој деценији прошлог века у Руми изникао и велелепни „Хрватски дом“, односно Соколана тамошњег „Хрватског сокола“, намерно грађена у доминантно немачком делу вароши). Коначно, на овакву политику у годинама уочи Великог рата значајно је утицало како деловање Јосипа Јураја Штросмајера, тако и општи рад хрватско-српске коалиције.

и Чехословачку добровољачку легију у чијем је образовању учествовао и Пазовчанин Фердинанд Клаћик и која ће бити основ каснијег формирања војске ослобођене и уједињене Чехословачке (Јанко, 1991, стр. 59).

„Предратни плод соколског рада оба друштва није остао без резултата, јер су млађи соколски раденици, соколски одгојени, за време светског рата као добровољци и легионари борили се и гинули у редовима братске војске на Добруци, Солуну и француском ратишту...“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, стр. 13).

За разлику од својих сународника на фронту, пазовачки Срби и Словаци, који су рат проводили у сремској равници, са зебњом су проживљавали ратне дане. Нешто више вере у победу српског оружја имали су у септембру 1914, када је војска Краљевине Србије у својој Сремској офанзиви упала у пазовачки атар:

„Битка између аустроугарске војске и српске војске у пазовачким пољима отпочела је 10. септембра. Снажнија аустроугарска војска успела је да потисне српску војску, да би се већ 13. ујутру, српска војска повукла према Сави...“ (Јанко, 1991, стр. 59).

До поновног ступања српске војске на сремско тло Пазовчани ће чекати све до новембра 1918, када ће, упоредо са овим процесом, свој рад обновити и соколска друштва, како српско, тако и словачко, које је почетком месеца добило и своју прву поратну управу:

„Старешина Словачког Сокола постаје пок. Хурбан Константин, директор Словачке банке, тајник Хурбан Владимир еванг. свештеник, благајник Каменар Милослав, учитељ, начелник Долинај Карло учитељ и чланови одбора Злох Павел, учитељ, Шипци-Шаги Јозеф индустријалац, Менђан Самко трговац, Форгач Јозеф кројач, Ђурица Јозеф, трговац, Чмелик Јанко оп. биљежник, Бртка Патко благајник и Бабик Самко, одв. солицитатор“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, стр. 14).

Своју слогу пазовачки Срби и Словаци посведочили су и стварањем заједничког одбора, Народног већа, чији је циљ био организовање дочека српске војске, у чијем раду су учествовали и припадници соколских организација. Тако је, пошто је српска војска 7. 11. 1918. ушла у Пазову, на улицама вароши говор, између осталих, држао и жупник и тајник „Словачког сокола“ Владимир Хурбан, који је том приликом говорио о свесловенском јединству као највећем залогу победе српског оружја (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, стр. 15).

Словачки соколи активно учествују у свим националним манифестацијама, а скупа са српским соколима у православним, католичким и протестантским црквама молитвено обележавају и рођендане краља Петра, регента и краља Александра, те престолонаследника, потом и краља Петра Другог, као и друге важније датуме из словенске историје (посебно је било важно обележавање Савиндана, Видовдана и Светих Ђирила и Методија).

Чланови старопазовачког „Соколског друштва“ са соколицама, одевеним у словачку народну ношњу
 Фото: приватна архива аутора

Ипак, највишу словенску свест и љубав пазовачки Срби и Словаци, чланови два соколска друштва, показали су пошто се 1919. почело увелико разматрати питање уједињења „племенских“ друштава у јединствену, југословенску соколску организацију. За разлику од хрватских друштава, која нису показивала довољно воље да се уједине са српским друштвима,^[6] словачко соколско друштво у Старој Пазови тај процес је спровело широм раширених руку и без икаквих потешкоћа.

Наиме, након што је на Видовданском соколском сабору у Новом Саду 1919. донета одлука о уједињењу соколских организација (Лапчевић, 2025, стр. 97, 104) разговоре о томе на који начин се ова идеја треба спровести у дело (дакле, не да ли је то потребно и могуће, већ на који начин се то може што пре учинити) у Старој Пазови повели су начелник словачког друштва Карло Долинај и Славко Ивковић као старешина „Српског сокола“.

[6] Више о томе: Лапчевић, 2023b; Лапчевић, 2023a, Лапчевић, 2025 (прир.).

Читав процес уједињења завршен је практично за две недеље,^[7] будући да су већ на Петровдан, 12. јула 1919, Срби и Словаци дефиловали пазовачким улицама као део јединствене организације (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 16), која ће се неко време звати „Српско-словачки“, а потом и „Југословенски соко“, односно „Соколско друштво Стара Пазова“ које ће, по извршеној територијалној реорганизацији друштвених огранака, постати део „Београдске жупе“.

3.2. У годинама југословенског соколства

Чим су, по окончању Великог рата, Словаци у Петровцу и Кисачу успели да коначно оснују своја друштва, Пазовчани ступају у везу са истима, одржавајући присне везе и након што су њихови сународници, као и сами што су учинили, постали део јединственог југословенског соколства Жупе „Светозар Милетић“. Такође, пазовачки Словаци ће бити уредно бирани у управе уједињеног друштва, па тако 1921. на месту старешине налазимо Славка Ивковића, док је његов заменик Карло Долинај, који ће на том месту остати и наредне године (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 17–18). Овај тренд биће одржаван и наредних година, па ће тако, пошто за старешину 1927.

буде биран Живојин Михајловић, његов заменик постати Самко Бабић, а начелник Шимко Киш (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 26).

Значајан напредак пазовачки вежбачи-гимнастичари, показаће 1928. када ће за начелника бити изабран амбициозни и физички спремни вежбач некадашњег „Словачког сокола“ Јозеф Шеркези који посебан акценат у свом раду ставља на организовање јавних вежби на којима су пазовачки соколи, са једне стране показивали своју спремност, а са друге вршили упис нових чланова:

„Месеца јула, приређује наше друштво јавне вежбе у месту Војки, Ст. Бановцима, Крчедину, Ст. Сланкамену, Белегишу, Нов. Карловцима, присуствује јавним вежбама Соколског Друштва у Кисачу, Петровцу и Батајници, свуда са лепим успехом, а нарочито у Новим Карловцима, чија посета беше најјача од свих наведених...“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 31)

Ради обележавања десетогодишњице ослобођења и уједињења, те српско-словачког соколског јединства, Пазовчани покрећу акцију чији је крајњи циљ изградња Соколског дома као трајне друштвене куће. На ванредној скупштини друштва, одржаној 11. новембра 1928, донета је

[7] За разлику од „уједињења“ хрватских и српских друштава у Руми и Митровици, где тај процес никада није спроведен до краја, будући да су тамошња хрватска друштва, уместо да прогласе уједињење, као што су учинила српска, прогласила „ликвидацију“ на основу које је тек део чланова ових организација приступио новоформираној југословенској, док ће део учествовати у обнови хрватског соколства половином 20-их година прошлог века.

одлука да се пазовачки соколи задуже за 200.000 динара, а образован је и посебан „одбор за градњу“, у којем су били подједнако заступљени и Срби и Словаци.

Помоћ овом прегнућу, у материјалним средствима, дала је и старопазовачка политичка власт, која је за ту прилику издвојила 30.000 динара, колико је дала и митровачка Петроварадинска имовна општина док је за добијање локације у центру насељеног места, посебну заслугу имао др Виктор Руп, адвокат и члан друштва. Значајне суме дала је и „Жупа Београд“, „Хигијенски завод у Новом Саду“ и бројне друге установе, институције, приватници, јавни радници који су желели да узму учешћа у подухвату који је требао да покаже не само степен развијености друштва, његову снагу, већ и вредност српско-словачког јединства (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 33, 335).

Архитектонско решење за зграду дома израдио је и пазовачком друштву поклатио угледни архитекта и Соко Момир Коруновић, док је чин освећења темеља уприличен 1930. године. Радови су коначно завршени наредне, 1931. године, а соколски дом понео је име Краља Петра Првог (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 36, 41, 48).

Паралелно са овом активношћу, пазовачки соколи Срби и Словаци покренули су и градњу споменика у част Словака и Срба добровољаца, учесника Великог рата, било да је реч о онима који су се борили у редовима војске Краљевине Србије, било о припадницима „Чехословачке легије“.

Споменик који, уз споменик војницима Тимочке дивизије на Легету крај Сремске Ми-

тровице (изграђен 1923), представља једино споменичко соколско наслеђе у Срему, изграђен је у форми обелиска, са четири урне око украсног зида. На споменику су постављене плоче на којима је српским и словачким језиком исписано: „Јунацима палим за народно ослобођење и јединство: 1914–1918. Соколско друштво Стара Пазова.“ Споменик је додатно украшен ланцима, грбом Краљевине СХС, док је на његовом врху стајала од камена израђена птица соко, као симбол покрета који је споменик градио.

Освећење споменика, трајног залога јединства и свести о поднетој жртви за јужнословенско и свесловенско јединство и грађеног од камена који је за ту прилику посебно допремљен са Кајмакчалана, обављено је приликом одржавања годишње скупштине „Жупе Београд“, половином фебруара 1929:

„Освећење споменика обављено је веома свечано, уз чинодејство свештеника све три вероисповести, којом приликом је одржао пригодан говор у име друштва старешина. Присутствовали су изасланици председништва мин. и мин. унутрашњих дела, мин. војске и морнарице и мин. просвете, затим делегати свих месних власти и корпорација, као и многобројно грађанство.

После освећења Споменика, те одржане жупске скупштине, приређен је у подне заједнички ручак, а увече лепо посећена и у сваком погледу успела академија. Овај је дан био дан правога соколског славља у нашем месту“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 37).

Већ наредне године, заједничким снагама, Срби и Словаци, сабрани у „Соколско друштво Стара Пазова“, обележиће 8. марта 1930. и 80. годишњицу рођења Томаша Масарика:

„Ова прослава се састојала у свечаној академији на којој је дошла до пуног изражаја љубав и братство нашег и Чехословачког народа, као и велика захвалност брату Пресиденту на његову раду за корист оба народа.

Предавање на академији врло успело одржао је брат Вереш др Владимир, а затим су одржали врло лепе говоре у духу славенске узајамности, братства и љубави присутни делегати свих месних установа, српско-православне црквене Општине, Кола Српских сестара, читаоница Срба занатлија, Српске Ратарске читаонице, Српске Земљорадничке Задруге, српског певачког друштва 'Гусле', Црвеног крста, Добровољачког Удружења и читаоничког клуба.

Свечаност је завршена химном Југословенском и Чехословачком, које је отпевало овдашње срп. певач. друштво 'Гусле'“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931: 39–40).

„Већ наредне године, тачније 3. 5. 1931. као поклон Министарства просвете Чехосло-

вачке, а као последњи украс којим је завршено обележавање десетогодишњице ослобођења и уједињења, на згради ондашње позоришне сале, постављена је спомен плоча у част Краља Александра Карађорђевића и председника Чехословачке Томаша Гарига Масарика. На плочи, израђеној од белог мермера, изображени су ликови двојице државника са натписом: 'У спомен ослобођења југословенског и чехословачког народа 1918–1928'“ (*Спомен-плоча Александру I и Масарику*, 9. 5. 2013).

Током друге половине 30-их година прошлог века пазовачко соколство наставило је да једнако ревносно испуњава своју свесловенску мисију. Блискост између два народа неће бити нарушена ни током окупације, када ће се многи чланови „Соколског друштва Стара Пазова“ са пушком у руци наћи у покрету отпора.

Закључак

Окупација Краљевине Југославије у априлу 1941. и стављање Срема под контролу усташких власти донели су нову забрану рада „Соколског друштва“ у Старој Пазови, овог пута трајну будући да након 1945. нове власти нису показале вољу да обнове његов рад.^[8]

[8] Уместо „Соколског друштва“ ствара се, на сличним основама Друштво за телесно васпитање „Партизан“, који се гаси крајем прошлог века. Посебно је интересантна чињеница да могућност обнове рада није била могућа ни за друштва попут Кола српских сестара и других њима сличних. Под окупацијом уведене забране, праћене конфискацијом имовине, настављене су и након „ослобођења“ у чему се, на прилично дијаболичан начин, запажа континуитет усташко-нацистичке и бољшевичке власти.

Одмах након што је ушла у Стару Пазову, немачка војна сила оштетила је спомен-плочу на згради позоришта, а убрзо потом ју је и склонила. Све до 1990. она је чувана у подруму „Словачког дома“^[9] да би тек почетком маја 2013, након рестаурације и конзервације, била поново постављена, овог пута управо у Словачком дому.

„Соколски дом краљ Петар Први“ преузет је најпре за потребе немачке окупационе војне силе, а потом за потребе нових, бољшевичких

власти. Споменик изграђен у част српско-словачких добровољаца, а поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења, током времена је у знатној мери оронуо и оштећен, те и даље чека на рестаурацију и конзервацију.

Чињеница да се за нешто више од две године ближи стогодишњица његове градње можда је најбољи подстрек да се покрене његова реконструкција, која би Србима и Словацима дала могућност да и данас, један век касније, поново потврде своју никада нарушену блискост у Старој Пазови.

---

[9] Овде је важно да још једном размислимо о континуитету усташко-нацистичке и бољшевичке власти и сличности идеја, барем када је реч о потреби да се изврши ревизија историје и целокупне друштвене свести.

References/Литература

Monographs/Монографије

- Babiak, J. (2021). *The Sokol in Petrovac, the Kingdom of Yugoslavia (1929–1941)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, Kancelarija za raseljene Slovake. [In Slovak]
- Brozović, A. (1935). *The Sokol Almanac*. Beograd: Sokolski savez Kraljevine Jugoslavije. [In Serbian]
- Dimić, Ž. (2016) *Sremski Karlovac Sokol Society Memorial 1904–2015*. Novi Sad: Prometej. [In Serbian]
- Ekmečić, M. (2021). *The Creation of Yugoslavia 1790–1918*, Vol. 2. Novi Sad: Pravoslavna reč, Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Instructions to new members and generations* (1932). Beograd: Sokolsko društvo Beograd 1. [In Serbian]
- Janko, Š. (1991). *Stara Pazova Chronicles*. Novi Sad: Muzej Vojvodine. [In Serbian]
- Lapčević, S. (2023a). *The children of the fatherland: activities and agents of Serbian and Yugoslav nationalism in (Sremska) Mitrovica 1918–1941*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Lapčević, S. (ed.) (2025). *Work of Sremska Mitrovica Serbian Sokol during the year of unification 1919–1920 (as reflected in meeting minutes and newspapers)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Popov, Ž. (2010). *Mitrovica, the Town and the People in Time*. Sremska Mitrovica: Biblioteka “Gligorije Vožarović”. [In Serbian]
- Sokolism* (1929). Novi Sad: Minijturna biblioteka. [In Serbian]
- Stara Pazova Sokol Society Memorial 1906–1931* (1931). Stara Pazova: Sokolsko društvo Stara Pazova. [In Serbian]

Articles/Чланци

- Lapčević, S. (2023b) ‘The Croatian Sokol’ in Ruma: in pursuit of a fatherland deserving of respect. In: N. Ninković (ed.) *Historical Archives Memorial ‘Srem’ no. 22*, Sremska Mitrovica. [In Serbian]
- Žutić, N. (2005) Serbian Sokols in Srem 1903–1929. In: N. Đurić (ed.) *Historical Archives Memorial ‘Srem’ no. 4*. Sremska Mitrovica. [In Serbian]

Internet source /Интернет извори

- Memorial plaque to Alexander I and Masaryk* (9th May 2013)
<https://www.rtvstarapazova.rs/sr/vest.php?id=1444> (Accessed on 12th January 2026)

Stevo M. Lapčević

Museum of Srem
Sremska Mitrovica (Serbia)

The role of Slovaks in the development of Sokolism in Stara Pazova: unity under the Slavic banner

Summary

The author underlines the role which members of the *Slovak Sokol* from Stara Pazova had in the development of Sokolism, and accordingly in strengthening Serbian-Slovak ties in Srem and Vojvodina. *The Slovak Sokol* was the first organisation of this kind established on the territory of Austria-Hungary.

To this end, the author presents an overview of activities both of the *Slovak Sokol* organisation as well as Slovaks, members of the *Stara Pazova Sokol Society*, thereby particularly focusing mainly on joint Serbian-Slovak work on establishing this society and then on what soon followed, i.e., them joining the Yugoslav Sokol organisation and ultimately their building and development efforts which eventually resulted in constructing the Sokol House, a magnificent monument to the Serbs and Slovaks, volunteer soldiers in the Great War, and mounting a memorial plaque in honour of Tomáš Garrigue Masaryk and King Alexander Karađorđević.

In this connection, the author also notes some potentially prospective directions for developing Serbian-Slovak cooperation through renewing if not the Sokol movement on its former foundation, then through reviving the spirit of mutual unity and personal endeavours for the greater good of community.

Keywords: Serbs, Slovaks, Srem, Sokols, Masaryk, freedom, unity

Приказ | Book Review

Љубиша М. Деспотовић^[1]

Институт за политичке студије
Београд (Србија)

УДК 930.85(497.11:437.6)(082)(049.32)

316.722(=163.41)(082)(049.32)

316.722(=162.4)(082)(049.32)

Приказ

Примљен: 20.4.2026.

Прихваћен: 25.4.2026.

doi: 10.5937/napredak7-66655

Српско-словачки односи кроз векове: друштвена, културна и духовна димензија

Вања Глишин, Кристијан Обшуст,
Мирослав Кмећ (ур.): *Српско-словачке
културне везе и национални идентитети.*
Институт за политичке студије / Архив
Војводине / Филозофски факултет,
Универзитет Маџеј Бел, Београд – Нови Сад
– Банска Бистрица, 2024, стр. 314.

Тематски зборник радова *Српско-словачке
културне везе и национални идентитети*
резултат је научне конференције одржане
29. новембра 2024. у Конференцијској сали
Института за политичке студије у Београду.
Организација научног скупа и приређивање
тематског зборника радова представља први
корак у заједничкој научној сарадњи између три
реномиране установе из Републике Србије и
Словачке Републике: Института за политичке

[1] ljubisadespotovic1962@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0473-2829>

студије из Београда, Архива Војводине из Новог Сада и Филозофског факултета Универзитета Мађеја Бел из Банске Бистрице, што му даје посебну институционалну и научну тежину.

У зборнику је публиковано шеснаест радова на српском, словачком и енглеском језику, што додатно доприноси његовој међународној видљивости и научној релевантности. Публиковање овог зборника представља пионирски подухват будући да је у њему дат темељан приказ веза између два народа и да поставља стабилне основе за даљу свеобухватну сарадњу. Дакле, основна вредност огледа се у интердисциплинарном карактеру, што је услов за разумевање српско-словачких односа, који имају дугу и богату историју, испреpletену вишедимензионалном политичком, дипломатском, економском, привредном, културно-уметничком и научно-образовном сарадњом. Уреднички концепт доследно прати идеју да се културне везе и национални идентитети сагледавају у дугом историјском трајању, пре свега од 19. века до данас, уважавајући шири средњоевропски и балкански контекст. Иако је тематски оквир наизглед преширок, концептуално је јасан будући да су у фокусу културне интеракције, политички односи, религијске везе и обликовање националних идентитета у сложеним историјским околностима.

Посебно место у зборнику заузимају радови који се баве догађајима у 19. веку. Текст др Небојше Кузмановића о српским романтичарима и Словацима пружа детаљну анализу интелектуалних и образовних веза српских и словачких народних трибуна у периоду романтизма који су студирали на Братиславском евангелистичком лицеју. Слично томе, рад професора Мирослава Кмећа

осветљава словачко-српске културне и политичке односе у изборним процесима на простору данашње Војводине с краја 19. и почетка 20. века. Професор Михал Бабјак анализира личност Јосифа Подградског, једног од најзначајнијих словачких романтичара, који је допринео оснаживању друштвених и културних веза између Срба и Словака у 19. веку. Др Зденка Валент Белић такође пише о Јосифу Подградском као о личности која је подједнако припадала словачкој и српској култури. Подградски је већи део живота провео у Србији, писао је о владарима из династије Обреновића, о Светозару Милетићу, и градио је блиске везе са Србима до краја свог живота. Отуда је преглед догађаја и процеса током 19. века научно и друштвено значајан део зборника, јер упознаје читаоце с бројним не толико познатим чињеницама које су обликовале српско-словачке везе.

Радови у зборнику тежишно су усмерени на догађаје и процесе у 20. веку. Рад др Петера Мичка и др Антона Хрубона посвећен је положају Словака на простору Југославије од 1918. до 1941. године. Аутори се фокусирају на културне интеракције југословенских Словака са „другом домовином“, односно са словачком државом. Професор Марек Сирни фокусирао се на период од 1939. до 1941. године, настојећи да прикаже односе између Словачке и Југославије, односно између словачке државе и заједнице словачких исељеника у Југославији. Акцент на словачко-српске културне односе у периоду од 1931. до 1934. године ставио је Франтишек Јакаб, настојећи да прикаже активности културних друштава и уметника и анализира значај међусобних односа Прве Чехословачке Републике и Краљевине Југославије.

Оригиналан допринос тематском зборнику пружио је историчар др Немања Девић, који је, на основу анализе штампе и пропаганде Комунистичке партије Југославије у листу *Пролетер*, приказао на који начин се стварала слика о Југославији, Пољској и Чехословачкој у штампи и пропаганди од 1919. до 1939. године. О периоду након Другог светског рата писао је професор Небојша Петровић, анализирајући положај Словака у Војводини од 1945. до 1952. године. Реч је о периоду изразитих друштвених промена, које су се одразиле и на словачко становништво на овим просторима. Кристијан Обшуст нуди општи приказ питања колективних идентитета припадника словачке националне мањине у Републици Србији, што је незаобилазно за даље разумевање појава и процеса. Тиме је дат садржајан и аргументован приказ сарадње између двеју држава у сложеним политичким и друштвеним околностима 20. века.

Духовна и религијска димензија српско-словачких односа анализирана је у више радова. Саша Антонијевић нуди вишевековни историјски приказ функционисања Српске православне цркве у Словачкој и истиче духовне везе између двају народа. Темпорално ужи приказ духовних веза представљен је у раду Радована Пилиповића и Иване Лукнар, који указује на верске везе између Срба и Закарпатја, односно на значај Српске православне цркве у међуратној Чехословачкој од 1918. до 1940. године. Професор Владимир Коцвар анализира деловање преподобног Јустина Поповића у Источној Словачкој и Подкарпатској Русији, са циљем да се предоче достигнућа и проблеми током обнављања православља. Актуелни контекст религијских односа између

Републике Србије, Републике Српске и Словачке Републике представио је у свом раду Слободан Продић, истичући духовни аспект као начин за јачање сарадње. Наведени радови указују на то да су духовне и религијске димензије важан чинилац сарадње и приближавања двају народа како током историје, тако и данас.

Догађаји и процеси на почетку 21. века анализирани су у радовима др Ане Јевтовић и др Вање Глишина. Колегиница Јевтовић написала је рад о политичкој комуникацији и медијском унитаризму у кризним ситуацијама, са фокусом на медијску слику насталу након атентата на словачког премијера Роберта Фица. Колегиница Јевтовић аналитично, аргументовано и научно утемељено анализира веома сложену и актуелну тему, што је допринос зборнику радова у контексту савремених српско-словачких односа. Последњи рад у зборнику написао је др Глишин, анализирајући геополитички положај Србије и Словачке у контексту немачког средњоевропског континентализма, што отвара ширу перспективу и ситуира српско-словачке везе у оквиру савремених међународних односа и геополитике. Овај рад потврђује да културне и идентитетске везе нису изоловане од геополитичких процеса.

Зборник радова *Српско-словачке културне везе и национални идентитет* садржински обједињује радове који научно утемељено и аргументовано анализирају догађаје и процесе у 19, 20. и 21. веку. Вредност зборника није само у сабирању постојећих сазнања него је и у постављању темеља за даља истраживања и продубљивања сарадње између српске и словачке научне и друштвене заједнице. Сведоци смо

континуитета добрих односа између Срба и Словака више од два века што је својеврсни друштвени и политиколошки феномен, који је, можемо рећи, раритетан на простору југоисточне Европе.

Отуда потреба да се приреди наведени зборник и да се настави са оснаживањем српско-словачких културних, образовних, научних, духовних и међународних веза.

References/Литература

Glišin, V., Obšust, K., and Kmeć, M. (eds.) (2024). *Serbian-Slovak Cultural Ties and National Identities*. Beograd - Novi Sad - Banská Bystrica: Institut za političke studije / Arhiv Vojvodine / Filozofski fakultet. [In Serbian]

Упутство за ауторе

Редакција часописа Напредак разматраће за објављивање искључиво оне радове који су сачињени у складу са овим Упутством. Часопис објављује искључиво нове и аутентичне радове. Могу се прихватити и радови *in extenso* који су претходно делимично изложени на научном/стручном скупу, при чему су аутори то дужни да на одговарајући начин назначе. Сваки покушај плагијаризма или аутоплагијаризма кажњава се (забрана објављивања радова овим ауторима у временском периоду зависно од степена плагијаризма и о томе се обавештава руководство институција у којима аутори раде, као и њихова струковна удружења).

Радови се редовно објављују на српском језику и ћириличком писму и на енглеском језику. ИЗУЗЕТНО, редакција може одлучити да поједини број који је тематски посвећен некој држави, нашим дипломатским односима са том земљом и сл., буде објављен и на трећем језику – службеном језику те земље.

Редакција задржава пуно право да сваки рад лекторски и коректорски уреди у складу са важећим стандардима српском, односно енглеског језика. Приликом пријаве рада неопходно је приложити изјаву потписану од стране свих аутора и коаутора

да рад није раније ни у целини нити делимично објављен нити прихваћен за штампање у другом часопису. Изјава о појединачном доприносу аутора мора бити потписана од стране сваког аутора рада, скенирана и послата уз рад као допунска датотека. Такође, аутори су обавезни да доставе и потписану изјаву о непостојању сукоба интереса. Тим поступком сви аутори постају одговорни за испуњавање свих постављених услова, чему следи одлука о прихватању за даљи уређивачки поступак.

Прихваћени радови објављују се по редоследу који одређује Редакција на предлог главног и одговорног уредника. За објављивање радова у тематским бројевима главни и одговорни уредник ће, пре упућивања садржаја броја на одлучивање Редакцији, узети у обзир предлог уредника тематског броја (гост-уредник). У часопису Напредак објављују се радови из области свих друштвених наука, али и сродни мултидисциплинарно засновани текстови важни за разумевање друштвеног окружења. Чланци се категоризују сходно Акту о уређивању научних часописа који је донео министар за науку и технолошки развој Републике Србије 2009. године. Они могу бити:

Научни чланци:

1. **Оригиналан научни рад.** У њему се износи претходно необјављивани резултати сопствених истраживања заснованих на примени научних метода. Они по обиму не смеју прећи 28.800 карактера, са размаком. У обим се не урачунавају: име, средње слово, презиме, афилијација аутора, наслов чланка, сажетак чланка (до 800 карактера са размаком), кључне речи (до 5 појмова или синтагми), попис референци, нити напомене у фуснотам;

2. **Прегледни рад.** Он садржи оригиналан, детаљан и критички приказ истраживачког проблема или подручја у коме је аутор остварио одређени допринос, видљив и на основу аутоцитата. По обиму може да буде до 28.800 карактера, са размаком. У број карактера се не урачунавају исти елементи као и када се ради о оригиналном научном раду;

3. **Кратко или претходно саопштење.** Оно представља оригинални научни рад пуног формата, али обима до 18.000 карактера са размаком или прелиминарног карактера. У број карактера се не урачунавају исти елементи као и када се ради о оригиналном научном раду;

4. **Научна критика,** односно **полемика** (расправа на одређену научну тему заснована искључиво

на научној аргументацији) и осврти. Обим ове врсте радова је до 10.000 карактера са размаком. Ова категорија радова је опремљена, осим имена, средњег слова, презимена и афилијације аутора и наслова чланка, и сажетком обима до 400 карактера са размаком, кључним речима (до 5 појмова или синтагми), пописом референци и број њихових карактера се не урачунава у обим рада.

Стручни чланци:

1. **Стручни рад** је прилог у коме се нуде искуства корисна за унапређење друштвене праксе, али која нису нужно заснована на научном методу. Његов обим је до 18.000 карактера са размаком. У број карактера се не урачунавају исти елементи као и када се ради о оригиналном научном раду;

2. **Информативни прилог** (уводник, коментар, информације из рада Фондације која је оснивач часописа Напредак и сл.). По правилу се ради по обиму о кратким формама, са највише до 12.000 карактера са размаком. У број карактера се не урачунавају исти елементи као и када се ради о оригиналном научном раду;

3. **Приказ** (књиге, истраживања, научног догађаја, и сл.). Обим је до 7.000 карактера са размаком. Пожељно је да као прилог садржи фотографију (насловне корице књиге, догађаја који је предмет приказа и сл) која се урачунава као 500 карактера са размаком. Приказ не садржи сажетак нити кључне речи, али садржи одговарајуће референце.

У часопису Напредак неће бити објављен ниједан чланак који нема бар пет наведених референци. Редакција охрабрује ауторе да користе, у мери у којој је то могуће, часописне референце новијег датума.

Све врсте радова могу садржати фотографије, графиконе, табеле и друге врсте илустрација. Свака илустрација се рачуна да има обим од 500 карактера са размаком. Редакција позива на чешће кришћење илустрација, посебно табела и графикона, за приказивање података које онда није нужно понављати у тексту, већ је довољно позвати се само на ознаку (број) дате табеле или графикона. Илустрације дате у тексту су означене нумерички и речима. Свака табела има нумеричку ознаку (од 1 до н) и наслов, док свака слика (графикон, фотографија, ...) има нумеричку ознаку (од 1 до н) и потпис.

Приликом пријављивања рада аутори, односно коаутори, предлажу категорију чланка. Исто чине и рецензенти, али коначну одлуку о категоризацији доноси главни и одговорни уредник часописа.

Приликом писања радова користе се стандардне скраћенице, али не у наслову и апстракт. Пун назив са скраћеницом у загради наводи се у првом помињању, а даље у тексту само скраћенице, како у апстракту тако и у раду. У закључку рада (не апстракта) нема скраћеница.

Инострана имена се, у српској верзији рада, транскрибују на српски језик, док се поред транскрипције у загради, након прве њихове употребе у тексту, даје њихово изворно писање. У енглеској верзији користи се само изворно писање имена или њихова транскрипција на енглески језик (нпр. кинеских или арапских имена). Страни термини се пишу изворно, италиком, а њихов превод и значење могу се, уколико постоји потреба, објаснити у фусноти.

За писање рукописа користи се word текст, са проредом (Line

Spacing) 1,5 на формату А4 само са једне стране, са маргинама од 2,5 cm Justify. Користи се фонт величине 12pt, Times New Roman, и избегава bold и курзив (italic) који су резервисани за поднаслове. Сажетак (Summary), кључне речи (Key words) и фусноте куцају се без прореда (Line Spacing: Single) 1,0.

Приспели радови (без имена аутора) упућују се на рецензију код најмање два уредника/рецензента. Примедбе и сугестије уредника и рецензента (без имена рецензента) достављају се аутору ради коначног обликовања рада.

Прихваћен рад, након стручне и редакцијске обраде упућује се на ауторско читање пре публиковања, кореспондирајућем аутору. Евантуалне исправке требало би извршити у року од три дана. У овој фази није могуће извршити опсежније измене, већ само исправке словних и других ситних грешака. Уколико исправљени текст не буде враћен у том року, сматраће се да аутор нема примедби. Рукописи радова прихваћених за штампу не враћају се аутору.

Припрема рада

Радови се припремају у складу са АПА скраћеним библиографским стандардом. Делови рада су: насловна страна, апстракт са кључним речима, текст рада, захвалност (по жељи), литература, прилози (табеле, слике). Странице треба нумерисати редом (у горњем или доњем десном углу), почевши од насловне стране.

1. Насловна страна

а) Наслов рада требало би да буде кратак, јасан и информативан,

на српском и енглеском језику, без скраћеница и да одговара садржају рада. Наднасловe и поднасловe треба избегавати. Уколико је рад резултат истраживања на неком од пројеката или уколико аутори осећају потребу да изразе захвалност на подршци некој институцији или појединцу, то је потребно учинити у фусноти која ће бити означена на крају наслова текста.

б) Изнад наслова, угорњем левом углу, наводе се крупним словима предлог категорије рада, а потом у реду испод име, средње слово и презиме аутора, односно коаутора. Научни радови могу да имају максимално два коаутора, при чему Редакција снажно подстиче да аутори самостално објављују своје радове. Радови који имају више од два аутора /коаутора неће бити разматрани за објављивање. После сваког од презимена аутора/коаутора ставља се ознака за фусноту (нумеричка, почев од 1 па надаље), у коју се уписује сарадничко/наставничко/научно звање аутора/коаутора и његова електронска адреса (e-mail). За аутора/коаутора који је задужен за кореспонденцију са Редакцијом осим e-mail потребно је је назначити и телефонске бројеве (мобилни, фиксни..., поштанску адресу и обавезно исписати речи „за кореспонденцију”. У овој/ овим фуснотама за сваког од аутора/ коаутора потребно је ставити назнаку: Рођен XXXX године (нпр. „Рођен 1968. године”).

в) Испод имена сваког од аутора/коаутора наводи се пуна афилијација. Код установа са сложеном организацијом наводе се сви организациони нивои, од највишег ка најнижем (нпр. назив универзитета, назив факултета, назив одељења/департамента, катедре), место где је седиште установе, а у загради назив државе.

2. Сажетак и кључне речи

На другој страници рада налази се структурирани сажетак на српском и енглеском језику, написан кратким и јасним реченицама који обухвата Увод/Циљ, Основну претпоставку истраживања, Методе (истраживачке методе, основни поступци, узорковање), Резултате (најважнији налази) и Закључак. Потребно је да се нагласе нови и значајни аспекти изложеног истраживања. Структурирани сажетак не би требало да прелази 800 карактера са размацама, а у случајевима радова из категорије научна критика, полемика, осврти до 400 карактера са размацама. Након сажетка испишују се Кључне речи, којих може да буде највише до пет појмова, односно синтагми.

Код текстова категорисаних као прикази апстракт није обавезан, али је потребно испод наслова приказа навести следеће податке о делу (догађају) које се приказује, и то следећим редоследом: Име и Презиме писца (у случају догађаја: назив организатора догађаја): Наслов дела курзивом (односно Назив догађаја курзивом). Место издања: Издавач, година издања (Место одржавања, време одржавања), укупан број страна (за догађај се не наводи). Фотографија дела/ догађаја који се приказује доставља се у jpg или tiff формату као допунски фајл, у резолуцији од најмање 300x300 тачака по инчу.

Пример за приказ дела:

Стјуарт Прајс: Изучавање медија. Клио, Београд, 2011, 749 стр.

Пример за приказ догађаја:

European Sociological Association
13th ESA Conference(Un)Making
Europe: Capitalism,

Solidarities, Subjectivities. Athens (Greece), 29.08 - 01.09.2017

3. Текст чланка

Са текстом чланка започиње се на трећој страници. Пожељно је, али не и обавезно, да оригинални и прегледни научни радови, поготову уколико су засновани на претежно емпиријским истраживањима, буду у структурираној форми која садржи: Увод/ Циљ спроведеног истраживања, Приказ примењене методологије истраживања, Резултате, Дискусију и Закључке. Код научних радова категорисаних као „Кратко саопштење”, односно као „Научна критика, полемика, осврти”, структурисање није неопходно.

Табеле, графикони, фотографије се инкорпорирају сам текст, изузев у случају приказа где се фотографије достављају као посебан фајл.

Цртежи, карте, фотографије, графикони и друге илустрације достављају се у JPG или TIFF формату, у резолуцији већој од 300 x 300 тачака по инчу.

Свака илустрација (табела, цртеж, графикон...) мора бити обележена бројем и називом, центрирано, и то:

- табеле насловом који се испишује изнад њих.

Пример:

Табела 1: Средње вредности скорова етничке дистанце

- графикони, фотографије и остале илустрације потписом испод њих

Пример:

Графикон 1: Приказ средњих вредности скорова етничке дистанце

Табеле треба да буду једноставне, без боја и сенки. Увлачења и поравнања у табелама морају бити изведена

аутоматским форматирањем, а не мануелним додавањем размака.

Све врсте графикана треба цртати искључиво у црно-белој техници, коришћењем различитих врста шара.

3.1 Цитирање и позивање на друге радове и изворе у тексту

У складу са АПА стандардом цитирање и позивање се врши ИСКЉУЧИВО у оквиру текста, у библиографским парантезама.

Употреба фуснота је дозвољена само у сврху напомена, како би се избегло да ти подаци оптерећују сам текст, а процена је аутора да је потребно пружити неке допунске информације (нпр. електронска адреса аутора, захвалница и сл), краћа објашњења у вези са значењем неких термина, појмова (нпр. ако се у тексту даје нека латинска изрека, која није општепозната, у фусноти је могуће дати њено значење), биографске податке који су од значаја за разумевање основног текста (нпр. уколико је то од значаја за разумевање контекста могуће је дати краће биографске податке о неком теоретичару). Такође, фуснота се може искористити зарад упућивања неке опаске, примедбе или критике у односу на став неког другог аутора, у вези са нпр. његовом недоследношћу у заступању неког става или за навођење неког примера, више као илустрације, занимљивости и сл, који по свом значају није такав да би оптерећивао текст, али је за рад корисно да се кроз фусноту читалац упути на њега.

Библиографске референце наводе се увек латиничним писмом. У Литератури се наводи само једно место издања, чак иако је у самој публикацији наведено више њих.

АУТОР(И) БИБЛИОГРАФСКА ПАРЕНТЕЗА ПРИ ПРВОМ НАВОЂЕЊУ У ТЕКСТУ

Дело једног аутора (Lukić, 1995a, str. 209) (Lukić, 1995a, str. 30)

Дело аутора настало у истој години, као и његово претходно цитирано дело (Lukić, 1995b, str. 30) (Lukić, 1995b, str. 20)

Дело два аутора (Haralambos & Heald, 1989) (Haralambos & Heald, 1989)

Дело три до пет аутора ПРВО НАВОЂЕЊЕ: (Marković, Golenkova, Šuvaković, 2009); ДРУГО И СВАКО СЛЕДЕЋЕ НАВОЂЕЊЕ ИСТОГ ДЕЛА: (Marković i dr, 2009)

Дело више од седам аутора (Mihailović i dr, 2012) (Mihailović i dr, 2012)

ГРУПА (ИНСТИТУЦИЈА, ОРГАНИЗАЦИЈА, УСТАНОВА) С ПРЕПОЗНАТЉИВОМ

СКРАЋЕНИЦОМ (Republički zavod za statistiku [RZS], 2020) (RZS, 2020)

ГРУПА БЕЗ ПРЕПОЗНАТЉИВЕ СКРАЋЕНИЦЕ (Centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, 2020) (Centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, 2010)

У библиографској парантези се наводи презиме аутора, година објављивања рада и, по потреби, страница са које се нешто цитира. У случају да из исте области постоји више аутора који носе исто презиме, посебно уколико се они и цитирају или се на њих позива у раду, АПА стандард предвиђа да се испред наведеног презимена дода иницијал имена сваког од њих.

У библиографској парантези се број стране, ако је то потребно ради директног цитата, одваја запетом, уз навођење скраћенице „стр.“. У неким случајевима, навођене странице

није неопходно, пошто се позива на читаво једно дело (чланак, књигу) и идеју у њему изложу, а не наводи се дословни цитат.

Пример:

У свом тексту Петровић полемиче са више наших методолога и истраживача друштвених појава, указујући на њихов шематизам у интерпретирању статистичких података, као и на непознавање концепта појма „цивилног друштва“ (Петровић, 2020).

За изворе и литературу на страном језику могуће је уместо „и др“ користити латинско „et al“, а уместо „и“, посебно када се ради о англосаксонској литератури, знак „&“.

Приликом позивања истовремено на неколико аутора, према АПА стилу, унутар исте библиографске заграде њихова дела наводе се азбучним, односно абецедним редом.

Пример

Није мали број аутора који сматрају да је глобализација историјски процес који сеже вецима уназад, при чему га они различито датирају (Bžežinski, 2015, str. 14; Chumakov, 2010, p. 49; Mandelbaum, 2004, str. 257; Robertson, 1992, pp. 58-59; Hatibović, 2002; Šuvaković, 2004, str. 53).

Цитирање у тексту се врши у склопу реченице. Међутим, уколико цитат садржи 40 и више речи, тада га је потребно издвојити у нови параграф (аутоматски) и навести текст СА НАВОДНИЦИМА. Библиографска парантеза се поставља након завршног интерпункцијског знака. Потом се прелази у нови ред, који започиње новим параграфом.

Пример:

„Основни елементи геј покрета заправо се подударају са главним тежњама (пост)модерног капитализма. Нагласак се у друштвеној производњи личног или колективног идентитета пребацује са места у систему продукције на „стил живота” (образац потрошачког понашања). Отуда популарна (хипнократска) култура садржи тако мало информација о класном идентитету, док се сексуални идентитет ставља у средиште друштвене и личне пажње. Што се потребе људи за слободом мање могу задовољити у области рада или политике, то се у јавној (културној) сфери више пропагира „слобода” у обрасцима потрошње или „стила живота” – укључив и `сексуалне слободе” (Antonić, 2014, str. 210)

Настављајући даље ово своје истраживање, несумњиво се стигло да јасног и недвослисног закључка...

3.2 Навођење референци у Литератури - преглед најчешћих случајева

3.2.1 Опште напомене

Литература је јединствена за обе верзије рада. Наслови референци се увек исписују на енглеском језику, чак и када изворник није на том језику, већ нпр. на српском. У том случају се у угластој загради ставља ознака језика на коме је изворни текст, нпр. [In Serbian]. Референце се исписују редоследом српске абецедне. У случају да су у раду наведени само инострани радови, референце се ређају према редоследу слова британског алфавета. Уколико су навођени радови из различитих језика, они се ређају према правилима српске абецедне, а

слова која у њој не постоје (нпр. W, Q, Y, X) се наводе на крају списка.

Српска презимена наводи латинично и користити српске дијакритичке знаке.

Када се у Литератури наводи више референци истог аутора, то се чини по хронолошком редоследу њиховог издавања - од најстаријих ка најновијим.

Уколико је аутор један коришћени рад аутор објавио самостално, а други у коауторству са још једним аутором, а трећи са још два аутора, прво се наводи самосталан рад, потом рад са још једним коаутором, потом са још два коаутора. Код навођења референци у спикеру литературе потпуно доследно се поштује азбучни, односно алфаветски редослед презимена аутора.

Ако су у тексту коришћени радови истог аутора из исте године, они се у списку литературе ређају према словима која су придодата уз годину (2019a) (2019b) итд.

3.2.2 Монографије

Prezime, Inicijal imena. (година издања). *Title of the monography in italic.* Место издања: Назив издавача.

Уколико постоји више градова са истим именом у више савезних држава (што у САД није редак случај), после назива града у загради се убацује име државе.

Уколико је монографија доступна онлајн пожељно је навести линк на крају, уз напомену Available at.

Пример:

Antonić, S. (2014). *Power and sexuality: the sociology of the gay movement.* Istočno Sarajevo: Sociološko društvo Republike Srpske. Available at [sahttps://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:7605/bdef:Content/download](https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:7605/bdef:Content/download) [In Serbian]

Lukić, R. (1995a). *Basics of sociology.* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, BIGZ [In Serbian]

Lukić, R. (1995b). *Political parties.* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, BIGZ [In Serbian]

3.2.3 Чланци у серијским публикацијама

Prezime, Inicijal imena. (година издања). Title of the article. *Naziv časopisa u kurzivu vol (br. u tekućoj godini):* paginacija od - do. Уколико рад има DOI ознаку, она се наводи на крају; уколико је доступан онлајн пожељно је навести линк на крају, уз напомену Available at

Пример:

Antonić, S. (2013). Social mobility in socialist Serbia: a revisionist approach. *Sociološki pregled*, XLVII (2), 145–170 Available at [http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0085-6320/2013/0085-63201302145A.pdf#search=Antonić Slobodan](http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0085-6320/2013/0085-63201302145A.pdf#search=Antonić%20Slobodan) [In Serbian]

Vuletić, V, Stanojević, D. (2013). Social Networks - Networks of Old School Ties. *Kultura*, (141), 37-52. doi:10.5937/kultura1341037V [In Serbian]

Редакција снажно препоручује да се, када год је то могуће, наведе ознака doi за часописни рад, уместо URL, односно <http://> адресе.

3.2.4 Чланци у тематским зборницима, поглавља у научним монографијама, саопштења у зборницима са научних конференција

Prezime, Inicijal imena.(година издања). Title of the article. In: Inicijal imena i prezime urednika/priredivača uz stavlјenu napomenu u zagradi (ed or

eds.) *Name of publication in italic* (str od - do). Mesto izdanja: Naziv izdavača

Пример:

Petrović, J. (2014). Note on the so-called, the new French sociology and its methodological consequences - a review of the most important issues. In: J. Petrović, D. Đorđević (eds) *Research of social phenomena: methodological considerations* (213-222). Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu; Mašinski fakultet Univerziteta u Nišu [In Serbian]

3.2.5 Текст у дневним новинама

Prezime, Inicijal imena autora (godina izdanja, month, dan). Title of the article. *Naziv novina kurzivom*, p. X

Пример:

Vuletić, V. (2017, July 13). Region and barriers. *Politika*, p. 28 [In Serbian]

3.2.6 Текст у периодичним новинама (недељницима, двонедељницима, месечницима, годишњацима):

Prezime, Inicijal imena autora (godina izdanja, month, dan). Title of the article. *Naziv novina kurzivom*, broj strane od do (BEZ NAVOĐENJA SKRAĆENICE str.)

Пример:

Čomski, N. (2009, September, 4). Victims of the Imperial Mentality of the West (interview). НИН 3041, 19-21. [In Serbian]

3.2.7 Навођење непубликоване докторске дисертације или магистарског рада

Prezime, Inicijal imena. (godina odbrane).

Title of dissertation in italic (doctoral dissertation/master's thesis). Naziv ustanove gde je odbranjena, mesto sedišta ustanove [In Serbian]

3.2.8 Навођење докторске дисертације доступне преко неке базе података

Prezime, Inicijal imena. (godina odbrane). Title of dissertation in italic (doctoral dissertation/master's thesis). Naziv ustanove gde je odbranjena, mesto sedišta ustanove Available at [In Serbian]

Попунити овај образац, скенирати га и проследити на електронску адресу Редакције. У зависности да ли је рад самосталан или коауторски, овај образац потписује аутор или оба коаутора.

Образац за изјаву о ауторству

Рукопис под насловом:

.....
.....
.....

• прослеђује се часопису Напредак ради објављивања.

Аутор/и рада испуњавају СВАКИ од следећих услова:

1. доприносе идеји, плану, прикупљању података и анализи и тумачењу података;
2. израђују рукопис или исправљају критички његов значајни интелектуални садржај;
3. најзад, поправљају верзију за објављивање.

Сваки аутор одговоран је за дотични део или делове рукописа, његов садржај, као и за могући сукоб

интереса. Оне који не испуњавају наведене критеријуме потребно навести (уз претходни писани пристајак) у захвалници.

Плагијаризам: Аутори морају бити сигурни да су написали сасвим оригинални рад, а ако су користили рад и/или речи других аутора да је то прописно цитирано или наведено. Пошто се плагирање врши на различите начине, аутори се слажу да је плагијаризам у сваком облику неетичан и неприхватљив. Аутори овим изјављују да рукопис прослеђен часопису Напредак није плагиран ни у ком облику.

ИЗЈАВА

Потписани овим изјављују:

1. Ово је оригинални рад и не крши ауторско право, ни друга права власништва трећих страна, није подношен за објављивање у другом часопису, нити је претходно објављен;
2. Аутори задржавају ауторска права, без ограничења. Аутори дају часопису Напредак право првог објављивања рада и друга неексклузивна права. Аутори прихватају да, уколико поново објављују исти рад у некој другој публикацији, наведу да је први пут рад био објављен у часопису Напредак, уз навођење пуне референце, укључујући и дои.
3. Допринос појединачних аутора припреми рукописа одређен је према следећим критеријумима:
  - a) идеја,
  - b) форма чланка, методе извођења истраживања,
  - c) стицање и прикупљање података,

НАПРЕДАК

Vol. VII / No. 1

2026.

d) анализа и тумачење података,
e) писање рукописа,
f) критичко исправљање (реви-
зија) рада,
g) друго (навести) .....

Сукоб интереса:

Ниједан (/) .....

Да (навести): .....

Потпис аутора: .....

Аутор за кореспонденцију:

Име и презиме:

.....

Потпис: .....

